

956035
68.3(4Укр)61
К96

Іван Кушніренко
Володимир Жилінський

Нестор Махно
і
“Союз бідних хліборобів”

63.3(4Чк)61
К96

Іван КУШНІРЕНКО
Володимир ЖИЛІНСЬКИЙ

Нестор Махно і
"Союз бідних хліборобів"

— Початок революційної боротьби —

956035

Запоріжжя
"Дніпровський металург"
2010

Запорізька обласна
бібліотека
ім. О. М. Горького

ББК 63.3(4Укр-43ап)52-484-8 Махно Н.І.991
К 96
УДК 94(477.64),,190":329.285(092)(049)

Кушніренко І. К., Жилінський В. І.
К 96 **Нестор Махно і "Союз бідних хліборобів"** — Запоріжжя:
Дніпровський металург, 2010. — 172 с.
ISBN 978-617-573-005-8

Дана книга — це розповідь про початок революційної боротьби Нестора Івановича Махна у складі групи анархістів-комуністів "Союз бідних хліборобів", що діяла на початку двадцятого століття в селі Гуляйполі теперішньої Запорізької області. Розрахована на всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

ББК 63.3(4Укр-43ап)52-484-8 Махно Н.І.991

ISBN 978-617-573-005-8

© І.К. Кушніренко, В. І. Жилінський, 2010
© КП "ЗМД "Дніпровський металург", 2010

Щиро дякуємо

За вихід у світ книжки "Нестор Махно і "Союз бідних хліборобів" автори щиро дякують почесному консулу України в Казахстані (м. Костанай), земляку родом із Варварівки Анатолію Володимировичу Тарасенку, директорам ПСП "Мир" Олександрю Григоровичу Чубу, ТОВ "Лілія" Олександрю Олександровичу Данілову, директору ПП "УНК "Вища освіта" Сергію Анатолійовичу Луценку, ТОВ "Связьстрой" (м. Ростов-на-Дону) Віктору Миколайовичу Федоренку, підприємцю Володимирі Миколайовичу Федоренку, директорам ТОВ "Батьківщина" Віктору Миколайовичу Савовському, ПП "Шляхбуг Плюс К" Сергію Івановичу Малюці.

Щастя, добра Вам, патріоти рідного краю!

**З повагою
Автори**

Замість вступу

В останнє десятиліття чимало авторів писало про керівника Революційної Повстанської Армії України (махновців), визначного військового діяча періоду громадянської війни на Україні в 1918-1921 роках Нестора Івановича Махна. Але мало хто звертав увагу на початковий період революційної діяльності гуляйпільського "батька". Звідки ж виток невгамовної "роботи" Нестора Івановича проти зла, насилля? Хто у юне серце селянського хлопця кинув зерна боротьби з експлуататорами, що проросло щедрими сходами і роздмухало полум'я ненависті до всього того, що несе людям кривду і страждання?

Щоб відповісти на ці та інші питання, і йде до читача книжка "Нестор Махно і "Союз бідних хліборобів". Сподіваємося, що вона не залишить нікого байдужим до долі перших гуляйпільських революціонерів, які для боротьби із царським самодержавством об'єдналися в "Союз бідних хліборобів".

З повагою
Автори

Частина перша

ГУЛЯЙ-ПОЛЕ

(кінець 19-го — початок 20-го століття)

У липні 1865 року московська газета "День", яку видавав І. С. Аксаков повідомляла: "Гуляй-Поле посідає майже центральне місце щодо повіту (м. Олександрівська) і своєю зручністю напрошується називатися містом або, в крайньому разі, містечком.

Розповідають, що у якогось губерньського начальника виникла світла думка зробити Гуляй-Поле містом. Але запротестував місцевий предводитель — людина багата, що найбільше дорожила своїм спокоєм. А статус міста позбавив би його цього...

На широкий площі стоїть церква з двома причтами. Тут же волосна управа з садком, богодільня з притулком для сиріт...

Мешкає тут судовий слідчий, вільно практикуючий лікар, приватний аптекар з гарною аптекою.

Гуляй-Поле на 40 верст від свого центру створює зручності для своїх мешканців. Його можна обрати центром для зборів земства за прикладом мирових з'їздів.

Тоді Гуляй-Поле стане за втіху для душі й серця".

З кожним роком Гуляй-Поле ставало більшим і красивішим за повітове місто Олександрівськ. У 1859 році тут проживала 2521 особа. В цьому ж році відбувся перший ярмарок, який потім став проводитися тричі на рік — на вербнім тижні, Тройцю і на Воздвиження. Ці ярмарки швидко стали відомими за межами Гуляй-Поля. На них з'їжджалося багато купців. У 1863 році тільки за Тройцький ярмарок було продано худоби на 40 тисяч карбованців.

З розвитком торгівлі Гуляй-Поле швидко розвивається в економічному відношенні. У 80 роках минулого століття в Гуляй-Полі починає розвиватись промисловість. У 1882 році капіталіст Крігер будує завод сільськогосподарських машин. Через 10 років такий же завод і паровий млин зводить капіталіст Кернер. В ці роки поміщик Шредер збудував ще один великий паровий млин, а тро-

хи пізніше в Гуляй-Полі почали працювати обозний завод, декілька олійниць, закупівельні склади. (1).

У центрі села збудовано велику кількість магазинів. Торгівлею займались до трьох десятків купців. (2).

У 1884 році Гуляйпільське земство влаштувало тут першу сільськогосподарську виставку. Учасниками її були в основному поміщики і куркулі. Підтвердженням цього є те, що премії одержали поміщики Классен, Шредер і капіталіст Кернер за вівчарство, капіталіст Крігер — за косарку-лобогрійку, Мищенко В. В. — за гончарні вироби і лише слюсар-механік Антоні Г. — за модель млина-вітряка. (3).

Влітку 1895 року за постановою земських зборів чергової сесії 1894 року в Гуляйполі відкрито безкоштовну народну бібліотеку. Завідуючим її був Дварніков Іван Ілліч. В 1896 році бібліотекою видано читачам 7140 книг. Користувались нею духовенство, вчителі, учні та селяни. Всього читачів було 783. (4).

В 1898 році за 7 кілометрів від Гуляй-Поля будується залізниця — Чапліно-Бердянськ. (5). В цей період капіталіст Кернер будує міст через річку Гайчур, який зв'язав його завод і млин з центром села. А в 1900-1902 роках збудовано другий великий міст через Гайчур у напрямі села Успенівки. (6). Це сприяло дальшому

1. Фабрично-заводские предприятия Российской империи. Справочник 1914 года.

Россия. Полное географическое описание нашего отечества под редакцией В. П. Семенова-Тянь-Шаньского, т. 14. Новороссия и Крым, 1910 г., гл. XX.

2. Фабрично-заводские предприятия Российской империи. Справочник 1914 г.

Россия. Полное географическое описание нашего отечества под ред. В. П. Семенова-Тянь-Шаньского, т. 14. Новороссия и Крым, 1910, гл. IX.

3. Список земельных владений Александровского уезда Екатеринославской губернии, Екатеринослав, 1901 г.

4. ЗОДА. ф. 56. т. 1, стр. 11.

5. Список населенных мест Российской империи т. 13, Екатеринославская губерния, 1863 г. Екатеринослав.

Протоколы заседания Александровского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 30 мая 1901 г. Александровск. 1902 г.

6. Россия. Полное географическое описание нашего отечества под ред. В. П. Семенова-Тянь-Шаньского т. 14, Новороссия и Крым, 1910 г., гл. IX, стр. 615-617.

швидкому економічному розвитку Гуляй-Поля. На той час тут уже функціонувало до 50 торговельних підприємств із загальнорічним оборотом до 1 мільйона карбованців. Оборот кожного заводу сільгоспмашин досягав понад 260 000 карбованців, а млина Шредера — 350 000 карбованців. У Гуляй-Полі вже працювала поштово-телеграфна контора. (7). Валова продукція Марфопільського винокурного заводу обчислювалася на суму 100 000 карбованців.

Швидко зростає населення Гуляй-Поля. За даними 1898 року тут мешкало 8506 чоловік. А вже на початку ХХ століття населення становило близько 9500 чоловік (8), у тому числі 1200 євреїв.

Про важке становище селян ось що писав у 1902 році завідуючий лікарсько-продовольчим пунктом, який був організований для виявлення становища селян: “Нахабність і безсоромність господарів (багатіїв — Авт.) доходить до того, що вони не тільки затримують папшпорти і гроші за півмісяця роботи, але навіть і сумки не повертають (єврей Библін і селянин Клименко навіть не заплатили гроші тим, хто найнявся до Покрови і пішов раніше тому, що годували впроголодь — гірким хлібом тощо).

Селяни були позбавлені всіх політичних і громадянських прав, вони були пов'язані круговою порукою, тобто взаємною відповідальністю всіх жителів села по податках, платежах і порядку. Селянин не мав права без дозволу громади йти з села і поступити на роботу на фабрики і заводи. Про це свідчить “Вирок Гуляйпільського селянського сходу” від 31 березня 1902 року. На сході розглядалася заява селян Олександра Сергійовича Домашенка і Михайла Осиповича Пурика про надання їм дозволу на переселення до Західного Сибіру, а планове садибне місце їхнє переуступити (віддати) в користування односельцям Тимофію і Луці Качанам. Сход задовольнив їхню просьбу, а волосний старшина подав рапорт про це земельному начальнику на затвердження.

Якою ж була освіченість селян? На Гуляйпільлі діяло 8 земських шкіл, у яких в 1900 році навчалось 969 учнів. Це близько

7. Там же и список населенных мест Александровского уезда, Екатеринославской губернии за 1898 г. Александровск, 1899 г., стр. 40.

8. Запорізький обласний краєзнавчий музей.

20 відсотків дітей шкільного віку. Про писемність селян говорить той же сход, що був у Гуляй-Полі 31 березня 1902 року, де з 631 присутнього власноручно "вирок" могли підписати тільки 47 чоловік. Останні ж 584 були неписьменні і вміли поставити тільки хрестик або за них розписувались "грамотні". За багатьох з них розписався "грамотний" Никифор Басараб. Та це й не дивно. Адже в Гуляй-Полі в 1900 році було дві земські школи, в яких навчалося 294 учні. У 1903 році відкрилася і третя земська школа. Та це не могло задовольнити селян.

Всі кращі землі навколо Гуляй-Поля були загарбані поміщиками, капіталістами. На віддалі 3-4 кілометрів від села були розташовані поміщицькі землеволодіння, відгороджені від землі Гуляйпільської громади глибоким ровом. Міцним кільцем, як кліщами, стискали вони Гуляйпільську громаду, душили її, висмоктуючи всі соки. Навколо Гуляй-Поля було розташовано більше двадцяти поміщицьких маєтків і господарств багатіїв, у володінні яких було понад 17000 десятини землі. В той же час близько двох тисяч бідняцько-середняцьких господарств села мали всього 7000 десятин землі. Решту землі гуляйпільської громади — 6000 десятин — тримали в своїх руках куркулі.

Шукаючи кращої долі, багато гуляйпільців на початку ХХ століття виїхало до Сибіру, в колишню Акмолінську губернію на вільні землі.

Знаходячись у тяжких умовах безземелля, більша частина селянства змушена була йти у найми до поміщиків і капіталістів, пролетаризувалась. Це створювало сприятливі умови для розвитку промисловості і кустарництва в Гуляй-Полі. І самому селу надавало характеру промислового містечка.

На початку 20-го століття Гуляй-Поле стало ринком, який забезпечував робочою силою навколишні (в основному в радіусі 20 кілометрів) господарства багатіїв. Багато селян з Київської, Харківської і Катеринославської губерній проходили через Гуляй-Поле у Таврію, шукаючи роботу, а деякі залишалися в Гуляй-Полі.

Приплив свіжої робочої сили з інших губерній ще дужче погіршував становище селян. Часті неврожаї, голоди, тяжкий

царський і поміщицький гніт та надлишок зайвої робочої сили не давали змоги бідним селянам підробляти на своє прожиття. Особливо після Покрови, коли величезна армія батраків поверталася додому і знову шукала хоч якого-небудь заробітку. З неї й черпали місцеві капіталісти робочу силу.

На промислових підприємствах капіталістів експлуатація була не меншою. Так робочий люд потрапляв з вогню та в полум'я. Робочий день на заводах Кернера і Крігера та інших підприємствах тривав по 12-16 годин, а одержували робітники буквально копійки. До того ж і їх допікали різними штрафами. Так, на заводі Кернера було встановлено 10 штрафів, а Крігера — 12, — за неявку на роботу, за закінчення роботи раніше встановленого часу, за куріння і т. і. Ось чому невдоволення робітників росло, як лавина снігу пущена з гори.

На заводах Гуляй-Поля часто залишалися працювати робітники, яких поліція висилала з великих промислових центрів.

1905-й рік.

ПОЧАТОК РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ

Як свідчать документи, ще задовго до початку 1905 року на заводах Кернера і Крігера діяли соціал-демократичні гуртки, члени яких проводили роботу серед пролетарів, розповсюджували листівки.

20-річний робітник заводу Крігера Н. Ітбер організував соціал-демократичний гурток, до якого входили З. Соловей (закінчив гімназію), М. Батрак, М. Леймунський та інші. Крім робітників заводу, у гуртку були і жителі села. Гуртківці часто збиралися в основному на квартирі Наума Ітбера, вивчали революційну літературу, розповсюджували листівки, проводили політичну агітацію серед робітників і селян.

Події 9 січня 1905 року, які увійшли в історію під назвою "Кривавої неділі", сколихнули всю Росію. Боротьба робітників набула гострого політичного характеру. Січнево-лютневі страйки пройшли і в Олександрівському повіті, у тому числі і в Гуляй-Полі.

На заводі Крігера група Н. Ітбера вела революційну агітацію серед робітників, розповсюджувала листівки, в яких розповідалось про криваву бойню в Петербурзі. Листівки знаходили і біля кузні, і в цехах на робочих місцях.

В ніч на 7 лютого Н. Ітбера заарештували. При арешті у нього знайшли 55 листівок. Одночасно заарештували і З. Солов'я. За заклики до боротьби відгукнулися робітники Олександрівська: їх підтримали 22 лютого робітники Гуляй-Поля.

Страйкували 181 чоловік на заводі Кернера і 146 — на заводі Крігера. До заводчиків були направлені петиції, в яких вимагалось поліпшити умови праці, ліквідувати штрафи, збільшити зарплату, не допускати грубого поводження з робітниками тощо. У дні страйку робітники заводу Крігера вивезли на тачці за ворота підприємства ненависного їм майстра, для якого це було найбільшою ганьбою.

В недобудованому будинку Крігера стояли верстати (потім, уже в наш час, у тому приміщенні розмістили дитсадок та їдальню для заводчан). Зважаючи на те, що сюди рідко заходили, вночі тут проводили збори страйкуючі. Людей приходило багато, а освітлювалось місце ліхтарями та лампами. Присутніх поліція розганяла канчуками. Діставалось не тільки молодим, а й старим за те, що не говорили, хто брав участь у зборах, які там проходили.

На мітинги робітники Гуляй-Поля збиралися біля волосної управи. До них приєднувалися і селяни. Неодноразово втручалася поліція, жорстоко біла і заарештовувала мітингуючих. Та робітники трималися стійко. Боротьба точилася гостра і вперта.

Велику роботу по організації страйку на заводі Крігера провів Максим Семенович Шрамко, який там працював. Після розгону одного з мітингів поліція жорстоко побила М. С. Шрамка і відправила у в'язницю.

Страйк робітників на заводах Гуляй-Поля тривав до 1 березня. Заводчики змушені були піти на поступки і задовільнити більшість вимог робітників.

Поліція жорстоко розправилася із страйкарями. Його організаторів і активних учасників, крім М. С. Шрамка, братів Еду-

арда і Фріца Ейзелів заарештували і відправили до в'язниці. Та, незважаючи на каральні заходи, на заводах продовжувалася революційна робота, розповсюджувались листівки. На заводі Кернера стражник Ф. Козловський 7 червня у дворі знайшов листівку "Російська соціал-демократична партія. Нова бойня на Далекому Сході" з приводу російсько-японської війни.

В соціал-демократичний гурток на заводі входили вже згадані Максим Семенович Шрамко, брати Едуард і Фріц Ейзелі, Навтель (Наум) Ітбер, Марія Батрак, Мусій Леймунський та інші.

А на заводі Кернера до групи входили Олексій Кіндратович Білоконєв, Павло Петрович Жуковський, Мусій Карпович Калиниченко, Пилип Андрійович Копачевський, Порфирий Дмитрович Коростильов, Володимир Степанович Кузнецов, Михайло Михайлович Кудрін, Микола Костянтинівич Лелюк, Павло Юхимович Сокрута, Данило Степанович Трошкін, Юхим Микитович Ткаченко, Лев Ісакович Шнейдер. Членами цієї групи були і вчителі Олександр Миколайович Прокоф'єв, Андрій Григорович Нештоян, лікар Василь Максимович Самсонов та службовець (працював у нотаріальній конторі Ольшанського) Василь Васильович Галенко, який на гектографі друкував революційні листівки в нотаріальній конторі, а розповсюджував їх Павло Юхимович Сокрута. Керував групою О. К. Білоконєв.

Серед селян розповсюджувались листівки "З ким йти селянам?"

У кінці квітня 1905 року Катеринославський комітет "більшості" РСДРП звернувся з листівкою до селян із закликом підтримати робітників у боротьбі проти самодержавства. Листівка закінчувалась так:

"Долою царей-угнетателей!

Да здравствует народное правление, народная республика!

Да здравствует народная борьба за свободу!

Да здравствует учредительное собрание!"

Це стверджує "Славная страница истории Александровского уезда" (стр. 54-57).

Найбільшу активність селяни проявили влітку 1905 року. 27 липня об 11-й годині дня 25 селян Великої Терси на чолі з Андрієм Домашенком і Гаврилом Шаповалом на бричках приїхали до економії Федора Івановича Шестакова з вимогою віддати їм в оренду 200-300 десятин землі з оплатою по 15 карбованців за десятину пару і по 7 карбованців — за решту. І коли багач не погодився, то селяни, погрожуючи йому, заявили: "Подумай, а то 1 серпня приїдемо, не погодишся, самі роздамо землю. Вона наша і належить терсянам".

Коли поверталися назад, то заїхали на поміщицький баштан. Шість чоловік нарвали динь і кавунів, а коли сторож пообіцяв про це сказати хазяїну, селяни заявили: "Тепер господарі ми, а ти — мовчи".

З вимогою здати в оренду землю по 7-8 карбованців за десятину терсянці звернулися і в німецьку економію "Розенталь" Марії Давидівни Шперлінг. Та пішла на уступки селянам.

Керівниками поїздок були Антон Шаровський, Никифор Шрамко, Гаврило Шаповал, Семен Семенюта та Андрій Домашенко. З ними їздили Іван Мофа (1-й), Іван Мофа (2-й), Мелетій Міщенко, Мелетій Мофа, Іван Тимоня, Мануйло Похла, Григорій Бодня, Федір Карпенко, Павло Бондаренко, Марко Сахно, Єгор Шрамко, Яким Пономаренко, Євтихій Наріжний, Мелетій Троян, Олександр Мофа і Дмитро Яковенко.

На доповідь про дії верхньотерсянців Катеринославський губернатор 2 серпня відповів Олександрівському справнику: "Не вижу основания арестовывать и взыскания налагать. Надо установить тщательное наблюдение за крестьянами Верхней Терсы и сообщать мне".

Коли 4 серпня на сільському сході селяни Верхньої Терси заявили, що самі засіють землю, то земський начальник звернувся до губернатора: "... за це треба карати, злочинна агітація проникає сюди...".

Багато селян Гуляй-Поля орендувало землю в німців-колоністів. 9 серпня група селян уклала черговий договір на її оренду. Та коли багачі установили високу ціну за оренду, селяни про-

вели мітинг і вирішили, що будуть обробляти і засівати землю самі, якщо перші не погодяться на їх умови. Колоністи пішли на уступки. Хоч і невелика це перемога, але вона окрилила селян.

Виступи верхньотерсянців і гуляйпільців не пройшли безслідно, на них почали дивитися селяни інших сіл. Ось чому 11 серпня Олександрівський справник доповідав губернатору: "Селяни тільки чекають, чим скінчиться справа з терсянцями, щоб потім й самим вчинити так. Якщо вони не будуть покарані, то всі інші прийдуть в рух...", і пристав ще пропонував покарати терсянців, щоб іншим не кортіло. Тож губернатор задовільнив прохання підлеглих.

Керівників виступу терсянців А. Домашенка, С. Семенюту, Г. Шаповала, А. Шаровського та Н. Шрамка з 25 серпня посадили на два тижні у в'язницю. А 8 вересня справник доповідав губернатору, що терсянці звільнені з-під арешту.

У серпні лікар Туркенівської лікарні Толстоліс у селах Туркенівці, Санжарівці, Успенівці та інших часто виступав з лекціями. Для місцевої влади вони були про холеру та інші хвороби. Але, коли збиралися селяни і не видно було поліції, лікар розповідав про класи і їх боротьбу, про виступи робітників і селян, їх вимоги. Лікарю допомагав студент Іван Вареник та від земства в Успенівській волості Лапін.

У серпні селяни багатьох сіл Гуляйпілья часто збиралися і слухали агітаторів. І сільська поліція, а в селах Санжарівці, Туркенівці, Успенівці було по 1-2 стражники, нічого не могла вдіяти, бо все це маскувалося, наприклад, під збір доброго врожаю. Була в селах і виборна поліція. В Туркенівці — Ільченко (25 років), Білай (31 рік), Северин (25 років), Василь Ільченко (50 років), Козоріз (25) і Задко (23 роки від дня народження). Як скаржився 22 серпня пристав олександрівському справнику, що "ці стражі службу не несуть. Селяни ображають поліцію".

Та виступи селян не були такими організованими, як робітників, бо часто мали стихійний характер. Щодо політичної пропаганди серед робітників, селян і учнів, то її вели вчителі Олександр Миколайович Прокоф'єв та Андрій Григорович Нештоян. Вони часто виступали на мітингах серед селян і

робітників, як писав олександрівський справник до губернатора: "... подстрекали крестьян к неповиновению властям".

Влітку О. Прокоф'єв знайшов привід поїхати по селах. Він з групою вчителів написав петицію до губернатора, в якій виклав вимоги вчителів, розповів про утиски їх з боку поліції. Потім роз'їжджав по селах і збирав підписи під петицією серед учителів і учнів.

У січні 1906 року О. Прокоф'єва і А. Нештояна було заарештовано і заборонено проживати не тільки в Гуляй-Полі, а і в губернії. А. Нештояна етапом відправили на батьківщину, а О. Прокоф'єва вислали до Сибіру.

Влітку 1905 року 27-річний учитель земської школи села Туркенівки Феодосій Кузьмич Лутай проводив агітацію за вступ до учительського союзу (сам він у Петербурзі брав участь у його створенні), мовляв, це об'єднання приведе до поліпшення освіти народу, умов життя вчителів і т. д.

Крім учителів, політичну пропаганду проводили і лікарі. Про одного з них із села Туркенівки Толстоліса вже згадувалося. А в Гуляй-Полі пропагував політичні ідеї лікар Василь Максимович Самсонов. В клубі Гуляй-Поля часто проходили вечори, організатором яких був саме він. Йому допомагав земський лікар Павловський. На вечори приходили студенти, фельдшери, акушери — "основне зло", — як писав пристав своєму начальству. Були молоді робітники і селяни.

На вечорах читали заборонені твори, висміювали царський режим, поліцію. Так, 3 вересня, з дозволу губернатора в клубі був вечір. Студент Турчин з села Успенівки читав "крамолу" (вірші Михайлова). Його неодноразово викликали на сцену. А місцевий урядник Лепетченко почав вимагати від Самсонова закрити вечір, але той виставив урядника в коридор. Втрутився пристав Нікітін з поліцією. Не дивлячись на протести організаторів та глядачів, вечір був зірваний. Боялась поліція слова, як вогню.

Пристав і справник у донесеннях прохали губернатора заборонити і не давати дозвіл на проведення подібних вечорів. Вони, як доносив справник, "возбуждают народ под прикрытием благотворительности".

У Гуляй-Полі діяла і організація кадетів. Лідером її був Логвінов, а членами — страховий агент Васильєв, земський начальник Козлов, мировий суддя Аксютін, нотаріус Ольшанський, поміщики Гассени, Гільці та інші.

Увесь 1905 рік вирувало Гуляй-Поле. 25 листопада відбувся мітинг, в якому брали участь і євреї. На ньому виступаючі закликали стати всіх під червоні прапори. Мітинги і сільська сходка відбулися і наступного дня. Та тільки далі погроз на адресу багатіїв і поліції гуляйпільці не пішли, на відміну від робітників і селян Поліг, Федорівки, Олександрівська, які готувалися, а потім і виступили зі зброєю в руках у грудні 1905 року. На це вплинуло, зокрема, і те, що більшість активістів було на початку року заарештовано і відправлено до в'язниці.

В Санжарівці, Кінських Роздорах та інших селах було "сильное брожение", як доносили губернатору. Там закривали винні лавки або проводили торгівлю, але виручку направляли на свої агітаційні цілі. Керуючий акцизними зборами Катеринославської губернії 28 грудня доносив губернатору: "местная полицейская власть бессильна бороться против агитаторов, возбуждающих общество лживыми обещаниями... и если скоро не будет принято мер, то движение может принять угрожающий характер, так как крестьяне предлагают производить торговлю в свою пользу для агитационных целей...".

Занепокоєне начальство направило в наш край каральний загін. Губернатор дав наказ заарештувати "зачинщиков".

Після розгрому повстання в Пологах і Федорівці 29 грудня в Гуляй-Поле прибули карателі-козаки. Дізнавшись про поразку і арешти сусідів, гуляйпільці не чинили опору. Біля волосної управи поліція збрала робітників та селян на збори, на яких пристав та жандармський ротмістр виступили з погрозою. Були заарештовані всі без винятку, як доносив командир карального загону ротмістр, активні учасники виступів у Гуляй-Полі.

В'язниці були переповнені заарештованими робітниками та селянами.

Протягом 1905 року, як свідчать документи, в Гуляй-Полі були розгромлені всі соціал-демократичні групи, а активні учасники страйків і виступів проти царизму, капіталістів і поміщиків були заарештовані. Ось чому після 1905 року в Гуляй-Полі у квітні 1906 року почала діяти організація анархістів-комуністів, яка назвала себе "Союз бідних хліборобів".

Група за сутністю своєю в ланкою російської революції на Україні і фактичним керівником народженої в її руслі "Революційної Махновщини"

Нестор Махно

"СОЮЗ БІДНИХ ХЛІБОРОБІВ"

Вольдемар Антоні (зліва) — організатор Гуляйпільської групи анархістів-комуністів "Союз бідних хліборобів"

Про дальше наростання революційного руху в Гуляй-Полі свідчить те, що у квітні 1906 року на заводі Крігера була створена нова революційна організація анархістів-комуністів під назвою "Союз бідних хліборобів". Вона завдала багато клопоту і неприємностей поліцейським і жандармам. Організатором її став 20-річний робітник цього заводу Вольдемар Генріхович Антоні.

На час створення "Союзу..." Вольдемар, не дивлячись на молодість, уже пройшов революційну школу.

Спершу група складалася з гуриянських хлопців,

а згодом — і вербівських. Першим помічником Антоні став Прокіп Костянтинович Семенюта. "Союз бідних хліборобів" швидко виріс у велику силу. На кінець 1907 року в його рядах налічувалось понад 40 активних членів. Крім цього, кожен член "Союзу..." мав по 3-5 своїх помічників, які знали лише його.

Вони розповсюджували політичну літературу, вели агітаційну роботу серед населення, боротьбу проти багатіїв. Ця боротьба носила анархічно-терористичний і агітаційний характер. Група вчинила ряд терористичних актів проти царських службових осіб і поліцейських чиновників, а також ряд експропріацій цінностей у багатіїв і капіталістів. Вилучені цінності та гроші використовувалися на посилення роботи самої організації та закупки зброї і політичної літератури.

"Союз" нікому не підлягав, але мав широкі зв'язки з Олександрівськом, Катеринославом і Донбасом. З Олександрівською організацією анархістів тримали зв'язок через Марфу Григорівну Півневу (Півень) або, як її гуляйпільці називали, "Марфушею". В її віданні було понад 15 конспіративних квартир, куди вона влаштовувала прибулих членів організації на відпочинок чи на переховування.

В. Антоні дав Марфуші таку характеристику: "Я цинив її за стоїчний героїзм. Це була кришталево чиста, самовіддана натура. Все брала до уваги, все робила, що потрібно, незважаючи ні на яку небезпеку і ризик. І була вона подібна довідковому бюро або краще сказати бюро добрих безкорисливих послуг, штаб-квартирою і адміністративним центром. Всі ми її сильно любили і поважали. Це була великих здібностей людина і цілковито безстрашна і безкорислива..."

В революційний рух групи почав втягуватись у 17 років і Нестор Іванович Махно. Він був недурним хлопцем, але група і, особливо В. Антоні, остерігалися його приймати у свою організацію через довгий язик і часті бешкети. Був страшенно самолюбивим і нікому ніколи ні в чому не уступав, а особливо, коли був нападитку, що траплялося частенько. Він зразу ж ліз битися, хто б перед ним не був. Тому часто бувало, що за ним ганялася поліція, щоб приборкати. А за поліцією завжди біг табунець хлопчаків. Це було небезпечно для організації. Та коли одного ра-

зу Н. Махно заявив, що піде на завдання, що не відстане, хоч хай його і в'ють, його взяли з собою і він став членом "Союзу бідних хліборобів". Та однаково залишився невитриманим і недисциплінованим.

В революційній боротьбі його, як видно, захоплював не зміст її, а романтика, гострі відчуття, авантюризм. Якось він запросив В. Антоні зайти з ним у пивну і випити по келиху пива. Трохи сп'янівши, Нестор став вистукувати по столі і вигукувати: "Я анархіст! Я анархіст!"

В поліцейському документі Н. Махну був даний такий опис зовнішності: "Зріст 2 аршини 4 вершка, обличчя чисте, очі — карі, лоб — звичайний, ніс — теж, рот — також, підборіддя кругле, чуб на голові темнорусий, брови — теж". Із особливих прикмет: на лівій щоці біля ока ямка. А ось поведінка погана (в документах — "скверная")".

На знімку: сидять (зліва направо) Нестор Махно, Вольдемар Антоні, Петро Онищенко, Ягор Бондаренко, Іван Левадній. Стоять (зліва направо): Пилип Крат, Лука Кравченко, Іван Шевченко, Прокіп Семенюта, Лука Коростильов, Назар Зуйченко. 1.05.1907 р., с. Гуляй-Поле

Нестор Махно став членом організації анархістів-комуністів, тобто членом "Союзу бідних хліборобів" і при тому активним.

Організація отримувала багато різної політичної літератури з Катеринослава і Олександрівська, систематично готувала листівки, друкувала на гектографі і розповсюджувала серед населення. Їх привозив в основному В. Антоні.

Література була всяка: і більшовицька, і анархістська, і ліво-есерівська, і меншовицька. Для групи байдуже, чия вона, аби хоч якою-небудь мірою була революційна і кликала боротися проти монархобуржуазного ладу і згадувалися в ній слова "соціалізм" і "воля" — значить, вона допоможе готувати маси до революції, значить, її варто нести в люди, розповсюджувати в Гуляй-Полі і навколишніх селах. Пропаганда ідей соціалізму, як пізніше згадував Вольдемар Антоні, була основною діяльністю. Дружина Олександра Семенюти Уляна Юхимівна регулярно, щонеділі, йдучи в центр Гуляй-Поля, ніби на базар, несла повні кошики листівок і там непомітно розкидала їх під магазинами, вкидала в брічки приїжджим селянам на базар, у кошики — жінкам. Часто вночі листівки розклеювали на видних місцях — на будинках, тинах, воротах. Із зізнання заарештованого в 1908 році Наума Альтгаузена та інших стало відомо, що Вольдемар Антоні вів систематичну пропаганду.

На запитання слухачів, яким шляхом боротися селянам з накладеними на них важкими податками, відповідав: "Не платити податків, а поміщиків палити". З таким закликком було складено на заняттях звернення до селян. Далі Н. Альтгаузен свідчив, що тільки один Костянтин Кісь за короткий час розповсюдив серед робітників і селян до 40 різних політичних брошур, в тому числі таку, як "Що може дати Державна дума народу?" і багато листівок. Серед них була листівка "Крестьяне, подымайтесь, уже солнце взошло", складена В. Г. Антоні. В ній селян закликали іти на поміщиків і забирати у них землю.

Розповсюджувалась у Гуляй-Полі в липні і серпні 1908 року і прокламація Катеринославської організації анархістів-комуністів під назвою "До селян". В ній, зокрема, писалось: "Нехай в кожному селі, в кожному хуторі створюються свідомі селянські і вільні!

анархічні групи. Нехай кожний з вас, селяни, намагається згуртуватися під прапором революційної боротьби за всю землю і повну волю всіх своїх односельчан...".

З приводу прокламацій начальник губерньського жандармського управління в донесенні губернатору писав: "У червні 1907 року на ярмарку в Гуляй-Полі деякі особи виголошували протиурядові промови. Було близько 300 чоловік. Агітатор з підвищеного місця говорив: "Товариші! Державна дума розпущена... наш цар... нам скоро землі не дасть. Ми вимагаємо свободи слова, землю. Це був Ануфрієв Олексій Єгорович. Йому 40 років". "Розшукати не можемо", — жалілися губернатору уже в грудні. З такими промовами на ярмарку виступали Прокіп Шаровський, Іван Шепель.

Кращими пропагандистами і промовцями в організації, крім Вольдемара (Володимира) Антоні, були Іван Левадній та Прокіп Семенюта.

Як згадував Іван Куш, матрос Максим Семенович Шрамко був більшовиком.

Він часто проводив мітинги біля волості. Виступав на цих мітингах. Називав царських сатранів кровопивцями і при цьому вказував пальцем прямо на пристава. А той кричав:

— Что он так называет меня? Я этого не потерплю? Я покажу ему!

На мітингах також виступали вчителі Вербівської школи А. Г. Нештоян та О. М. Прокоф'єв, лікар Василь Максимович Самсонов.

Активну участь брав у мітингах Дерев'янка (батько Пріські Гордихи, Христанової жінки).

Мітинги часто проводились у недобудованому приміщенні Крігерової їдальні, у клубах і т. д.

Щоб розігнати мітинги, сюди прибув олександрівський ісправник із загоном козаків. Козаки били нагаями зігнаних на сход селян та робітників. А потім залишили тільки стариків, а молодих розігнали нагаями.

Вербівських вчителів було заарештовано. А Самсонов виїхав з Гуляй-Поля.

Активна діяльність "Союзу бідних хліборобів" постійно тримала увесь поліцейський апарат у великому напруженні. Поліція і

всі її таємні агенти з ніг збилися, щоб знайти "крамольників". Але робітники і селяни співчували і оберігали їх.

Відомо, що на Гурянській сотні (вулиці — Авт.) вони переходили у Гната і Пилипа Онищенків, Сави Тимошенка, Івана Куща, Івана Дібровського, Никона Колісника і Михайла Коростильова, а в Подільській сотні — у Федора Грищенка, Сафона Продана та ін.

Організаційна структура "Союзу" була така: керівним органом ставали збори. В кінці їх вирішувалося питання, коли і де провести наступні збори і які основні питання розглянути на них.

На зборах обов'язково читали лекцію чи проводили бесіду на актуальні політичні теми, пророблялися різні політичні брошури, обговорювалися питання поточного життя організації. На одних із зборів постановили: на жорстокість і вбивства революціонерів, знущання з їх сімей і рідних — відповідати тим же. Було і таке рішення: якщо члену організації доручалося вбити якогось царського поліцейського чиновника і той не виконав завдання — його належало стратити. Це дисциплінувало членів організації.

Влітку, щоб не кидалося у вічі стороннім людям, збори частіше проводились у неділю десь біля ставка або річки, за городами в садках та інших місцях під виглядом гулянок. Коли треба було провести екстренні збори, то збиралися в степу або вночі на кладовищі, куди ночами, звичайно, ніхто не заходив. Взимку сходилися в кого-небудь у хаті і виставляли охорону.

20 лютого 1908 року такі збори відбулися у Костянтина Кіся. На них були В. Антоні, О. Семенюта. А найчастіше збиралися у Івана Левадного, рідше — у Івана Шевченка і Пилипа Онищенка.

У перший рік діяльності "Союзу", коли про нього мало знали, збиралися вечорами у глинищі, що на піщанському вигоні, біля двору Олександра Семенюти. Для конспірації брали з собою Євангеліє. Коли поблизу хтось проходив сторонній, один з членів "Союзу" починав голосно читати святу книгу.

Прохожі сміялися: "О, вже баптисти зібралися у глинищі Богу молитися". Члени організації навіть сприяли поширенню такої версії.

Та якою б пильною не була конспірація, розшук поліції і її таємних агентів крок за кроком викривали діяльність "Союзу бідних хліборобів". Про це свідчать численні архівні документи жандармерії Катеринославського губернатора та губернського жандармського управління.

Влітку 1907 року поліції, нарешті, вдалося заслати в організацію свою людину-шпигуна. До цього вона мала багато труднощів, бо місцеве населення не видавало членів "Союзу", хоч поліція пропонувала по 1000 карбованців за видачу "розбійників".

Ще у важчому становищі опинилася організація, коли влітку 1907 року в Гуляй-Полі був створений "Союз русского народа". Фундаторами й ідейними керівниками чорносотенців у Гуляй-Полі виступали поміщиця Черноглазова або, як її називали, Йониха, становий пристав Антон Караченцев, священник Дмитрій Сахновський та інші. Вони розгорнули інтенсивну діяльність.

Граючи на релігійних почуттях, піп Дмитрій влаштовував подвірний обхід і опитування людей. Розпитували старих і малих: хто є розповсюджувачем неугодної Богові і цареві протиурядової "крамоли", лякали людей, що великий гріх ляже на душу того, хто не викриває, приховує "крамольників", вербували у чорносотенці. Та робітники і селяни не дуже "клювали" на цю вудочку.

Цікавий факт розповідала пізніше дружина Івана Левадного Параска Юдівна. Зайшов до них священник Дмитрій, коли ходив перед Різдом по селу з молитвою і почав агітувати, щоб вступали в "Общество истинных русских людей". А Іван — зразу ж запитання: "А хто ж ми тоді? Виходить — не істинно руські люди?"

Піп став викручуватися і, щоб швидше зам'яти неприємну розмову, підніс І. Левадньому хреста для поцілунку. Але той знову запитав: "А скажіть, батюшка, що означає цей хрест, — ремесло, ідею чи мистецтво?"

— Ремесло, — відповів той.

— Оце теж ремесло, — і Іван простяг молоток, бо він в цей час сидів і лагодив чоботи, — цілуйте молоток, тоді я поцілую хрест.

Піп Дмитрій вискочив з хати, мов ошпарений, і як розповідали, згодом розпитував у сусідів: "Хто він такий, отой Левадній, що такий розумник?"

Другого дня І. Леваднього викликав до себе пристав. У кабінеті сидів і піп Дмитрій. Обидва вчинили Івану справжній допит. Але, нічого не добившись, відпустили. Виходячи з кабінету, Левадній кинув попові з презирством: "Ви не є пастор, а є безсоромна людина".

Боротьба між "Союзом бідних хліборобів" і чорносотенною організацією набирала все більшої сили і гостроти. І слід віддати належне членам "Союзу"; вони вступили в нерівну боротьбу. На удар чорносотенців вони відповідали відчутним ударом. Перший такий нанесли голові чорносотенців Йонисі. Налетівши вночі, вони розігнали черкесів, що охороняли економію, спалили масток і скирти хліба та забрали велику суму грошей.

Вслід за цим запалали мастки поміщиків Шредера, Чернова, багатіїв Васецьких, Шаровського та інших. У Шредера, наприклад, пожежа лютувала дві доби: горіли скирти хліба і соломи.

В. Г. Антоні розповідав епізод, який характеризує ставлення населення до чорносотенців. Коли вночі вдарили на сполох, бо горіла хата багатія-чорносотенця, то збіглися люди, але ніхто й пальцем не поворухнув, щоб гасити пожежу.

— Люди добрі! — заволав той. — Чого ж ви стоїте? Допоможіть гасити пожежу!

— Нехай тобі архангел Гавриїл допоможе, - відповідали з гурту. До речі, всі чорносотенці носили на грудях значок, на якому був зображений архангел Гавриїл.

Потерпілий особливо чванився ним. І ось тепер, доведений до розпачу, він з прокльоном зірвав цей значок з грудей і кинув у полум'я пожежі.

— От тепер ми тобі допоможемо, — гукнули селяни і дружно кинулися гасити пожежу.

Дивлячись на заграви цих пожеж, палкий агітатор Прокіп Семенюта говорив: "Це майбутня зоря великої помсти, великої революції".

У цей час члени "Союзу" налагодили на заводі Крігера виробництво зброї. В основному виточували корпуси до бомб. Потім круглі, мов яблука, їх наповнювали вибухівкою і просушували на теплих печач.

Бомби ховали здебільшого на обійсті вдови Зіни Авксентіївни Шевченко її сини Іван та Корній. Ховали під купами гною. 15 червня 1908 року о 13-й годині дня тут зірвалася бомба. А було так.

Коли занесли ящик з бомбами, одна найбільша почала шипіти. Іван Шевченко з переляку поніс її у клуню і кинув. Бомба вибухнула. Вибух було чути на все село, а в сусідніх хатах повилітали шибки.

Корній та Іван втекли. Іван городами пробрався на Піски і там пристав до гуртку хлопців і дівчат, що гуляли коло берега, щоб не так кидалося у вічі його самотнє блукання. Поліція по цьому випадку завела справу, адже вона натрапила на слід організації.

З жовтня 1907 року поліції вдалося натрапити на слід В. Антоні і заарештувати його. Пристав А. Караченцев піддав його на допитах тортурам, але зізнання не добився. Вальдемар був кинутий до Олександрівської в'язниці. Визволила його звідти менша сестра Юзефа. Добившись аудієнції у губернатора, вона дуже просила за брата і доводила, що вчинки його є результатом недосвідченості й молодості.

Губернатор, щоб насолити поліцмейстеру, з яким був на ножках, наказав випустити В. Антоні. Поліцмейстер нехотя виконав наказ губернатора, але зразу ж дав наказ гуляйпільській поліції заарештувати Антоні.

Вальдемар не дійшов у Гуляйполі і до свого двору, як менший брат Костянтин перестрів його і повідомив, що поліція вже приходила по нього. Довелося ховатися в степу в скиртах соломи, а потім позичити у дядька десять карбованців і виїхати до Катеринослава.

Весною 1908 року В. Антоні встав з поїзда аж біля австрійського кордону в місті Хотин. Він переходить на нелегальне становище під кличкою "Пантелейко", Переховувався в одного з учасників революційного руху під виглядом сторожа саду. Вів революційну пропаганду та переправляв у глиб Росії нелегальну літературу.

Вольдемар Генріхович Антоні

В поліцейських документах йому дана така характеристика: "вище середнього росту, світлорусий, довге волосся, голова випукла, ніс тонкий, худорлявий, рідкувата рудувата борідка, старе руде пальто, конусоподібна шапка з чорного барана, схожий на німця"... В Гуляй-Полі мав кличку "Дон Кіхот", бо був на нього схожий.

Після виїзду Антоні загальне керівництво організації лягло на плечі Олександра Костянтиновича Семенюти. Кілька слів про нього.

Народився в 1883 (за іншими даними — 1885) року в бідній селянській сім'ї. Юнацькі роки провів у наймах в поміщиків Класена і Нейфельда та багатіїв Бурульки, Васецького і Прихидька. В кінці 1905 року був узятий на дійсну службу в армію. Але там пробував, як розповідали, всього 9 днів. За антиурядову агітацію його було суворо покарано.

Був такий випадок. На стіні в казармі на плакаті великими буквами хтось написав: "За богом молитва не пропаде, а за царем — служба!" І коли один з офіцерів примусив прочитати, Олександр відповів: "Все це брехня". За такі слова його відразу покарали. Не витримавши знущання військового начальства, О. Семенюта втік з армії.

Вночі по водостічній трубі з другого поверху казарми спустився на землю і пішов на залізничний вокзал. По дорозі обміняв шинель на робочий одяг. Прибувши на Різдво в Гуляй-Поле, дома довго не затримався. Відправився до Катеринослава і відразу перейшов на нелегальне становище. Тоді йому було 23 роки. Через брата Прокопа він зв'язався з організацією "Союзу бідних хліборобів" і з головою поринув у її роботу.

Навесні 1908 року в "Союз", знову проник провокатор. До І. Леваднього, який був віртуозним танцюристом і виступав з танцювальною групою у Олександрівську, втерся в довіру таємний агент повітової поліції підполковник Соломон Кушнір. Взнавши про це, і щоб врятувати організацію від розгрому, товариші поставили перед І. Леваднім категоричну вимогу знешкодити провокатора, а ні, то він сам мусить загинути, щоб замести сліди організації. Той дав згоду знищити таємного агента.

Свої люди в поліції повідомили, що в останніх числах травня Кушнір прибуде до Гуляйполя для розшуку і арешту учасників руху. Було вирішено взяти агента по дорозі зі станції Гуляй-Поле.

Але візник Гура, якого повідомили про свій намір, схитрував — поїхав іншою дорогою. Довелося міняти план.

Організувавши пильний нагляд за С. Кушніром, Олександр Семенюта та Іван Левадній стали готуватися до виконання завдання. А С. Кушнір не гаяв часу. Зразу ж по прибутті гаряче взявся за справу.

Вдень 31 травня на Гурівці появилася наряд поліції. Заїхавши для відвернення уваги до свого таємного агента багатія Кирика Васецького, стражники вчинили обшук у його сусідів. А в цей час у Івана Куща у чулані сиділо п'ять чоловік, серед них Олександр Семенюта, Іван Левадній та Іван Шевченко і приготувалися гідно зустріти "гостей". В кожного було по два револьвери, господаря теж озброїли. Та на цей раз біду пронесло, як видно, у С. Кушніра були не точні дані.

1 червня 1908 року ввечері О. Семенюта, одягнений франтом, а І. Левадній — дівчиною (жіночий одяг йому дала дружина Гната Онищенка Васса Павлівна) появилися в центрі села.

Як потім розгорнулися події видно з рапорту повітового справника до губернатора із архівних документів. Секретний агент підполковник С. Кушнір, говориться в документі, при виході з будинку Лазаря Сандомирського об 11 годині вечора у супроводі сільського голови Сегеди був зустрінутий двома невідомими (чоловіком і жінкою), які на оклик: "Хто йде?", відповіли: "Свої". Порівнявшись, невідомі впритул вистрілили в С. Кушніра. Він відкинувся назад, пролунав другий постріл. Одна куля попала йому в праву ногу, а друга — в живіт. О 9-й годині вечора 3 червня С. Кушнір помер у лікарні.

З приводу цього поліція допитувала Прокопа Шаровського, Гордія Устимова і міщанина м. Мелітополя Ісає Мордухова-Мазурського. Та пізніше у телеграмі до Міністерства внутрішніх справ говорилося, що у вбивстві С. Кушніра обвинувачуються Іван Левадній (20 років), Олександр Семенюта, Гордій Устинов і Прокіп Шаровський (всі троє мають по 22 роки).

Немало переполоху наробила листівка "До селян", що закликала жителів Гуляй-Поля і навколишніх сіл згуртуватися під прапором революційної боротьби за землю і волю. Все це занепокоїло повітову поліцію.

27 липня 1908 року в Гуляй-Поле прибув розшуковий повітовий пристав Довженко з двома помічниками Захаровим і Пушком, щоб самому провести обшуки і арешти "крамольників". Оскільки місцевий пристав Антон Караченцев був у Олександрівську, Довженко звернувся за допомогою до старшого урядника Савелія Лепетченка. На нараді вирішили зробити облаву і обшук, де мешкав І. Шевченко.

О 12-й годині ночі на завдання вирушили Довженко і Лепетченко з десятма стражниками на двох підводах. Обшук тривав до третьої години ранку. У Шевченка і сусідів було перевернуто все уверх дном, але безрезультатно. Коли поверталися назад Довженко заїхав до Левадньої, щоб розпитати про чоловіка і зробити обшук.

Параска Левадня пізніше розповідала, що вранці 28 липня, наблизившись до вікна, вона помітила у дворі людину в поліцейській формі. Стало ясно, що прибула поліція. А в конюшні

Назар Зуйченко

на сіні спали брати Прокіп і Олександр Семенюти, Іван Левадній, Іван Шевченко і Назар Зуйченко (раніше був висланий в адміністративному порядку в Тобольську губернію і звідти втік), яких залишив гостинний господар після зборів, що затягнулися допізна. Вона їх розбудила.

Члени "Союзу" діяли за тактикою, яка виправдала себе — блискавично нападай, приголомшуй противника і, скориставшись цим, рятуйся. Відкривши двері, вони сміливо кинулися на поліцію. Зчинилася страшна стрілянина з боку нападаючих.

Упав урядник С. Лепетченко, порачкував до брички поранений помічник пристава Захаров. Приголомшена поліція відступила у двір Ісаєнка, а потім послала до станового за підмогою. Коли почувся крик Прокопа Семенюти: "Товариші! Мені ногу перебито!", стрілянина посилилася. Але поліція не стріляла.

Прокіп Костянтинович Семенюта

Розігнавши поліцію, товариші кинулись рятувати Прокопа. Швидко запрягли коней у гарбу, намостили соломи і поклали пораненого. Вирішили їхати через гори, бо на вулиці могла налетіти поліція, якої чекали з хвилини на хвилину. Та при крутому повороті зламалось дишло. Шукати нове було ніколи, тому поїхали так. Коли стали спускатися на місток, гарба без керма пішла в бік і звалилася в рівчак.

Швидко розвиднялось. Втікачі схопили пораненого і понесли бігцем. Прокіп прохав товаришів, щоб не барилися і тікали, запевнивши, що поліція не візьме його живим. Всі бачили: іншого виходу немає.

Гаряче попрощалися з товаришем і зникли за городами, в напрямку села Воскресенки.

Коли пристав Довженко прискочив з підмогою на місце події, урядник Лепетченко був уже мертвий. Як доповідав начальник губерньського жандармського управління в Департамент поліції: "...після того, як Лепетченко, поранений у живіт упав і закричав, до нього підбігли Левадній і Зуйченко. Перший пристрелив, а другий взяв в убитого браунінг (у Лепетченка було дві рани: одна у живіт, друга — в голову).

Довженко кинувся по гарячих слідах втікачів. Тим часом у дворі Зуйченка, де лежав поранений Прокіп Семенюта, зібрався великий гурт жінок і чоловіків. Всі бідкалися, але зарадити біді не могли. А коли побачили, що іде поліція, сказали Прокопу. Він попрощався з присутніми і вистрелив собі у скроню".

В рапорті до губернатора Олександрівський справник писав: "При огляді трупа — дві рани: в правій нозі і голові, а в правій руці револьвер системи "Парабель".

Розлютована поліція довго знущалася над трупом Прокопа, а потім кинулася шукати втікачів. Перевернули всі копиці хліба на ближніх нивах та мішки в млинах, але даремно.

Події в Гуляйполі сполохали повітову і губерньську владу.

Другого ж дня сюди прибув повітовий справник Вівульський для розслідування.

3 серпня був скликаний сільський сход, на якому справник підвищеним тоном став вимагати видачі "вбивць" і погрожував, що на постій стануть посилені загони поліції за рахунок селян, аж поки не впіймають винуватців.

Ці заяви, як писав сам справник у рапорті губернатору, "викликали бурхливий протест усього сходу, висловлений у сильній грубій формі. Таким чином розрахувати на гуляйпільську громаду у вилові "злочинців" не можна. Слід вважати, що громада винна у переховуванні злочинців, що видно з настійного, дружно висловленого на сході небажання і відмови у сприянні, не дивлячись на подачки по 1000 карбованців", Така була відверта "атестація" гуляйпільської громади.

6 серпня у Гуляй-Поле прибув віце-губернатор. Місцева знать зустріла його хлібом-сіллю і церковним дзвоном. А прибув він на станцію в спецвагоні з охороною. Всі поміщики і заводчики вислали на станцію свої екіпажі. Той вибрав найкращий — екіпаж Кернера, запряжений буланними кінями. А з Гуляйполя на станцію його відвозив екіпаж поміщика Василька, запряжений трійкою сірих коней. Для охорони віце-губернатора було додатково виділено посиленний наряд поліції місцевої і катеринославської.

У дворі волості скликали сільський сход, на якому віце-губернатор вимагав навести в Гуляйполі спокій. На сході був і Олександр Семенюта. Він готував терористичний акт на віце-губернатора, але передумав. Як потім говорив, пожалів гуляйпільську громаду, бо могло б постраждати від цього багато невинних людей.

На сході встановили 8 постів і караул з 20 селян. Село розбили на 5 обхідних дільниць по 4 чоловіка в кожній з одним озброєним стражником. 7 серпня караул почав діяти і ніс вахту з 8 години вечора до 4-ї ранку. Поліція нищпорила день і ніч. Та нікого їм не вдалося знайти.

Одного разу О. Семенюта сидів на горищі Івана Грищенка (по вуличному Нога), як наскочила поліція-караул. Артем Литвиненко подивився на горище і сказав: "Тут пусто, нікого нема". Заглянув і урядник Кошулько і сказав: "Чого тут шукати і так видно, що на го-

рищі пусто". (Розповідали, що урядник був зв'язаний з анархістами-комуністами або їм співчував, тому і на горищі не бачив людини).

А О. Семенюта вже розшукувала поліція. Пристав А. Караченцев вивісив оголошення такого змісту: "Відомий розбійник Семенюта убив агента поліції, стражника, а також скоїв злочин, знаходиться на волі, що загрожує спокою. Закликаю вказати місце його знаходження. Тому, хто заявить, буде видано грошову винагороду в сумі 500 карбованців".

Були заарештовані рідні найактивніших членів "Союзу". Дружину І. Левадного Параску Юдівну посадили за ґрати з дворічною донькою. Били Параску так, що закривавлена блузка прилипала до спини.

Жорстоко били і матір О. Семенюти, то Олександр написав приставу застереження: "Кате! Припини знущатися над матір'ю, інакше будеш убитий!" Та це на пристава не вплинуло.

Щоб зловити О. Семенюту, пристав часто викликав дружину його Уляну і вмовляв її, щоб вона переходила жити в центр (хата її була на Пісках городом на могилу, до городу Морозів, що жили на розі вулиць - нині Піщанська і 9 Січня). Пристав обіцяв купити добру хату, збудувати господарські будівлі, обгородити забором, тільки, мовляв, кидай свого чоловіка, щоб спокійно жити. Бувало в осінню або весняну негоду стражники приїжджали, садовили Уляну на коня і везли в центр на допит. Ті, що допитували, були зав'язані червоними шовковими хустками, щоб вона не пізнала їх.

Одного разу поліція несподівано прибула перед світанком. Олександр уже встав і чистив револьвер. Коли побачив поліцію, миттю зник через підземний таємний вихід. Уляна сіла на лаву та так і сиділа, поки ті не закінчили обшук і поїхали ні з чим. А листівки Уляна вчасно підпихнула під постіль дітей, які спали на долівці.

Пристав Караченцев дратувався, бо члени "Союзу" були невловимі. Прокурор Катеринославського окружного суду 30 червня 1908 року дав таку характеристику самого пристава Караченцева: "Караченцев арештовує, а слідчий відпускає... Караченцев намагається з усієї сили знайти винних і арештувати, хоч і доказів немає. Він енергійний, але не коректний із службовими особами. В Гуляйполі у нього склалися ненормальні стосунки".

Пристав пустив у хід звичайну російську зброю — провокацію. В організацію було заслано агента, який став наполегливо і енергійно добувати дані про місцезнаходження гуляйпільців і на слід їх натрапив у м. Катеринославі. Караченцев негайно послав туди двох переодягнених поліцаїв Івана Бугаєвського (за іншими даними Марченка) і Гаврила Онищенка, які знали в обличчя майже всіх розшукуваних. Більше місяця жили вони в Катеринославі і вислідили гуляйпільців. Туди прибув переодягнений і сам А. Караченцев.

Як повідомляв начальник Катеринославського губернського жандармського управління від 5 вересня 1908 року: "Караченцев розвідав, що конспіративною квартирою розбійників є головним чином будинок якогось Кузьми Лісовського і його співмешканки. Будинок цей було знайдено і спостереження за ним установлено... Квартиру Лісовського відвідують й інші підозрілі особи, за прикметами схожі на розшукуваних розбійників, то Караченцев звернувся за допомогою до поліцейського наглядача виселка Амур — Реута, вибрав слушний момент, оточив пристань стражниками і городовими. Будинок Лісовського виявився замкненим іззовні, а віконниці його наглухо закритими."

Зламавши замок і зайшовши в сіни квартири Лісовського, пристав Караченцев відкрив ледве помітні в темряві двері кладовочки і побачив у ній трьох чоловік. Держачи їх під дулом браунінга, примусив підняти руки. Це були Іван Левадній, Назар Зуйченко і Наум Альтгаузен.

Не впізнавши переодягненого пристава, Левадній пред'явив йому фальшивий паспорт на ім'я Федора Башкеєва. Зуйченко — на ім'я Петра Онищенка, у Альтгаузена паспорта не виявилось.

Затримані заявили, що через щасливий для пристава випадок, у них не виявилось зброї, бо маузери і браунінги напередодні взяв Олександр Семенюта, який відправився у місто Олександрівськ.

Після цього вдалого затримання уже в Новомосковському повіті в селі Кам'янці Караченцев заарештував Івана Шевченка...".

К. Лісовського і Марію Михайлівну Мартинову (гуляйпільська зв'язкова у м. Дніпропетровську — Авт.) пристав затримав у Нижньодніпровську та міщанина м. Орші Соломона Хшіву на виселку Амур. У Соломона в руках був браунінг.

Наймолодший арештант Наум Альтгаузен, якому тоді було всього 17 років, не витримав тортур і видав усю організацію. Почалися нові арешти. Були кинуті до в'язниці Антон Бондаренко, Степан Білай, Костянтин Кісь, Сафон Продан, Ісак Фріце. Протягом короткого часу, як свідчать документи, було заарештовано 29 чоловік.

З Катеринослава Караченцев дав по телеграфу в Гуляйполе вказівку на арешт Нестора Махна, Пилипа Онищенка, Пилипа Чернявського, Айріна Ольхова, Кліма Кириченка та Лева Горелика.

Та, незважаючи на арешти, організація ще жила. Залишався на волі Олександр Семенюта. Ховаючись під кличкою "дядько", він з'являвся в одному місці під виглядом монаха, а в іншому — жандарма, в третьому — перекупки тощо. І весь час шукав шляхів визволення товаришів з в'язниці. За його участю готувалася втеча всієї групи в'язнів, але підготовка провалилася. Через деякий час пощастило втекти тільки Сафону Продану.

Арешти гуляйпільців продовжувалися. Організація фактично припинила свою роботу. Тут Караченцеву вдалося узнати, що Олександр Семенюта відвідував квартиру К. Лісовського під іменем Петра Коробки.

29 серпня 1908 року на станцію Гуляйполе заарештовані були доставлені спеціальним вагоном під посиленою охороною. А для охорони вагона з Гуляйполя прибув кінний наряд поліції у складі 20 чоловік.

Навколо самого Олександра Семенюти коло звужувалося. Поліція розповсюдила його прикмети: "малого росту, плечистий, смуглий, брюнет, обличчя худе, очі посаджені глибоко в орбітах, чорні стирчачі вуса, ніс горбатий, сильно сутулий". А в інших поліцейських документах він характеризувався так: "середнього росту, широкий в плечах, сутулуватий, голова висунута вперед, ноги трохи криві, руки завжди в кишенях, блондин, голений "під польку", обличчя червонувате, ніс трохи горбатий, вуса малі темнорусі".

Рятуючись, О. Семенюта разом з Петром Онищенком перебрався в Бессарабію, а звідти разом з В. Г. Антоні — у Францію, а потім — у Бельгію. Вони листувалися з рідними, стежили за долею товаришів, що гинули в катівнях царської охорони.

На ім'я пристава А. Караченцева Олександр Семенюта надіслав з Бельгії листа такого змісту: "Село Гуляйполе, Катеринославської губернії, волосне управління, одержати Караченцеву, чорту рябому. Пане пристав, я чув, що ви мене дуже шукаєте і бажаєте бачити. Якщо це правильно, то прошу прибути в Бельгію, тут свобода слова і можна вільно поговорити. Олександр Семенюта, анархіст Гуляйполя".

Пристав Караченцев торжествував. За розгром "Союзу бідних хліборобів", а по документах організації анархістів-комуністів, він був нагороджений орденом святого Станіслава третього ступеня.

Іван Шевченко

Йшли допити заарештованих і пошуки гуляйпільців, які уникли лап поліції. На допитах І. Левадній, Н. Зуйченко, І. Шевченко, П. Чернявський, С. Хшіва, Н. Альтгаузен розповіли (признались) про свою роботу в "Союзі бідних хліборобів", а пізніше на суді більшість з них відмовилася від своїх показань, мотивуючи, що вони були дані під пресом насильства зі сторони поліції.

1 вересня 1908 року урядник Рижко у Катеринославській в'язниці перехопив записку, яку Н. Махно послав І. Левадньому, де було написано: "Бери на себе справу". На це він пояснив, що давав пораду І. Левадньому, щоб не "капав", і не перекладав свою вину на інших. Пізніше у Н. Махна було відібрано шифрований лист, на що він заявив, що знайшов його у клозеті, не читав і не знає, хто його туди кинув. (Треба зазначити, що Н. Махно себе ні в чому винним не визнав).

В провину гуляйпільцям ставились в основному дії по експропріації цінностей у багатіїв і держави. Це щоб притягнути гуляйпільців до найсуворішої кари.

Ось зібрані поліцією факти, крім уже тих, про які говорилося, і суто економічного характеру.

25 серпня 1906 р. В. Антоні, П. і О. Семенюти, Н. Махно напа-

ли на контору млина Гельдбуха і Госеля на станції Гайчур і на міщанина Г. Гуревича та потерпіли невдачу.

26 серпня 1906 р. В. Антоні, О. Семенюта і Н. Махно в Гуляйполі напали на поліцейських стражників Захарова і Бикова.

5 вересня 1906 р. в с. Гуляйполі О. і П. Семенюти, І. Іванов у Б. Плещинера забрали 163 карбованців, золотий годинник і дві каблучки.

14 жовтня 1906 р. в Гуляйполі П. і О. Семенюти, Н. Махно, І. Левадній, П. Чернявський забрали у І. Брука 151 карбованець.

13 листопада 1906 р. П. і О. Семенюти, Н. Махно, І. Шевченко, Н. Зуйченко, П. Чернявський, Ю. Орлов, Н. Альгаузен та І. Левадній забрали у М. Кернера 400 карбованців і злиток срібла.

4 березня 1907 р. В. Антоні, О. Семенюта і ще один (прізвище не встановлено) взяли участь у перестрілці з поліцією біля вокзалу станції Гуляйполе.

Ягор Бондаренко

19 жовтня 1907 р. П. і О. Семенюти, Я. Бондаренко, І. Левадній, К. Кириченко і Н. Зуйченко напали на казенну пошту між станцією і селом Гуляйполем, при цьому були вбиті листоноша Скороход і городовий Семенюк та один кінь. (Прим. Авт. — Про цю подію в поліцію доповів зрадник, засланий в організацію).

4 березня 1908 р. о 2 годині ранку під час стоянки поїзда на станції Гуляй-Поле шість молодих чоловіків зробили спробу напасти на поштовий вагон, але жандарми відігнали їх.

10 квітня 1908 р. С. Хшіва, Н. Альтгаузен, А. Ольхов і Л. Горелик в колонії Богодарівці у Й. Левіна забрали 600 карбованців і золотих речей на 63 карбованці.

13 травня 1908 р. П. і О. Семенюти, Н. Зуйченко, І. Левадній і Н. Альтгаузен напали на будинок А. Шідлера в Гуляйполі, — але безрезультатно.

29 травня 1908 р. в приміщенні станції Гуляйполе невідомі зірвали бомбу, з каси забрано 3264 карбованці.

9 липня 1908 р. П. і О. Семенюти і Н. Зуйченко забрали гроші з казенної винної лавки в селі Новоселівці, а сам монопольник Т. Дяченко був убитий.

На ці та інші події поліція завела справи. Характерно те, що вона у справах наголошує на розбійні дії, а на конкретних осіб дає й політичні оцінки. Ось приклад.

"Кісь Костянтин Леонтьович, 23 роки, передержував заїжджих, відвідував партійні збори з 1906 року, розповсюджував літературу і вступив у групу, надавав для зборів квартиру, зберігав партійну зброю".

"Колісник Никон Максимович, 29 років, належав до селянської групи гуляйпільської організації анархістів-комуністів, тримав конспіративну квартиру, відвідував партійні збори, на його ім'я йшла кореспонденція, брав участь у збройних нападах, забирав у економіях хліб з поля".

"Шепель Іван Якович, 20 років, належав до селянської групи, відвідував партійні збори, виготовляв гноти для підпалу, влітку 1907 року на ярмарку в Гуляйполі закликав до непокори, брав участь у підпалах".

"Шаровський Прокіп Єрофейович, 23 роки, належав до селянської групи анархістів-комуністів, запідозрений у вбивстві Кушніра, виготовляв гноти і брав участь у підпалах, влітку 1907 року на ярмарку в Гуляйполі закликав до непокори, відвідував партійні збори".

"Куш Антон Архипович, 33 роки, Сахно Савка Митрофанович, 28 років, есер з с. В. Терса, Черевко Косьма Якович, 26 років, з с. Воздвижівки та Чернобук Єфрет Петрович, 26 років, з села Воздвижівки — всі належали до Гуляйпільської організації есерів, які примкнули до селянської групи гуляйпільської організації анархістів-комуністів, брали участь у збройних нападах, зберігали вибухові пристрої, відвідували партійні збори".

"Ісак Мойсейович Фріце, 20 років, один з керівників вбивства пристава Караченцева, належав до гуляйпільської групи анархістів-комуністів. Дружив з Вольдемаром Антоні, Петром Онищенком, Олександром Семенютою та ін. На квартирі давав притулок членам організації, відвідував мітинги, зберігав партійну зброю, брав участь у експропріаціях".

І такі характеристики дані на заарештованих — 29 гуляйпільців.

Однак відносний спокій після бурхливих подій знову порушився. Повернувся в Росію Олександр Семенюта. На цей раз сам. Петро Онищенко при переході кордону був убитий прикордонниками.

Коли одного разу Олександр появився в Олександрівську, товариші (Олександрівська організація анархістів-комуністів ще не була розгромлена) одягнули і загримували його попом, придбали квиток на поїзд до Поліг.

Поліції було відомо, що повернувся О. Семенюта і цим поїздом повинен їхати. Тому жандарми перевернули у вагонах усе, навіть у дівчат перевіряли документи. Одного тільки "попа", що сидів у куточку біля вікна і час від часу набожно хрестився, не відриваючи очей від Євангелія, не посміли турбувати. Все ж у Пологах на вокзалі його впізнав таємний агент поліції.

Семенюта миттю оцінивши ситуацію, пішов з вокзалу. Але за ним уже "тягся хвіст", а через кілька хвилин і наряд поліції подався слідом. Олександр метнувся в темні завулки, та погоня настигала. Врятувало його тільки те, що було темно і з обох сторін розпочалася стрілянина. Один із стражників, який вирвався вперед, був поранений, і незабаром помер у лікарні. Поранений був і сам О. Семенюта. Переслідування припинилося. Семенюта декілька днів переховувався в Пологах.

А в цей час у Гуляйполі були підняті на ноги всі сили поліції і таємна агентура. Пристав Караченцев звернувся до населення із спеціальною листівкою, у якій закликав допомогти зловити розбійника Семенюту, за що обіцяв винагороду в сумі 500 карбованців золотом. За кожним двором, де міг з'явитися Олександр, невідступно слідували таємні агенти.

В той же час члени організації, які залишилися на волі, вирішили за арешти гуляйпільців стратити пристава Караченцева. Цю акцію було доручено О. Семенюті, на що асигнували 40 карбованців.

Як розповідали, спробу вбити пристава робив і Н. Махно ще до свого арешту. Він одягнувся старчихою, намостив на спині горб і зайшов до будинку Караченцева просити милостиню. Коли пристав вийшов у коридор, щоб дати милостиню, Н. Махно вихо-

пив револьвер з-під фартуха і вистрелив, але, мабуть, дуже хвилювався і заметушився, бо не влучив. В ту ж мить Махно вискочив на вулицю і зник.

Одного вечора О. Семенюті повідомили, що пристав Караченцев і земський начальник Козлов зайшли додому до нотаріуса Ольшанського. Та, походивши близько двох годин побіля вікон будинку, Семенюта так і не знайшов зручного моменту, щоб убити пристава. Тоді він зайшов до Самійла Харитоновича Сокрути і попросив передати вчителю Бочанської школи Петрові Олексійовичу Лебедю, який на той час керував самодіяльним драматичним гуртком, щоб той підготував виставу на 21 листопада.

Тієї ж ночі через квартиру в спальню пристава було вкинуто листа, в якому вказувався саме цей день і час його вбивства. Відтоді пристав появлявся тільки в оточенні посиленої охорони і свого помічника. Через квартиру в спальню, незважаючи на кругову охорону будинку, знову було підкинута листа, в якому О. Семенюта попередив пристава, що коли він у зазначений день і час не буде в театрі, то його будинок зірвуть бомбою і знищать всю сім'ю.

Драмгурток підготував п'єсу Єлисея Карпенка "Неприкаяний батько". Так як цензура не дозволяла її друкувати, то керівник драмгуртка добився дозволу у пристава на її постановку.

В театрі пристав Караченцев сидів у першому ряду в оточенні свого помічника Захарова і 30 стражників. А на одному із задніх рядів знаходився О. Семенюта. Парубки і чоловіки були здивовані його сміливістю. Острах взяв їх, коли під час антракту у фойє Олександр підійшов до одного стражника і попросив підпалити цигарку.

Під час останньої дії Семенюти в театрі не було. В половині першої години ночі після закінчення спектаклю А. Караченцев сказав уряднику і стражникам, щоб ті не турбувалися і не проводили його до квартири.

Коли пристав, вийшовши з театру, і наблизився до берестка, що ріс поблизу, із-за нього вийшов О. Семенюта, ніби прикурити і вистрілив. Караченцев упав. З криком "Смерть кату!" Семенюта вистрілив ще двічі у пристава, потім перестрибнув рів, який тягся вздовж вулиці, і зник.

Перелякана публіка кинулася назад у театр, відтіснивши туди і стражників. Відбулося це в ніч з 21 на 22 листопада 1909 року.

За вбивство пристава поліція заарештувала 10 чоловік гуляйпільців і 23 листопада відправила їх у Олександрівську в'язницю. А обшуки в Гуляйполі нічого не дали.

На місці вбивства пристава А. Караченцева був поставлений обеліск, та після революції його зруйнували.

Вырезка из газеты
"Всеобщая маленькая газета".
Санкт-Петербург

*Издание бесцензурное, год 1909-й
ПО НАШЕМУ КРАЮ
(от собственных корреспондентов).
с. Гуляй-Поле Александровского уезда.*

Жертва долга

21 ноября в с. Гуляй-Поле на улице был убит местный становой пристав А. З. Караченцев. Обстоятельства этого кровавого преступления следующие: 21 ноября в доме Винса происходил спектакль, на котором присутствовал и Караченцев. В половине 1-го часа ночи, по окончании спектакля, Караченцев направился к своей квартире, сказал бывшим на спектакле уряднику и стражникам, чтобы те не беспокоились проводить его.

Пройдя несколько шагов по тротуару, Караченцев встретил неизвестного человека, который произвел на него один выстрел. Караченцев упал, а неизвестный с криком "Смерть палачу", произвел в него еще два выстрела. Перескочив затем через пролегающий вдоль улицы ров, убийца произвел в воздух еще несколько выстрелов и скрылся в темноте.

Когда раздались первые выстрелы, выходящая со спектакля публика, рванула назад, оттеснив таким образом находившихся в театре урядников и стражников, которые ввиду этого не могли попасть своевременно к месту происшествия, а явились лишь тогда, когда убийца уже скрылся.

Покойний мав більші здібності в справі пошуку і загалом був видатним поліцейським чиновником.

В серпні минулого року йому було відкрито операцію, яку він здійснив у 1905-1908 рр. в межах Александрівського повіту шайка з 15 осіб, здійснивши в період означених 4 років цілий ряд важких злочинів: як-то вбивство, розбій і грабежі. За заслуги по цьому справі Караченцев отримав орден св. Станіслава 3-го ст.

Вбивство його, безсумнівно, здійснено з мести за відкриття цієї шайки.

Местный

***

Як зафіксовано у Центральному Державному історичному Архіві УРСР, що в м. Києві (фонд 313, опис 2, од. 2316, л. 15-16), заарештовані були на 8 жовтня 1909 року:

1. Костянтин Леонтійович Кісь
2. Гордій Якович Устимов
3. Никін Максимович Колісник
4. Прокіп Єрофійович Шаровський
5. Іван Якович Шепель
6. Юхим Петрович Чорнобук
7. Косьма Якович Черевко
8. Олексій Володимирович Бугрим
9. Сава Митрофанович Сахно.

Відомо, що Прокіп Шаровський, Гордій Устимов, Іван Шепель, Назар Зуйченко, Ягор Бондаренко, Петро Онищенко підпалювали хліба, мастки поміщиків і куркулів.

У 1909 році у Ягора Бондаренка та Івана Левадного були знайдені револьвери "наган". До речі, за Левадним поліція встановила нагляд з квітня 1908 року.

О. Семенюта мав намір звільнити своїх товаришів під час їх перевезення з Александрівська до Катеринослава.

Так, 5 січня 1910 року о 5 годині 45 хвилин з в'язниці на станцію Александрівськ було доставлено 12 в'язнів при 12 кон-

воїних для відправлення до Катеринослава на суд. На вокзал прибув і О. Семенюта, але його впізнав в'язень Н. Альтгаузен і сказав жандармові, той крикнув, що буде стріляти. Тоді Олександр зробив вісім пострілів і зник у темряві.

На початку березня того ж року О. Семенюта готувався знову звільнити товаришів при супроводі їх у Військовий суд у Катеринославі. Та про це стало відомо жандармському управлінню (активно діяли агенти) і 5 березня начальник цього управління направив депешу губернському тюремному інспектору для вжиття заходів. В депеші робився наголос, що О. Семенюта мав намір убити в'язня Н. Альтгаузена за те, що з його вини було заарештовано 10 гуляйпільців у зв'язку з вбивством пристава Караченцева. Про це говорив і сам в'язень. Побачивши Семенюту на вокзалі, той зразу ж закричав до жандарма: "Старший, онде Семенюта, він уб'є мене!"

У зв'язку з тим, що Александрівський повіт був на становищі посиленої охорони, справу про гуляйпільську організацію "Союз бідних хліборобів" передали на розгляд тимчасового Одеського військового окружного суду, засідання якого проходили в Катеринославі.

9 листопада 1909 року на суді була розглянута справа групи гуляйпільців. Івана Шевченка і Шмерке Хшіву засудили до найвищої міри покарання — смертної кари, інших — на каторгу і до різних строків ув'язнення. На Івана Левадного справу припинили у зв'язку з тим, що він ще до суду помер у в'язниці 30 травня 1909 року від тифу в тифознім бараці.

9 грудня 1909 року катеринославський поліцеймейстер рапортом до губернатора, а той 15 грудня у Департамент поліції доповідав, що в ніч на 9 грудня страта через повішання над селянином Іваном Шевченком виконана.

Деяко раніше, 17 червня того ж року було страчено Ш. Хшіву, засуджено до смертної кари ще 26 травня 1909 року. (Вирок від 9 листопада на Ш. Хшіву — це повторний вирок — Авт.).

20-22 березня відбувся суд над другою групою гуляйпільців (Я. Бондаренком, К. Кириченком, Ю. Орлом, С. Заблюдським, Н. Махном, К. Лісовським, М. Мартиновою, Н. Альтгаузенем та ін.).

Ягора Бондаренка, Кліма Кириченка, Юхима Орла, Нестора Махна і Наума Альтгаузена засудили до смертної кари, Сергія За-

Нестор Іванович Махно

блодського і Казимира Лісовського — до 6 років кожного у виправне арештантське відділення, а Марію Мартинову — на 5 років ув'язнення.

5 квітня 1910 року тимчасово командуючий військами Одеського військового округу Фан дер Фліт направив Міністру внутрішніх справ статс-секретарю П. Столипіну телеграму, в якій говорилося: "Нестор Махно признан виновним в участии шайки, составляющей для разбоев, двухкратном разбое в составе этой шайки на разбой в качестве члена этой шайки, оставленным независимым от Махно обстоятельством. Преступления

эти кровопролитием не сопровождалось. По обстоятельствам дела предлагаю заменить ему казнь бессрочной каторгой".

А 7 квітня пішла в Одесу відповідь за підписом Столипіна такого змісту: "Смягчению участи Нестора Махно, Ефима Орла, Наума Альтгаузена, Василя Шаблевского в предположенном раз- мере препятствий не встречаю". Так Н. Махну страта була замінена 20-річною каторгою, а Н. Альтгаузена направили в другу групу, яка розглядалася на засіданні суду.

3 травня того ж року відбувся суд ще над однією групою заарештованих. Вирок також був жорстокий.

Та не всі гуляйпільці були засуджені. З різних причин (неяка на суд, хвороба) розгляд їх справ був перенесений. Суд над ними відбувся 18-19 березня 1911 року. Н. Зуйченка і П. Чернявського засудили до страти, Н. Альтгаузена і Я. Бондаренка — до 6 років ув'язнення кожного, а Пилипа Онищенка навіть виправдано.

Організація "Союз бідних хліборобів" була повністю розгромлена і уже свою роботу не відновила.

Ще раз відмітимо, що своєї програми вона не мала, в різних політичних течіях розбиралась погано і її члени мали туманне уявлення про них. Для членів і керівників організації було основним, щоб в матеріалах були слова "свобода", "соціалізм", "боротьба з

царизмом". Вони були переконані, що з перемогою революції відразу почнеться перехід до побудови комунізму.

Сам В. Г. Антоні був проти експропріації.

Він говорив: "Це не виправдується тією кількістю жертв, які вона несе. Крім того народжує бандитизм. Адаже гинуло стільки людей, що складалося враження, що вони дійсно нічого не робили. Експропріації — це загибель і самого анархіста: були гроші, була література, а розповсюджувати її було нікому, як ніколи вести агітацію і пропаганду та організовувати робітників і селян на боротьбу з царизмом. Та треба не забувати й того, що в поліції і жандармерії була тактика підтасовувати під анархістів і придумувати часто експропріації і підбирати лжесвідків, щоб легше виловити справжніх анархістів. Та і яка поліція не називала бандитами небезпечних для себе революціонерів?" Із цими словами керівника організації важко не погодитися.

До сказаного тепер і раніше залишається додати список найактивніших членів "Союзу бідних хліборобів" (дані взято із поліцейських документів 1908 року). Отже:

Антоні Вальдемар Генріхович (22 р.), Альтгаузен Наум Ісакович (18 р.), Бондаренко Ягор Миронович (21 р.), Борисов Григорій Кузьмич, Грищенко Іван Федорович, Горелік Лейба Зельманович (21 р.), Заблодський Сергій Леонтійович (26 р.), Зуйченко Назар

Петро Семенович Онищенко

Семенович (20 р.), Кириченко Клим Овсійович (24 р.), Кісь Костянтин Леонтійович (23 р.), Колісник Никін Максимович (29 р.), Мартинова Марія Михайлівна (26 р.), Махно Нестор Іванович (20 р.), Онищенко Петро Семенович (23 р.), Онищенко Пилип Семенович (26 р.), Орлов Юхим Миколайович (20 р.), Ольхов Альзік Хоневич, Півнева (Півень) Марфа Григорівна, Продан Сафон Никонович, Семенюта Прокіп Костянтинович (24 р.), Семенюта Олександр Костянтинович (24 р.), Устїмов Гордій Якович (23 р.), Фріц Ісак Мойсейович (20 р.), Хшіва Шмерке Аронович,

Чернявський Пилип Федорович (22 р.), Шаровський Прокіп Єрофейович (23 р.), Шевченко Іван Тимофійович (21 р.), Шепель Іван Якович (20 р.).

До "Союзу бідних хліборобів" примикала селянська група, до якої входила гуляйпільська організація есерів, членами її були верхньотерсянці: Куц Антон Архипович (33 р.), Бутрим Єлисей Володимирович (26 р.), Сахно Савка Митрофанович (28 р.) та воздвиживці: Черевко Кузьма Якович (26 р.) і Чорнобук Єфрат Петрович (26 р.). За поліцейськими даними есери брали участь у збройних нападах, зберігали вибухівку, відвідували партійні збори.

З висоти сьогодення можна говорити, що члени "Союзу бідних хліборобів" ішли хибним шляхом у революцію, але їх виправдовує те, що вони, як уміли, так і боролись із гнобителями трудового народу, часом віддаючи за майбутнє щастя прийдешніх поколінь своє життя. І за це ми схилиємо голови перед їх звитягою і відданістю справі революції.

На цьому можна ставити крапку. Але читачів може зацікавити таке питання: чи залишився хто живий з учасників першої російської революції після розгрому "Союзу бідних хліборобів" і яка їх подальша доля? Залишились, але мало. В подальшому про декого з них ми розповімо.

***

Марфа Григорівна Міхно (Півень), 1889 р. н., народилася і проживала м. Олександрівську (пізніше — Запоріжжі), тут стала революціонеркою, сиділа в тюрмі.

У грудні 1966 року В. Г. Антоні та Ф. І. Куц її відвідали. Восстанє Вольдемар бачився з Марфушею в 1909 році.

— І хоч тепер двері відчинила стара жінка, — згадував Вольдемар Генріхович, — за її лагідною посмішкою, за привітністю він побачив Марфушу — бойову подругу.

Згадували минуле, товаришів. "А я про тебе і в Америці все знав", — повторював В. Г. Антоні і показував листи, що приходили йому з України. "Марфуша Півнева живе в Олександрівську, тепер це у нас Запоріжжя. Одружена з Міхном, пам'ятаєш, в якою розірвалася самодільна бомба в хаті коло церкви на Вознесенці.

Учасниці революційного руху в Олександрівську і Гуляй-Полі.
Стоїть Марфа Півнева

У неї син вже великий, від Семенюти...". Підписався автор того листа так: "Товариш по нещастю "Жандарм" Г. К. Борисов.

Розповідає, що була зв'язковою в "Союзі бідних хліборобів". Втягнув її в революційний рух брат Дмитро. Спочатку їй давались невеликі доручення: когось на конспіративну квартиру відвести, щось віднести, а потім стали давати серйозні доручення.

Організація вела велику політичну роботу серед населення — розповсюджувала листівки, політичну літературу.

30 квітня 1910 року вони вчотирьох — Семенюта Олександр, Борисов Григорій, "Турок" (прізвище його забула) і вона — їхали в Катеринослав по літературу і зброю. По дорозі заїхали в Гуляй-поле, уже не пам'ятає в яких справах.

За ними тягся шпигунський хвіст. Щоб відірватись запалили курник у когось на Ярмарковій площі, а самі в цей час втекли через городи до Семенютиного кума — Шаровського Григорія.

Борисов Григорій і "Турок" не захотіли йти до Шаровського, а пішли на іншу квартиру, (до Продана Сафона).

Шаровський помістив їх на горищі. Семенюта Олександр дав йому грошей, щоб купив продуктів.

Перед світом хата Шаровського була оточена поліцією. Поліція послала господаря до них з пропозицією: здатись. У відповідь на це Семенюта почав відстрілюватись. Поліцаї вели вогонь по хаті. Кулі з усіх боків прошивали солом'яний дах. Марфуші (так її тоді звали) стало страшно і вона вирішила злізти з горища. Та драбина була прийнята. Тоді вона стрибнула звідти. Як тільки вона опинилася долі, куля знадвору попала їй у правий висок. Марфуша впала непритомна і більше нічого не пам'ятає.

Семенюта Олександр, не маючи змоги врятуватися, застрелився. Кличка в нього була — "Дядькімо". У Антоні Вольдемара — "Дон-Кіхот".

Марфа Григорівна заявила, що в поліції було немало своїх людей. Через них організація, наприклад, узнала, коли заарештованих членів гуляйпільської організації відправлятимуть у Катеринославську в'язницю і з якої станції (Катерининської, тепер Запоріжжя II) відправлятимуть. Але визволити заарештованих не вдалося через зраду Альтхаузена.

Коли Семенюта Олександр зайшов на вокзал, де тримали політв'язнів, Альтхаузен крикнув:

"Начальник! Он Семенюта! Прогоните его, а то он меня убьет!"

Стражники кинулися за Семенютою. Але той вискочив, зробив із-за рогу вокзалу кілька пострілів по переслідувачах, примусивши їх шарахнутись у приміщення, а сам утік.

З гуляйпільців учасників революційного руху вона знає Куща Федора Федоровича, який потім емігрував за кордон з Крижевським і Полуцигановим. Він видав учасників революційного руху, коли його заарештувала поліція. Вона згадує Тимофія Дудника як члена організації.

До сказаного треба додати, що, вилікувавши, її (Марфушу — Марфу Григорівну Півень (Півневу) відправили в Олександрівськ. Там її засудили до трьох років ув'язнення. У в'язниці в неї народився син Володимир від Олександра Семенюти.

Марія Михайлівна Мартинова (стоїть). 1908 р.

* * *

Залишилася живою і катеринославська зв'язкова, господарка явочної квартири Маруся Мартинова, яка жила в Донбасі і мала прізвища за чоловіком Марія Михайлівна Трусова.

* * *

Розповідає Степанида Сафонівна Циба — найменша дочка Сафона Продана:

— В ніч з 30 квітня на 1 травня в них ночувало двоє. Нібито "Жандарм" (це кличка Борисова Григорія) і "Турок". Вранці вони встали, пе-

реодягнулися в стару одежу і пішли в напрямку Косівцевої.

У Покровську в них була явочна квартира нібито в якогось Тарана (?). Цю квартиру видав поліції якийсь "Шерлок".

* * *

Розповідь дружини Семенюти Олександра Уляни Юхимівни Стефаненко (прізвище за другим чоловіком):

— Всі свої молоді роки — будучи парубком, та вже й жонатим — Семенюта Олександр провів у наймах у поміщиків Класена, Нейфельда, а також у куркулів Бурульки, Босого та інших.

На дійсну службу в армію Олександр був узятий, нібито, в 1906 році. Але вже в грудні того ж року дезертирував, бо його часто карали за політичну агітацію. Вночі він спустився з четвертого поверху казарми по водостічній трубі. Робітники Херсона чи Миколаєва переодягли в цивільний одяг, допомогли втекти. Додому він повернувся на Різдво. Зразу ж розгорнув активну революційну діяльність.

В нього дома збиралося по 30-40 чоловік і читали літературу та сперечалися. Особливо великі суперечки виникали в Олександра з братом Прокопом.

Такі політзаняття влаштувалися у місячні ясні ночі також у піщаних кар'єрах, що були біля городів Семенюти Олександра і Морозів.

Тоді піщани, посміхаючись говорили:

"О, вже бабтисти зібралися в глинищі, — моляться богу!"

Такі чутки всіляко підтримувались і поширювались членами організації з метою конспірації.

Часто керівні члени організації збиралися в Семенюти, завішували вікна, щоб не видно було світла, і друкували листівки.

Ці листівки систематично, щонеділі, як закон, розповсюджувались серед населення, розклеювались ночами на заборах, воротах і будівлях.

Сама Уляна Юхимівна щонеділі йшла в центр Гуляйполя на базар і несла, під виглядом продуктів, повну корзину листівок. Там непомітно розкидала їх попід магазинами, закидала в брички приїжджим і бабам у корзини.

Поліція з усіх сил старалась знайти крамольників. Бувало так, що не встигне Олександр забігти додому, поїсти й переодягтися, як появлялася поліція.

У зв'язку з цим хата в них була пристосована для втечі — в конюшні були зроблені потаємні двері за хату і з погреба виведений підземний хід аж на город Семенюти Василя.

Олександр часто переховувався в тещі на горищі в сараї, на Гурівці — в Онищенків Гната й Пилипа, в Тимошенка Савки, в Колісника Никона та інших.

Пристав ішов на всякі хитрощі, щоб тільки піймати Семенюту.

Щоб не потрапити в поліцейські пазури, Семенюта переодягався в одіж монаха, рекрута і т.д. А в період арешту багатьох членів організації емігрував за кордон. Звідти він писав дружині і братам через людей, щоб відправили її на Волноваху, а там свої люди допоможуть добратися до Франції. Але нагляд за нею був такий, що не було ніякої можливості виїхати.

Коли Олександр повернувся з еміграції і з Олександрівська добирався додому, то заgrimувався під попа.

Поліція вже знала, про його повернення і навіть яким поїздом буде їхати на Пологи. В поїзді було зроблено обшук. У всіх підозрілих пасажирів перевіряли документи, а "попа", який з забуттям читав Євангеліє, не зайняли.

В Пологах "попа" таємні агенти поліції (як Власенко Артем) пізнали Семенюту і влаштували погоню за ним.

Тікаючи, Олександр убив найближчого стражника (Суботу) і в записці, що залишив біля трупа, написав, що так буде поступати з усіма, хто намагатиметься підняти зброю на революціонерів.

Додому він повернувся восени.

Загинув він весною в хаті Шаровського Грицька. Про те, що це був Семенюта підтвердили й німці, в яких він служив, — пізнали по викручених мизині і безіменному пальцях на лівій руці.

Заховали його так, що сім'я й рідні не бачили.

Ось одна риса, яка характеризує його, як бідняка й ощадливого господаря, притаманна селянам. Коли поліцаї запалили хату Шаровського, то він зняв з бантини клунок з салом і поклав у снігах.

Уляна Юхимівна говорила, що вони заходили в лікарню до тієї дівчини, що була з Олександром у Шаровського. Вона не озвалась до них. Голова в неї була забинтована, а обличчя й очі опухли.

Уляна Юхимівна заявила, що їй було відомо, що урядник Лепетченко був членом революційної організації.

Розповіла вона також про те, що Олександр і Прокіп приносили додому на просушування бомби, круглі й жовті, і такі завбільшки як лимони.

...

Розповідь Пузанова Івана Никифоровича, який був при оточенні поліцією хати Шаровського, як казенний підводник (він тоді возив пошту).

Семенюта Олександр і Півнева Марфа, як видно, були в Шаровського Грицька більше однієї ночі.

Вранці він, нібито, сказав Шаровському:

"Ти йди на роботу і нікому не кажи, що ми в тебе. Ми скоро підемо".

Шаровський же сказав про це братові Петрові, а той зразу ж розповів про це попові Дмитрієві Сахновському. Піп негайно доніс приставу. Пристав, очевидно, організував нагляд за домівкою Шаровського, а вночі вислав наряд кінної поліції в кількості 25 чоловік, які оточили хату Шаровського і повели осаду.

Говорять, що пристав зразу ж запросив підмоги з Поліг. Підмога прибула через 40 хвилин в кількості 25 кінних стражників, коней, очевидно, не жаліли, бо з них падало клаптями мило.

Поліцаї залягли в житі, в картоплі, засіли в сусідніх хатах і вели обстріл хати Шаровського. З хати теж неслися постріли.

Бачачи, що так Семенюту не взяти, поліцаї вирішили підпалити хату. Принесли банку гасу, облили ним причілок. А потім зробили факел, вмочили в гас, підпалили і кинули на хату. Спалахнула пожежа.

Семенюта ще вискочив з хати і зробив відчайдушну спробу прорватись, повівши вогонь з двох револьверів по поліцаях. Та сили були надто нерівні — 1 проти 50-ти! Потім він зник у хаті. Звідти ще почувся постріли, потім усе затихло.

Вранці, коли зійшло сонце, староста пожежної комуни (яка була викликана для тушіння пожежі) Войцехівський Овсій підліз до сінешніх дверей (вони були трохи відхилені) і заглянув у сіни. Він зразу ж подав знак, що можна підходити.

Коли підійшли пристав і стражники, і зовсім відчинили двері, то Півнева сиділа в сінях на клунку, схилившись і закривши обличчя рухами, а Семенюта лежав біля неї мертвий.

Семенюту поклали на бричку Мудрова Луки (який теж був викликаний, як казенний підводчик) і відвезли в часовою, а Півневу — на мою бричку і відправили в земську лікарню. Там вона лежала, щось цілий місяць. Потім її відправили моєю ж підводою на Олександрівськ в супроводі урядника Немченка і двох стражників.

В дорозі Півнева вела себе, як помішана. Вона весь час твердила:

"Ой, мене вб'ють, мене повісять"...

А урядник і стражники заспокоювали її:

"Нічого з тобою такого не зроблять. Будеш жива"...

Так на Півневу вони мало звертали уваги, а все поглядали на озимки, які тієї весни вигнались високі і стояли по обидва боки шляху, як стіка, зелені, аж вороні, — боялись засідки товаришів Семенюти і Півневої.

У Крейцивій урядник взяв іншу підводу, а мене відпустив додому.

Труп Семенюти в часовні охороняли три стражники.

Після зняття допиту з рідних Семенюти, визнання його по родимці на плечі і викручених пальцях та переодягання, їх відпустили.

Біля часовні не було нікого. Тоді труну з трупом Семенюти забили і поклали на дроги Пузанова, і в супроводі трьох стражників повезли на кладовище, що біля малої церкви.

Яма вже була викопана подалі від інших могил, на вільному місці, недалеко від млинів.

Коли труну зняли з дрого, один з стражників запропонував відкрити її й подивитись на покійника. Всі погодилися.

Відкрили. Покійник лежав, як поклали, тільки голова була трохи повернута на бік.

Один з стражників сказав:

"Да, за что-то этот человек боролся!"

Подивились. Закурили. Потім знову забили труну, опустили в яму і загорнули.

Розповідь Левадньої Параски Юдівни, а також — Куща Івана Трохимовича:

Іван Леонтійович
Левадній

— Чоловік її — Левадній Іван Леонтійович — працював на заводі Крігера.

Сам він був танцюрист такий, що будь-якого цигана міг, як кажуть, заткнути за пояса.

В 1908 році перед Паскою він виїжджав в Олександрівськ і там десь виступав на сцені. Там до нього й підліз таємний агент поліції (то був підполковник Кушнір Соломон Маркович), втерся в довір'я і під виглядом революціонера приїхав з Леваднім у Гуляйполе. Навіть переночував у нього.

Другого дня Левадній на прохання Кушніра повів його в центр і познайомив з Бондаренком Ягором і Кириченком Климом, які працювали в Панькіна в кузні. (Там, де в 1965-1966 році містився виконком міськради, комунгоспівська контора і господарський двір).

Коли Кушнір розмовляв з хлопцями, Левадній помітив, що його знаками відкликають євреї. Він підійшов. Ті зразу ж розповіли йому з ким справу має.

Не довго думавши, Левадній шмигнув поза магазинами і втік. Але Ягора і Клима не встиг вчасно попередити про небезпеку. Наступної ночі Ягора і Клима було заарештовано. Відтоді вони не поверталися в Гуляй-Поле.

Другого дня Кушнір з нарядом поліції з'явився і в Леваднього. Але Іван вчасно заховався, давши настанову дружині:

"Скажеш, що немає дома".

А сам лів за загакою на городі і вів спостереження за двором.

Після арешту Бондаренка Ягора і Кириченка Клима, товариші поставили перед Леваднім таке завдання: або ти вб'єш агента поліції Кушніра, щоб не допустити розгрому організації, або ми тебе вб'ємо за те, що навів на слід організації.

Левадній дав слово вбити Кушніра при найближчій нагоді.

Тікаючи від переслідування поліції, Левадній прийшов до Івана Куща. Сюди його, мабуть, направили Юда й Уляна Кравченки, бо на Паску вони прийшли з Параскою до Куща і принесли цілу корзину ковбас, сала, яєць і пасок для Івана.

Незабаром Левадньому підвернулася нагода виконати дану товаришам обіцянку. Один із своїх людей в поліції повідомив організацію, що напередодні Трійці Кушнір знову приїжджає в Гуляйполе, щоб з коренем знищити організацію анархістів-комуністів, і що по нього посилають на станцію візника Гуру Федота*.

Хтось із членів організації передав Гурі, що на його тачанку, коли він повертатиметься з станції, буде напад. Але, щоб він не боявся — його не займуть, а тільки Кушніра візьмуть.

Та Гура схитрував. Повертаючись із станції з "важним" пасажиром, він поїхав іншим шляхом — повз водокачку.

Прибувши в Гуляйполе, Кушнір зразу ж влаштував облави, обшуки.

Наряд кінних стражників появився на Гурівці. Виїхавши від Васецького Кирика**, стражники направились до Домашенка Стефана, Якушонка Лаврентія, Якушонка Конона, Рябцева Степана і Сакуна Афанасія. Нічого й нікого не знайшовши, вони сіли на коней і подалися в центр.

А в цей час у Івана Куща у чулані сиділи: Семенюти Олександр і Прокіп, Левадній Іван, Зуйченко Назар, Шевченко Іван та Альтхаузен Наум.

Іван Куш повідомив їх про обшук. Хлопці приготували по 2 револьвери і один дали Кущеві.

На щастя стражники сюди не заїхали.

Та бойовики теж не дримали. За Кушніром було організовано нагляд, фіксувався кожен крок його. Продумано план знешкодження агента, а здійснення його покладено на Леваднього Івана і Семенюту Олександра.

* Гура Федот колишній стражник і таємний агент поліції.

** Васецький Кирик — куркуль і таємний агент поліції. Жив у тому приміщенні, де зараз Гурянська початкова школа.

Увечері на Трійцю один з спостерігачів зустрівся з Семенютою й Леваднім в умовному місці і повідомив, де зараз можна зустріти Кушніра. Правда, Леваднього він спочатку не пізнав, бо той був у жіночому вбранні*. Семенюта був одягнений парубком.

Кушнір у цей час, добре повечерявши у волосного писаря Волошина, вийшов з його зятем — теж таємним агентом поліції — на прогулянку на свіже повітря**. Прогулювались вони по вулиці біля дому Волошина (тепер вулиця 9 Січня). Тут їх і зустріли "кавалер" і "барішня". Домовились хто в кого стріляє і при повторній зустрічі Кушніра вбили наповал, а зятя Волошина поранили.

Кушнір був убитий біля 10 години вечора, напроти двору Рябка Мирона...

Піднявся переполох.

А Семенюта і Левадній повільно повернули в бік річки і зникли.

Через два чи три дні був убитий і візник Гура Федот за те, що порушив вказівку організації***.

Це, як видно, викликало великий переполох у правлячих колах повіту й губернії. Незабаром в Гуляйполе приїхав віце-губернатор.

На станцію, куди він прибув спеціальним вагоном, гуляйпільські промисловці та інші багатії вислали найкращі свої екіпажі.

"Високий" гість, кажуть, вибрав кернерів фаетон, запряжений буланями рисаками, і в супроводі багатьох інших екіпажів прибув у Гуляй-Поле. Гуляйпільські промисловці та інші багатії й духовенство зустріли віце-губернатора хлібом-сіллю і церковним дзвоном.

Та не дуже веселою була ця зустріч. Буквально напередодні приїзду віце-губернатора в Гуляй-Полі трапилась ще одна неприємна подія — згорів великий дерев'яний барак****, в якому збирались заробітчани з Полтавщини, Київщини, Чернігівщини.

* Жіноче вбрання йому дала Онищиха Васька Павлівна — дружина Онищенка Гната Семеновича.

** Волошин жив у тому будинку, де зараз міститься контора заводу побутових виробів.

*** Кажуть, що вбив його Махно в тому місці, де зараз стоїть господарський магазин в районі ринку.

**** Барак стояв на площі Жертв Революції, яка тоді звалася Ярмарковою, там, де зараз подвір'я Бандуриста й Лахна.

Вони потоком лежали в затінку під баракком, написавши остаточну свою ціну на порепаній підозві. Тут, головним чином, поміщики й черпали дешеvu робочу силу.

У дворі волості було влаштовано мітинг, на якому виступив з промовою віце-губернатор. Він залякував селян і робітників, щоб не йшли проти властей і не чинили "зла".

Говорять, що весь волосний двір кишів поліцією місцевою і Катеринославською, яка охороняла особу віце-губернатора.

Семенюта Олександр теж прибув на мітинг, щоб убити віце-губернатора. Але передумав. Після він говорив, що пожалів гуляйпільську громаду. Могло постраждати багато безвинних людей.

Наведу факт, який свідчить про те, як поліція боялась Семенюти.

Коли ввечері Семенюта Олександр сидів у Ноги* в хаті з Ножиним сином Іваном за столом і вечеряв, зайшов стражник, який квартирував тут, і став розповідати:

— Бачили Семенюту на мітингу. Страшний! Хотіли заарештувати та побоялись підходити!

Пишними були проводи віце-губернатора. Знову нісся дзвін над селом з переливами, знову кожен з багатіїв старався засвідчити йому свою пошану і відданість трону.

На станцію його віз екіпаж Василька**, запряжений тройкою сірих рисаків.

Поліція вживала всіх заходів, щоб виловити анархістів-комуністів. Вони заарештовували їх рідних, били до крові і вимагали, щоб призналися, де переховуються учасники революційного руху.

Левадня розповіла, що її заарештовували з двохрічного донькою Галею, бо дитини ні на кого було кинути, і били так, що кофточка була заюшена кров'ю і попросила до ран від побоїв.

Щоб подихати свіжим повітрям, Параска часто намовляла доньку, щоб просилася надвір. То часові, бувало, сердилися:

"Та й вредна ж і дівчина! — кричали вони, — недавно виходила надвір і знову проситься!"

* Нога — Грищенко..... Грищенко учасник організації анархістів-комуністів.

** Василько — поміщик Янцен. Другого Янцена селяни звали Обрамкою.

Але змушені були випускати, коли дитина починала плакати.

Левадня Параска, як і Стефаненко Уляна, розповідали, що носили сусідці — бабі Ісаєнчиси — на просушку круглі і такі завбільшки, як м'яч, жовті бомби.

Розповіла про сутичку членів організації з поліцією в ніч на 28 липня 1908 року.

У той вечір хлопці зібралися в них у хаті і проробляли якусь літературу. Засиділись до півночі і вирішили заночувати в Левадніх. Намостили сіна в конюшні, в якій на літо було вимазано і чисто, поскільки вона служила й за сіни, і полягали відпочивати. Та, може, дехто не встиг і заснути, як навкрузи хати почувся тупіт. Один великий стражник став заглядати в переднє вікно, бо надворі було місячно і в хаті теж було видно, а інші стукали в двері.

"Я хотіла йти будити хлопців, — розповідає Левадня, — але боялась, що мене помітять у білій сорочці. Коли чую, що вони вже й самі посхоплювалися".

Всі швидко приготували зброю (було членів організації до 10 чоловік) і домовились кинутись на поліцаїв всім разом, як тільки відкриються двері.

Першим, кажуть, вискочив Прокіп Семенюта. Вбивши одного з тих, що стояли перед дверима, він погнався за іншими, що шарахнули на вулицю. Та з гарячу вирвався далеко вперед і, нібито, був поранений своїми. В нього був роздроблений тазобедрений суглоб.

З противної сторони теж були втрати — вбитий урядник Лепетченко і поранений помічник пристава Захаров.

Коли розігнали поліцію, то зразу ж кинулися рятувати Прокопа. Взяли в діда Ісаєнка коні, намостили в гарбу соломи і повезли його десь на Гурівку. Та, коли переїжджали через місток, що проти Кужими, гарба чомусь потрапила поза містком. Тоді Олександр Семенюта схопив Прокопа на руки й відніс до Зуйченко Назара в двір і поклав під сараєм, бо Прокіп вимагав, щоб кинули його й рятувалися самі, і заявив, що живий в руки поліцаям не дасться.

Вже розвиднялося, коли Олександр і його товариші добігли поза городами до Кужелевого й Третьякового вітряків, забралися на стоянці і там пересиділи до наступної ночі.

Незабаром вони втекти у виселок Амур під Катеринославом. Та вслід за ними було послано двох поліцаїв — Марченка Івана й Онищенка Гаврила, які знали всіх активних членів організації. Поліцаї вислідили, де хлопці переховуються, і в серпні заарештували їх*. Тоді ж заарештованих приставлено в Гуляйполе і заковано в кайдани. Кайдани кував Семенюта Степан Никифорович в Олевського в кузні (батько відмовився кувати кайдани). Звідси заарештованих відправили в Олександрівськ, а потім у Катеринослав у в'язницю.

* * *

Розповідь **Прокопенка Івана Андрійовича** — шофера контори "Сортнасіньовоч".

Він розповів, що не раз зустрічався з активним членом організації анархістів-комуністів Заблодським Сергієм Леонтьовичем, який багато розповідав про діяльність організації і її керівників.

Сам він був розповсюджувачем листівок і політичної літератури, а також підкидав підприємцям і багатіям листи з вимогою — покласти вказану суму грошей в указаному місці для потреб організації.

Заблодський говорив, що Семенюта Олександр зустрічався з товаришем Петровським Г. І. і одержував від нього багато політичної літератури.

Анархісти-комуністи організували на заводі Крігера підпільне виробництво зброї — револьверів і бомб.

15 червня 1908 р. о першій годині дня така бомба розірвалася в Шевченків (Майтали), коли Іван і Корній вийняли її з копиці кізяків, щоб переховати. Бомба зашипіла в руках у Корнія. Тоді Іван схопив її і кинув у клуню. Там вона зразу ж вибухнула.

Семенюта Олександр, який прийшов туди для проведення наради, чітки літератури й перевірки зброї, примусив сусіда Рябка під загрозою зброї поїхати в поліцію і заявити про цей вибух. Цим він відвів раптовий і несподіваний напад поліції.

* Заарештовані ніби були на лісопильному заводі Гурарія.

Поліція не забарилась прибути на місце події, але вже нікого й нічого не могла знайти. Поліцаї походили по горищах, по картоплях, житах і поїхали ні з чим.

А зброя, листівки й література були заховані в загаті від Сегади Панаса.

Одного разу Сегедин собака вирив у загаті замотані у ганчірки револьвери й листівки. Це побачила Сегедина дружина. Але господар сказав: "Не займай нічого, то не твоє діло. І мовчи".

І знову ретельно заклав вириту дірку.

Після вибуху, хлопці кинулись до сусідів, щоб допомогли їм втекти. Хтось із сусідів запряг коні, прикрив хлопців у бричці сіряком і вивіз у степ. Шевченко ж Іван пристав до гурту парубків, що гуляли у вербах біля річки.

Відносно сутички з поліцією в Леваднього 28 липня 1908 року Заблодський розповів те ж, що й Левадня.

Про те, як загинув Семенюта, Прокіп Заблодський розповідає так. Коли Олександр приніс Прокопа в двір до Зуйченка і поклав під сараєм, то Прокіп вимагав, щоб хлопці тікали, поки ще не дуже розвиднилось.

Хлопці поспішили вискочити поза городами в степ і заховатись під Кужелевим і Третяковим вітряками. Коли дід Третяк прийшов молоти, хлопці йому гукнули: "Йди, діду, відділя та держи язик за зубами!"

Тим часом люди почули, що в Зуйченка Назара лежить поранений Прокіп і стали потроху з острахом сходитись у двір.

Кажуть, що ранений усе запитував присутніх чи не видно поліції.

Бальсанка Петро (батько Бальсанки Ілька — шофера змішторгу) і Семенюта Макар (брат Семенюти Степана Никифоровича) хотіли роззброїти Прокопа, але він пригрозив, що постріляє, коли наблизяться до нього. Коли присутні повідомили, що їде поліція, Прокіп попрощався з усіма і застрелився.

Кажуть, що син Лепетченка, бив труп покійника.

Поховала мати Прокопа без відпівання, бо попи не схотіли йти на похорони.

Зате похорони Лепетченка були помпезними. До речі, на його похорони було виділено 100 карбованців. Тоді це були великі гроші. На них можна було купити 5 корів, або троє добрих коней.

В церковній книзі зроблено тоді такий запис:

"Мещанин города Орехова полицейский урядник 4 стана Александровского уезда, запасной старший писарь Савелий Григорьев Лепетченко". В графі про вік, стоїть "49".

В графі про причину смерті значиться: "Убит из огнестрельного оружия".

В графі про те, хто з духовенства брав участь у похоронах, значиться: "Священники Дмитрик Сахновский, Стефан Воскобойников, Петр Кашенко.

Диаконы: Даниил Чернявский.

Псаломщики: Михаил Волосович, Иван Дворецкий, Павел Корецкий.

Похоронен на главном гуляйпольском кладбище".

Відносно вбивства пристава Караченцева Заблодський розповідав:

— Пристав заарештовував родичів Семенюти Олександра і бив дуже, щоб признавалися, де переховується Олександр. Особливо сильно били його матір.

Семенюта дуже переживав за матір і послав Караченцеву таку записку:

"Палач! Прекрати знущатися з матері. Інакше будеш убитий!"

Коли заарештовані і засуджені в Катеринославі члени Гуляйпільської організації були страчені, Семенюта Олександр повернувся з еміграції, щоб відомстити приставу за знущання товаришів.

За Караченцевим було організовано нагляд. Та коли таким чином убити пристава не вдалося, надумали витягти його в якесь громадське місце і там убити. Вирішили підготувати виставу і запросити на неї пристава. Використати для цього і його любовницю — молоду вдову Любицьку Марію.

Керівники самодіяльного драмгуртка Лебідь Петро Олексійович і Науменко Василь Іович добились дозволу на постановку п'єси Карпенка Єлисея "Неприкаяний батько", яку цензура заборонила ставити.

* Кладовище, що біля Херсонської школи.

** Присланий новий урядник Кошулька, кажуть, теж був революціонером і тому, по можливості, старався відвести удари поліції по революціонерах.

Любицькій було дане завдання: після вистави підійти до пристава, взяти під руку і вести до себе, щоб хоч трохи віддалити охорону від пристава.

За кілька днів до вистави Караченцеву було послано листа, в якому вказувались день і час його вбивства.

В день убивства Семенюта зайшов до Продана Сафона, щоб послати купити хорошу одіж, переодягтись і йти на виконання завдання. За покупкою послали дочку Продана Марію. З нею Семенюта і в театр пішов.

Продан Сафон і ще хтось із членів організації (два чоловіки) провели Семенюту в театр і прогулювались по нинішній Першотравневій, аж поки Семенюта не вбив пристава, а потім зустріли його і допомогли втекти.

Кажуть, що в дворі напроти театру стояв дублер Семенюти, а за рогом прилеглих вулиць і будинків члени організації, щоб допомогти у виконанні завдання, а при потребі — і втекти від переслідування поліції.

Все було розіграно як по нотах. Коли закінчилась вистава, Любицька підскочила до пристава, щоб повести до себе. Помічників пристава і стражникам не зручно стало брати в оточення любовницю, тому вони пішли слідом метрів за півтора-два від пари.

Та коли Семенюта, ступивши крок вперед із-за берестка, із вигуком "Смерть палачу!" вистрелив у пристава, охорона шарахнула назад у театр, давлячи публіку, що виходила з театру.

**Як були доставлені в Гуляйполе заарештовані
в Катеринославі в серпні 1908 року анархісти-комуністи
(розповідь підводчика Чайковського Митрофана Яковича)**

Одного разу опівночі з Гурівки вигнали 8 підвод. У підводах були:

1. Колісник Іван,
2. Шкабарня Захарко,
3. Кириченко Панас,

4. Кириченко Овсій,
5. Бондаренко Мирон,
6. Семенюта Федот,
7. Розуль Тиміш,
8. Чайковський Митрофан.

Від волості підводи направили з поліцаями на станцію, де підводи стояли, поки зійшло сонце.

Заарештовані були доставлені сюди в спеціальному вагоні і охоронялися у вагоні і з зовні пішими й кінними стражниками, озброєними до зубів.

Заарештованих вивели з вагона тільки тоді, коли зійшло сонце, і посадили на підводи.

На кожній підводі було по 2 заарештованих і по 5 стражників, а також по 2 кінних стражників з боків.

Серед заарештованих він упізнав:

1. Леваднього Івана,
2. Зуйченка Назара,
3. Шевченка Івана,
4. Чернявського Пилипа,
5. Альтгаузена Наума,
6. Махна Нестора,

а то були незнайомі йому чоловіки й дівчина.

Підводи гнали на повну рись, майже впритул одна до одної. І стражники весь час кричали: "Не отставай!".

По дорозі від самої станції до волосної управи не видно було жодної людини.

Говорили, що поліція розігнала людей і заборонила показуватись на вулиці.

Коли заїхали у двір волосної управи, арештованих зразу ж зсадили і відправили у в'язницю.

Підводчиків після того тримали в дворі цілу годину, а потім відпустили додому.

ВОЛЬДЕМАР АНТОНІ

Хто ж він керівник "Союзу бідних хліборобів?"

Деякі біографічні дані В. Г. Антоні вже називались у попередніх розділах та все ж почнемо по порядку.

Вольдемар Генріхович Антоні

Вольдемар Генріхович Антоні народився 4 червня 1886 року в Гуляйполі, в сім'ї чеського емігранта Генріха — Андрія Алойзовича Антоні. Мати його німкеня Сусана Яківна Бенеліс.

Жорстоку експлуатацію, злидні та голод побачив Генріх Антоні і в Росії. Тяжке життя рано звело у могилу дружину (тоді Вольдемару йшов дев'ятий рік). Дві зими ходив до земської школи, на тому й закінчився курс науки. А в 13 років довелося йти працювати в ливарний цех заводу Крігера (колишній дослідно — експериментальний завод сільгоспмашин), щоб заробити на шматок хліба.

Коли Вольдемару виповнилось 16 років, сім'я переїздить до Катеринослава. Батько влаштувався машиністом, а Вольдемар — учнем токаря на трубному заводі (селище Амур). У місті на той час діяли соціал — демократичні групи. В роботу однієї з них, що діяла на заводі, включився і батько Вольдемара. А коли син дізнався про те, то став просити взяти його з собою на збори. Але батько відмовив, сказавши, що він ще молодий і на його долю ще випаде робота. Та все ж батько інколи доручав сину розповсюджувати на заводі і в селищі листівки та газету "Искра".

У місті діяли і есерівські групи. Одна з них, що була на Амурі, швидко ввела Вольдемара у свій гурток і почала політичне виховання. Згодом цей гурток став на позиції анархістів-комуністів, цебто, вів запеклий наступ на капіталістичний лад, закликав провести революцію і зразу ж перейти до побудови комунізму.

Вольдемар розповсюджував листівки всіх партій, у яких були слова "соціалізм". Цього слова, як потім згадував сам він, було достатньо, щоб нести листівку чи прокламацію в маси.

1903 рік став для молодого Вольдемара роком гартування революційної свідомості й політичної зрілості. Після виступу трудящих трубного заводу один за одним застрайкували робітники кількох великих заводів (машинобудівного, листопрокатного та інших) Катеринослава. Крім економічних вимог трудящі висували й політичні. Вольдемар брав у цих подіях безпосередню участь. І коли поліція та жандарми жорстоко розправилися з робітниками, дісталася й В. Антоні.

— Після розгрому страйку, — згадував він, — я одинадцять місяців кашляв кров'ю.

Щоб не потрапити в лабету жандармів, Вольдемар виїжджає в м. Пологи, де влаштовується в залізничне депо. Він організовує серед ровесників гурток і веде пропаганду проти капіталістичного ладу і царизму.

Революційні події тоді набули широкого розмаху. Робітники Москви, Горлівки, Олександрівська та інших міст взяли участь у Всеросійському жовтневому страйку, а згодом, у грудні 1905 року, піднялися на збройне повстання.

Не залишилися осторонь цих подій і пологівські залізничники. За рішенням страйкому в депо виготовляли холодну зброю та ручні гранати (бомби), Вольдемар точив корпуси для них.

Після розгрому грудневого виступу пологівських залізничників через декілька днів почало працювати депо. І в перший же день 93-м робітникам було запропоновано прибути на станцію. Але туди пішло лише четверо, в тому числі й В. Антоні. Йшли з пісню "Смело, друзя, не теряйте бодрость в неравном бою".

На вокзалі вахтмістр запитав Вольдемара:

— Де зброя і снаряди?

— Ніякої зброї у мене немає! — відповів той.

Від дверей вокзалу їх повели до вагону з арештованими. У два ряди стояли козаки й кулаками били в обличчя чи потилицю, прикладами в спину, дулами гвинтівок у боки. А коли підійшли до вагону, їх повернули назад й, утворивши коло, знову почали бити.

З того часу Вольдемар зрозумів, що не треба здаватися добровільно поліції, а слід боротися зі зброєю в руках.

Потім всіх відправили в Бердянську в'язницю. Але ні побої жандармів, ні в'язниця не зломали прагнення молодого робітника до революційної роботи. Під тиском революційних подій через місяць В. Антоні звільнили.

Опинившись на волі, він їде в Москву, щоб бути ближче до революційного центру Росії. В Замоскворіччі працював токарем на одному з невеликих заводів (завод Шмейля). Тут близько зійшовся з революціонером С. Метелкіним, який, крім того, був ще й заводським старостою. Він увів Вольдемара до соціал-демократичного гуртка, а згодом — до робітничого комітету.

Та адміністрація заводу постаралась позбавитись старости — як захисника інтересів робітників — і той був заарештований. Вольдемар кинув роботу й став старостою, виступав на захист товариша. Робітники застрайкували вимагаючи повернути С. Метелкіна. Хоч завод оточила поліція, але робітники не приступали до роботи, і староста бук звільнений.

Щоб уникнути гоніння, Вольдемар бере розрахунок на заводі і на початку 1906 року повертається в Гуляйполе. Поступає на роботу на завод Крігера, де було багато молодих хлопців. Він розповідає їм про революційну боротьбу катеринославських і московських робітників, роздає політичну літературу. Навколо нього згуртовуються молоді робітники, які горіли бажанням вступити в активну революційну боротьбу з царизмом.

Спершу склалася група з гурянських хлопців, згодом — і з вербівських.

У квітні 1906 року створюється організація під назвою "Союз бідних хліборобів". Вона носила анархічний характер, навіть керівного органу не було. Всі питання вирішувались на зборах. Організація нікому не підлягала, але мала зв'язки з Олександрівською і Катеринославською організаціями. Учасники зараховували себе до анархістів-комуністів, та і в поліцейських документах вона так називалася.

Оскільки до "Союзу" пізніше увійшов Нестор Махно, який разом з іншими був засуджений за експропріацію коштів для ор-

ганізації, то в тогочасній літературі "Союз" названий бандитським. До уваги не взято з десятків політичних справ, заведених на його членів.

— У гуртку заняття проводив В. Антоні, який став не тільки організатором, а й головним пропагандистом гуляйпільської організації анархістів-комуністів. До неї увійшли, крім робітників, й селяни, а коли на занятті В. Антоні запитували, чим вони повинні займатися, той відповідав, що треба боротися "з важким образом" і закликав податків не платити, а багатіїв палити. Писав листівки, зокрема "Селяни, піднімайтеся, вже сонце зійшло". Він пропонував йти на поміщиків і забирати їхнє добро. Листівки розповсюджували серед робітників і селян. Були вони різні за змістом і різних партій, лише б зустрічалися слова "соціалізм", "воля".

В. Антоні мав зв'язки з організаціями анархістів-комуністів у Катеринославі та Олександрівську. Звідти привозив зброю та політичну літературу, придбані на кошти, експропрійовані в багатіїв.

Вольдемар був противником експропріацій, а особливо вбивства царських чиновників, бо це призводить, як він казав, до бандитизму і гинуть люди. Будуть гроші й політична література, а розповсюджувати її буде нікому. Та й поліції це навіть на руку — легко всіх заарештувати, а це — загибель і самого анархізму...

Та в різних політичних течіях він, як і його товариші, не дуже розбирався і часто мав туманне уявлення...

У Гуляйполі В. Антоні мав кличку "Дон-Кіхот", бо був на нього схожий. Ось прикмети взяті з поліцейських документів: "...вище середнього зросту, світлорусий, довге волосся, тонкий, голова випукла, ніс тонкий, худощавий, рідкувата рудувата борідка, старе руде пальто, конусоподібна шапка з чорного барана, світло-рижі вуса, дуже схожий на німця..."

В жовтні 1907 року поліції вдалося напасти на слід "Союзу" і пристав Карачевцев арештував В. Антоні і кількох його товаришів. Закрили їх в каталажку, а потім водили до кабінету пристава на допит. Тут били так, що В. Антоні неодноразово відливали водою. Незважаючи на катування, Вольдемар не видав товаришів. Його відправили до Олександрівської в'язниці, в якій він пробув місяць.

Визволила його молодша сестра Юзефа. Добившись аудієнції у катеринославського губернатора, вона дуже просила за брата і доводила, що вчинки його є результатом недосвідченості і молодості. Губернатор, щоб насолити поліцмейстеру, з яким був "на ножах", наказав випустити Антоні. Поліцмейстер виконав наказ губернатора, але ж зразу дав наказ гуляйпільській поліції по прибутті арештувати Антоні.

Приїхавши до Гуляйполя і не дійшовши до свого двору, Вольдемар зустрівся з меншим братом Костянтином. Той повідомив, що поліція вже приходила по нього. Позичивши в дядька десять карбованців, Вольдемар виїхав до Катеринослава, а звідти — в місто Хотин поблизу австрійського кордону. Він переходить на нелегальне становище під кличкою "Пантелейко".

Переховувався в одного з учасників революційного руху під виглядом сторожа саду. Вів революційну пропаганду, переправляв вглиб Росії нелегальну політичну літературу. Діяв разом з О. Семенютою (про нього мова буде окремо).

Та в одному із сіл вранці на вулиці, коли везли з О. Семенютою зброю і політичну літературу, їх зустріли поліцейські. Відстрілюючись хотіли сховатися в хлібах. Та поліція швидко організувала селян на підводах і почала оточувати втікачів. Зрозумівши, що не уникнути арешту, Антоні почав кидати вгору листівки й брошури. Оторопілі селяни (їм казали, що треба ловити бандитів) стали брати і читати листівки. А коли під'їхала підвода з сільською владою і поліцейськими, В. Антоні і О. Семенюті вдалося захопити зброю, підводу і зникнути.

Весною 1909 року В. Антоні приїздить до Гуляйполя, щоб поквитатися з приставом Караченцевим (організація анархістів за масові арешти своїх членів і суд над ними присудила стратити пристава). До нього приєднався і О. Семенюта.

В Гуляйполі було жити небезпечно — йшли обшуки, був налагоджений і шпіонаж. Вольдемара добре знали в обличчя, і щоб уникнути випадкових зустрічей, доводилося кілька разів спішно залишати село. Жив в основному на горищі у С. Продана.

Оскільки у О. Семенюті по підготовці замаху на пристава справи йшли непогано, Вольдемар виїхав до Юзовки, щоб покара-

ти розшукуваного пристава за жорстокість до арештованих. Та виконати завдання не вдалося, бо після першого пострілу відмовила зброя, а пристав встиг відкрити вогонь і зникнути.

В кінці грудня 1909 року В. Антоні з фальшивим паспортом на ім'я Григорія Андрійовича Ляпунова перейшов австрійський кордон. Жив у Швейцарії, Франції, а потім, як зазначалося у поліцейських повідомленнях, в Марселі поступив на комерційне судно матросом і в жовтні 1910 року висадився в Буенос-Айресі (Аргентина).

А тепер звернемося до автобіографії В. Г. Антоні — Г. А. Ляпунова:

— У кінці грудня 1909 року я перейшов австрійський кордон і не повертався ось до 5-го червня 1962 року. Слід ще сказати, що в 1910 році Катеринославський військовий суд у справі 110 анархістів-комуністів заочно виніс мені смертний вирок.

10 жовтня 1910 року я висадився в Буенос-Айресі. Працював різноробом на всяких роботах поміж російських, білоруських та українських емігрантів, що прибули до Південної Америки, щоб заробити для підрихтування свого господарства на Батьківщині. З перших днів зустрічі з ними я денно іночно вів агітацію проти не-нависного мені капіталізму.

В Аргентині, Бразилії, Уругваї відкривав їм очі на мізерне, як у худоби, життя в капіталістичній Америці, навчав співати революційних пісень.

Працював я на польових роботах в Аргентині, коли сталася Велика Жовтнева революція.

Усе російське населення було страшенно збентежене й прагнуло роз'яснень, що ж відбувається на Батьківщині. Я поривався на Батьківщину, але відчував, що моя пропаганда потрібна в Аргентині.

Я поїхав до міста Беріссо, де на гігантських бойнях-холодильниках Артура Свіфта працювала величезна кількість російського населення. Тут я організував культурно-освітню робітничу спілку і вів у ній щовечірню пропаганду, роз'яснюючи, що відбувається в нас на Батьківщині. Збори тривали щовечора від сьомої до десятої-одинадцятої години, закінчувалися співом революційних пісень. У 1918 році російські робітники в Буенос-Айресі створили

На знімку: в центрі за столом у білому піджаку сидить В. Г. Антоні (Г. А. Ляпунов)

Південноамериканську федерацію російських робітничих організацій, головою першого з'їзду обрали мене.

У федерації було дві тисячі робітників. Видавали періодичну газету "Голос Труда".

...Організував у 18-му році робітничу спілку в м. Сарате, де теж було багато росіян. Потім поїхав до Монтевідео, працював на бойні Свіфта, ливарником. Брав участь у робітничих страйках та маніфестаціях, виступав як оратор на політичних мітингах на майданах і в театрах. Допомігав організувати російські школи в Монтевідео та російській колонії Сан-Хав'єр, де організував також селянську спілку. Створював бібліотеки в організаціях, де працював.

У 1920 й 1921 роках був редактором газети "Голос Труда", а також адміністратором федерації.

Роботи в Південній Америці я виконував найрізноманітніші. Орудював кайлом, ломом, молотом і тачкою, носив шпали, рейки, забивав костилі в шпали, працював на каменоломнях, в порту, в доках, кочегаром, машиністом, складав снопи в копи, скиртував, ламав кукурудзяні качани, працював на будівництві, копав льохи, рубав просіки, працював із землемірами і, врешті, скінчив пасічником в Уругваї. Тут Вітчизняна війна застала мене, коли мешкав поблизу міста Пайсанду. Фашистські чоботи топтали мою Батьківщи-

ну. Треба було хоч чимось допомогти їй. І я один, як є, оббігав місто, призначив землякам зібратися в торговому будинку і організував їх у Комітет допомоги Радянському Червоному Хресту.

LEGACIÓN
DE LA
UNIÓN DE LAS REPÚBLICAS
SOVIÉTICAS SOCIALISTAS

CALLE SAN ESPAÑA 2741
Tel. 41-2879 y 41-1884

№ 118

Montevideo, 10 августа 1944 года.

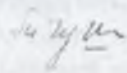
Г.Г. Ляпунову, Ивацкуку, Маслоку.
Русский комитет в г.Пайсанду, Уругвай.

Уважаемые граждане!

Настоящим подтверждаю получение Вашего письма от 21.7, в котором Вы извещаете о переводе на текущий счет Советской Миссии в Уругвайском банке 249.88 песо в пользу Советского Красного Креста. Ваши деньги будут пересланы по назначению.

Передайте, пожалуйста, благодарность Советской Миссии всем участникам пожертвований. Благодарим за приветствия.

С приветом

М. ЧУРКИН,
Атташе Миссии
СССР в Уругвае.

Гроші ми відсилали у Радянське посольство в Монтевідео, а пізніше в Слов'янський Союз в Уругваї для Радянського Червоного Хреста. А коли війна скінчилася, купували одіж та взуття для радянських сиріт війни.

В Уругваї Антоні в 1919 році одружився з емігранткою, дівчиною з Таганрога Надією Забеліною. Мали вісім синів.

Мріяв повернутися на Батьківщину, щоб будувати там комунізм. Цими ідеями запалив і синів. І в 1962 році з трьома старшими — Володимиром, Аркадієм, Артуром, невісткою й двома онуками на судні китобійної флотилії "Слава" прибув до Одеси. Звідти поїздом до Казахстану — бо ще в Уругваї просив радянське посольство направити туди, де важче. Плакав, коли ступив на рідну землю. І, можливо, плакав, та не признавався, коли побачив, що побудований на рідній землі соціалізм — зовсім не те, про що мріяв, за що боровся на чужині. Вразила кількість алкоголік-старців, молоді жінки-жебрачки, вияви "дружби народів" — у перші ж дні місцеві побили Артура (спокійно казали: "Вони не наші, їх усіх треба бити"), чванство місцевого начальства. Він тоді не знав ще, що велетенський радгосп з восьми відділків "Пахта-Арал" — то зона, де після відбуття покарання поселяли "ворогів народу". Родину колишнього революціонера поселили у відділку, що носив ім'я Дзержинського.

Хлопці працювали механізаторами, а 77-річний патріот збирав у полі під палючим сонцем бавовну. Жили всімох спочатку в кибітці, потім у глинобитній мазанці, чи землянці, точніше. За якийсь час знову побили сина. Та найбільше потерпав від бездушності, бюрократичного ставлення — більше, ніж від "диких умов життя", як казав. А на Україні, в Дніпропетровську, Запоріжжі, де починалася молодість, жили дорогі люди — рідня, улюблена сестра Юзефа (комуністка Ленінського призову). Виходило, що повернувся з чужини — і знову роз'єднаний з рідними. Знову на чужині і з чужими. І більшою мірою саме це, а не умови життя спонукали до переїзду на Україну. Оселилися в Нікополі, в обласному центрі не дозволили.

Вольдемар Генріхович помер 15 травня 1974 року в Нікополі. Там і похований.

Розповідь Артура, його сина, про останні дні Вольдемара Генріховича полишає в душі гіркоту й образу. А було так. Під час загострення хвороби попросив лікарку:

— Покладіть до стаціонару, там для мене краще буде.

Другий справа Г. А. Ляпунов (Антоні)

Вона знизала плечима:

— Мені молодих класти нікуди, не те що вас.

Лікарка пішла — а він не міг заспокоїтися, повторював:

— Я ж усе життя боровся для людей... А тепер я не потрібний...

А потім налягла апатія. Той, що боровся усе життя з капіталізмом в особі приставів і жандармів, з несправедливістю, голодом, нестатками, аполітичністю, байдужістю інших, боровся за соціалізм, комунізм — тепер не мав ні бажання, ні сили, щоб опиратися. Слово лікаря прискорило прихід смерті.

Тепер слово двоюрідному онуку Н. І. Махна **Віктору Івановичу Яланському** (взято із книги Віктора Яланського і Лариси Верьовки "Нестор і Галина" (К. — Гуляйполе, 1999):

— Якби мені сказали, що випаде в житті зустрітися і розмовляти з Вольдемаром Антоні, не повірив би. Це ім'я було мені з такої давнини, з такої далекої історії — ну, зовсім з іншої епохи. Все одно, що сказали б: зустрінешся з Карлом Марксом.

Я чув ім'я Антоні з дитинства. Бабуся Варвара згадувала його

завжди вкупі з Семенютою. Для бабусі воно залишилося в пам'яті ще й зарубкою в часі. "Це, — згадувала про якусь подію, — сталося тоді, як Антоні з Семенютою приїхали з Парижа, щоб помститися поліції за знущання над заарештованими". Чи: "Так це ж було, коли Антоні поїхав у Юзівку, щоб вбити того ката, пристава Михайловського...". Словами "главарі анархістів", "експропріатори" ("експропріятелі") казала бабуся, як й інші гуляйпільці, оперувала запросто, та й для мене, малого, вони не були дивиною. Дивувався тільки, чому Вольдемар, а не Володимир, як зазвичай. Бабуся пояснила, що батько його був чех, мати — німкеня.

А вже дорослим я почув це ім'я від людини, яка знала Антоні близько. Дружина Нестора Махна, Галина Андріївна Кузьменко, розповідала, що Вольдемар Антоні спілкувався з їхньою родиною, коли жили в Парижі, й допомагав матеріально родині Махна в скруті.

Не міг повірити, почувши від працівників нашого краєзнавчого музею, що Антоні живий і мешкає в наших краях — у Нікополі. Мені дали адресу — і я надіслав до Нікополя Вольдемару Генріховичу Антоні один за одним два листи — 25 січня й 1 лютого 1974 року. Просив розповісти про себе, про Нестора Івановича, про "Спілку бідних хліборобів". І ось 8 лютого прийшов лист від Антоні:

"Дорогий Вікторе!

Я одержав Ваші листи. Не відповів відразу, бо був дуже зайнятий. Мені вже — майже 88 років, а турбот і клопотів у мене багато. Та в мої роки і з невеличкими клопотами важко впоратися... За вітання з Гуляй-Поля дякую. Я родом звідтіля. Скажу навіть точніше: народився в Гуляй-Полі в 1886 році в будинку Воробйова на Ярмарковій площі...

Мені цікаво знати, чи є в Гуляй-Полі діти Олександра Семенюти, чи хоча онуки, чи де вони? Діти, звичайно, могли загинути під час Вітчизняної війни, але онуки десь мають бути. З вітанням Вам і всім Вашим рідним. Усі дrevні гуляйпільці дорогі мені і я радий знати, як живуть — чи добре? Дякую ще раз за Ваші листи.

В. АНТОНІ"

Другий лист, від 20 лютого 1974 р.

"Дорогий Вікторе Івановичу!

Прочитавши усі Ваші листи, я вирішив, що Ви людина добра, з жарким самовпевненим характером.

Ваш предок Нестор Махно, без сумніву, був людиною обдарованою. Вам приємно чути від мене це, але наше українське прислів'я каже: "Люби, Боже, правду". Нестор мені близький, як сотні моїх гуляйпільських однолітків.

Я зараз лежу в постелі. І мені здається, що я незабаром залишуся прикутим до ліжка "до переможного кінця". Коли мені стає легше, я виходжу на повітря і навіть ходжу до прогмагу...

Нестора я знаю з дитинства. Йому було років 7, а мені 9. Ми з ним на Ярмарковій площі снігових баб качали, а весною там у цузка грали, м'яча ганяли. Тоді ще футболу не було. Його вигадали англійці набагато пізніше. Але наша гра була набагато розумнішою й цікавішою, отож дуже дивно, що футбол її зітер із пам'яті людей і діти забули гру в матки. Футбол, коли він офіційний, а не дитяча забавка, це не гра, це бізнесменський засіб заробляти на праці футболістів великі гроші.

Навчалися ми з Нестором в одній школі, земській, тоді вона в нас була лише одна, містилася на Церковній площі, а нижче на тій же площі був у нас базар — по неділях та середах.

Нестор ходив до першого класу, я до другого. На ковзанах ми теж з ним та іншими хлопчиками каталися на річці Гайчур, це вниз від базару. Роком пізніше, — пам'ятаю, мов зараз бачу, як під ним лід провалився, на глибокому місці, де влітку коней купали. Річка тільки-но вкрилася тонким шаром льоду. Ми каталися опівдні, нас багато, крига тріщить, застерігає, щоб ми на глибоке не їздили. А Нестор якраз і заскочив. Лід провалився, Нестор хапається за кригу, щоб вибратися з води, а крига раз за разом ламається. Всі ми завмерли й дивилися. Нарешті він видерся, побіг додому. А додому йому було десь два кілометри.

Восени 1908 року нас заарештованих везли на возі в повітове місто Олександрівськ у супроводі двох поліцейських, озброєних берданками, везли в групу пересильну поліційну частину. Там ми з ним розлучилися назавжди. Його, Нестора, відправили до тюрми,

а мене залишили в частині й через місяць звільнили — визволила сестра.

Дивлюсь я на портрет Галини Андріївни, що ви мені прислали, й думаю, як багато перетерпіла вона, перестраждала у своєму невдалому житті. Дочка схожа на Нестора. Правда, на нашу долю революційна епоха наклала — на сотні тисяч людей — тяжкий відбиток”...

В. Г. Антоні
(Г. А. Ляпунов)
60-ті роки ХХ століття.

Здається, від Гуляй-Поля до Нікополя — рукою подати. Тільки ж діставатися з нашого Гуляй-Поля будь-куди — проблема. Тож увечері 22 лютого 1974 року подався автобусом на Пологи, з Поліг — поїздом на Запоріжжя, звідти нічною електричкою до Нікополя. О шостій ранку я вже натискав кнопку дзвінка квартири 102 в будинку на проспекті Леніна, де жив Вольдемар Генріхович.

Двері відчинив син Антоні, Артур, Вольдемар Генріхович лежав у ліжку — і нездужав, і рано ще було. Я не мав гадки тоді, що це моя перша і остання зустріч з Антоні. Невдовзі він помер.

22 травня 1974 року В. І. Яланський отримав листа такого змісту від Артура Ляпунова:

г. Никополь 22 мая 1974 г.

Здравствуйте уважаемые Виктор и Валентина.

За Вольдемара Генриховича опишет Вам Артур.

С глубоким прискорбием сообщая, что отец наш, Вольдемар Генрихович скончался 15 мая. Скромно, но достойно похоронили его 17 мая в 13 ч. 15'. Случилось это после довольно долгой болезни. Как Вы помните, когда были у нас он уже болел. С тех пор не поправился, т.е. поправка была временной. Его здоровье ухудшалось. 8 апреля положили его в больницу в очень тяжелом состоянии. Сейчас точно не помню, но по моему 11 апреля вечером, когда я зашел к нему приблизительно в 17 ч. 15', он себя чувствовал очень хорошо. Я ему сообщил, что должен 17 апр. ехать в отпуск.

Он встревожился, т.к. зная, что Аркадия не было (он был в Донецке). Я его пытался успокоить, говоря, что, если он себя плохо почувствует, меня телеграммой вызовут. После разных разговоров я ушел. На другой день он сам посоветовал ехать в санаторий. Я поехал 17 апр. Примерно 3-4 мая получил открытку от Шуры, в которой сообщала, что состояние отца в среднем хорошее. Когда вернулся, в понедельник 13 мая в 21 час Шура сообщила, что состояние В. Г. резко ухудшилось. Сейчас же пошел в больницу. Он посмотрел на меня, покачал тяжело отрицательно головой и закрыл глаза. Утром рано зашел в больницу. Увидев меня, что-то пытался сказать, но единственно что я понял — это вопрос: были ли я вчера ночью, я сказал, что да и немного расчувствовался. В. Г. помахал отрицательно рукой и говорит: “Надо жить...”. Больше не говорил. Много раз я был в больнице, но он чувствовался все хуже и хуже. 14 мая ушел в 22-00. 15-го утром в 2 ч. 45 минут снова был в больнице и сестра сообщила, что В. Г. скончался в 1 ч. 30”.

Розповідав син В. Г. Антоні — Г. А. Ляпунова Артур Ляпунов:

— Ми, восьмеро братів, росли більше у праці, ніж в іграх. Старші опікували молодших, та й взагалі у віці 12-14 років ми працювали чи на плантаціях, чи до якихось майстерень наймалися. Батька вдома бачили мало, частіше на мітингах.

Артур Вольдемарович Ляпунов і
Віктор Іванович Яланський

В житті емігрантських дітей мітинги були його невід’ємною частиною. Зранку до вечора батько на роботі. Звечора до пізнього вечора — збори, лекції, хор. На хор ходила й мама. Ми знали всі революційні пісні, бо їх співали вдома, у сусідів, і на хор ми теж з мамою бігали — щоб побачити батька.

Батько так запалив нас ідеєю комунізму, що ми, старші, я, Володя з родиною, Аркадій поїхали з ним в Радянський Союз будувати

комунізм. А що ми не боялися ніякої роботи й не могли гаяти часу як пасажери під час подорожі через океан, то працювали разом з командою судна китобійної флотилії "Слава", на якому пливли. Ще й грошей якихось заробили.

Перед від'їздом ми сфотографувалися з мамою та молодшим братом Крішною... Чому Крішна? Бо, як казав тато, в індусів восьму дитину в родині називають Крішною.

Перший справа стоїть Артур Ляпунов. 1998 р.

Восени 1998 року в Гуляйполі на святкування 110-річчя від дня народження Нестора Івановича Махна приїздив Артур Ляпунов (Антоні) з Нікополя і привіз батьків рукопис — кілька дрібно списаних учнівських зошитів, об'єднаних обкладинкою з написом "Спомини гуляйпільського революціонера". Привіз родинні фотокартки, листи.

Так починалися "Спогади гуляйпільського революціонера", написані В. Г. Антоні (зразок його почерку).

Г. Гуляйполе.
Народный музей.
Отослать
по моей воле,
Отослать в г. Гуляйполе
Народному музею.
Воспоминания гуляйпільського
революціонера.
Сын моя и матери несли в ридисі в
1886 году 4^е июля, в село Гуляйполе. При-
надцати лет начал трудиться жиды на
заводе швейкозныи швейных машин вл. Кри-
гера в Гуляйполе. 1912^м году, будучи шест-

Почерк В. Г. Антоні

Про діяльність Гуляйпільської групи анархістів-комуністів у 1906-1907 роках

Розповідь організатора й керівника цієї групи **Антоні Вольдемара Генріховича:**

— Організація або група анархістів-комуністів виникла в Гуляйполі можна сказати стихійно. Антоні Вольдемар, прибувши в 1906 році в Гуляйполе, поступив на завод Крігера і став розповідати молодим робітникам про революційну боротьбу в Катеринославі, Москві, роздавав їм політичну літературу. Навколо нього поступово створилась група молоді, яка горіла бажанням вступити в активну революційну боротьбу. Так склалася Горянська, а потім Вербівська групи. Але фактично це була одна революційна група. Назвали ми її "Союз бідних хліборобів". Група носила анархістський характер. В ній навіть керівного органу — комітету не було. Всі життєві питання організації вирішувались на зборах.

На зборах обов'язково читалися лекції чи велися бесіди на актуальні політичні теми, пророблялися різні політичні брошури, обговорювалися питання поточного життя організації і т. і. В кінці зборів знову домовлялись де й коли зібратись.

Твердих, якихось політичних переконань члени нашої революційної організації не мали. Над ними витали й народницькі ідеї, і лівоесерівські й інші.

Не підлягала наша організація нікому, але зв'язки мали широкі. Вона була зв'язана з Олександрівськом, Катеринославом, Донбасом. Звідти нитка зв'язку тяглася в Москву й Женеву.

Так, з Олександрівською організацією анархістів-комуністів ми тримали зв'язок через Півневу Марфу Григорівну, або, як її звали гуляйпільські революціонери, — Марфушу. В її відданні було понад 15 конспіративних квартир, куди вона влаштовувала прибулих членів організації на відпочинок чи на переховування.

З повітового чи губерньського центрів наша група одержувала різну політичну заборонену літературу і розповсюджувала її через масовиків серед населення Гуляйполя і навколишніх сіл.

Учасниці революційного руху. Зліва направо: сидять у першому ряду Марфа Півнева і Єлизавета Марен. 29.8.1907 р.

Література була всяка, і більшовицька, і анархістська, і лівоесерівська і меншовицька. Для нас було байдуже чия вона, аби тільки хоч якою-небудь мірою була революційною і кликала боротись проти існуючого монархо-буржуазного ладу, аби тільки згадувалось в ній слово "соціалізм", значить вона допоможе готувати маси до революції, значить її варто нести в маси трудящих і ми розповсюджували її.

В Гуляйпільській групі анархістів-комуністів налічувалось понад 50 активних членів її і понад 200 масовиків.

Кожен активний член організації мав певну групу — 4-5 масовиків, через яких розповсюджував заборонену літературу, листівки серед населення.

Пропаганда ідей соціалізму була основою всієї діяльності Гуляйпільської групи анархістів-комуністів.

До терористичних актів організація змушена була вдатися тільки після того, як деяких, а потім і велику групу членів Гуляйпільської групи було заарештовано і царський суд засудив багатьох з них до смертної кари, а деяких — до довічної каторги, коли рідних, сім'ї членів організації поліція піддавала арештам, нечуваним тортурам, а також, щоб перервати нитку сліжки за членами організації.

Тоді на зборах організації було винесено постанову: **на жорстокість — вбивство революціонерів, знущання з їх сімей і рідних, відповідати жорстокістю — вбивством найлютіших сатрапів царату.**

Було винесено навіть таке рішення: **тих членів організації, яким було доручено вбивство того або іншого сатрапа, і вони не виконали його, — страчати.** Це дисциплінувало членів організації.

До активних дій у боротьбі з царськими сатрапами, з поміщиками й куркулями Гуляйпільська група революціонерів перейшла тільки тоді, коли реакція перейшла в наступ на революційну організацію.

В 1907 році в Гуляйполі було створене чорносотенне реакційне товариство "Союз русского народа". Головою його був обраний становий пристав Караченцев. А одним з найактивніших діячів цього товариства був під Дмитрій Сахновський.

Це товариство розгорнуло бурхливу діяльність по втягуванню населення в свою організацію, а також почало боротьбу з революційними організаціями і настроями населення.

Керівники цього товариства закликали на свої збори інтелігенцію, робітників, селян, ходили по дворах і влаштовували буквально поголовний опит населення — хто знає учасників революційного руху і щоб видавали їх у руки поліції.

Треба було притушити пил керівників товариства, які не в міру розходилися. Перший удар було нанесено по ідейному натхненнику і організатору чорносотенного товариства — поміщиці Черноглазовій — (Йонисі). Анархісти-комуністи спалили маєток цієї фурії, розгромили і розігнали загін козаків, який охороняв маєток, і забрали велику кількість грошей для потреб

організації. Незабаром запалали скирти хліба поміщика Шредера, скирти хліба в куркуля Васецького Кирика, сарай у Шаровського Олексія.

Налякані поліція і керівники чорносотенного товариства почали заарештовувати підозрілих людей. Був заарештований і Антоні Вольдемар Генріхович. Його страшно катували, але він ні в чому не зізнався.

Визволила його з-під арешту менша сестра Юзефа. Вона поїхала до Катеринославського губернатора і стала просити й доводити, що брат її ні в чому не винен, що він ще недосвідчений хлопець і губернатор, який був на ножах з поліцмейстером, наказав випустити Вольдемара Антоні.

Пилип Мефодійович Крат

Вольдемар Генріхович розповів, що Караченцев, щоб витягти з нього зізнання, зачитав не тільки список членів організації, а й номери револьверів, що були в анархістів-комуністів, і все повторював, що він знає, що на нього готують замах, але він розставив таку сітку, що з неї учасникам революційного руху не втекти, скоро вилове всіх до єдиного. Але пристав не врахував одного — великої згуртованості населення, яке не йшло ні на які приманки, не видавало революціонерів, і легендарної відваги Семенюти Олександра і непохитної волі у виконанні рішень зборів революціонерів про знищення царських катів, які занесли меч над головою організації.

Випущений з-під арешту, Антоні виїхав з Гуляйполя, але зв'язків з гуляйпільською організацією не поривав.

Ще будучи в Гуляйполі, Антоні налагодив випуск листівок на гектографі, придбаному в складчину. Багато листівок було випущено, наприклад, по роз'ясненню реакційної суті столипінщини. Анархісти-комуністи на своїх зборах засудили столипінську реформу, як таку, що веде до розвитку куркульства і до розорення біднішого селянства. В листівках вони закликали селян не підтри-

мувати столипінщини. Так революціонери викривали й державну думу тощо.

У квітні 1909 року Антоні знову появляється в Гуляйполі, щоб знищити оскаженілого Караченцева, який одержав царську нагороду за те, що виловив частину учасників революційного руху і не припиняв знуцання з сімей революціонерів, які ще були на волі. З Катеринослава, за рішенням організації анархістів-комуністів, була послана в Гуляйполе молоденька дівчина Кравець (ім'я її він забув) для вивчення образу життя пристава Караченцева — де він буває вдень і вечорами. Дівчину влаштували ученицею до швачки Татарникової. Але Кравець не змогла виконати покладеного на неї завдання. Її суперниці, побачивши, що вона вдень і в вечері ходить сама в людних місцях, вирішили, що Кравець займається проституцією, і пустили про неї плітки. Тоді Кравець з переляку й сорому втекла з Гуляйполя.

Антоні Вольдемар, Семенюта Олександр, який повернувся на той час з еміграції, та інші члени організації, гонимі переслідуванням поліції, змушені були шукати рятунку в інших селах і навіть районах.

Антоні розповів такий спогад, що трапився з ним і Семенютою, коли вони втекли десь за Пологи. Було це, як він пригадує, 25 травня 1909 року. Їх наздогнав поліцейський урядник, який їхав на Пологи, підізвав до брички і вимагав показати документи. Бачучи, що тут їм не викрутитись, Антоні і Семенюта підійшли до брички один з одного, а другий з другого боку, і замість документів вихопили револьвери і вбили урядника, а самі кинулися тікати в степ. Та переляканий візник, який віз урядника, прискакав у поліцію, і за Антоні та Семенютою швидко була споряджена погоня. У степу появилася більше десятка підвод, на яких було повно людей. Ці люди кричали й улюлюкали, ніби йшли облавою на звірів.

Зрозумівши, що від погоні їм не втекти, Антоні й Семенюта самі пішли на облаву. Зайшовши між підводи, вони стали підкидати вгору листівки й літературу, що були при них.

Люди зразу ж зрозуміли, що це не розбійники, як їм говорили поліцаї, а революціонери, і кинулися хапати листівки і книжки, й читати.

Тим часом сюди підїхала підвода, в якій сиділи сільське начальство і стражники.

Лука Кравченко

Антоні й Семенюта вмить оцінили обстановку, підскачили до цієї підводи, схопили коней за уздечки й спинили їх, а на начальство й стражників направили револьвери й скомандували злазити з брички й відійти від неї. Тих, як вітром здуло з брички...

В цю мить Антоні й Семенюта стрибнули в бричку і крикнули підводникові — молодому хлопцеві — Галанові — "Гони!".

Добрі коні, немов розуміючи в чому справа, з місця понеслися немов на крилах. Тікали в напрямку Бердянська.

Та скоро вони помітили, що в степу стали з'являтися верхові, підводи повні людей.

Два інгуші підлетіли прямо до брички. Та їх відігнали вогнем із револьверів. Одного ранили, під другим убили коня. Довелось повернути назад.

В однім місці побачили засідланих коней поміщицьких економів, що робили щось вдалині, швидко скочили в сідла і знову подалися в бік Поліг. Хлопця-підводчика відпустили.

Не доїжджаючи до Воскресенки, коней покинули і пустили на Кінські Роздори, а самі зайшли до знайомого. Але той, узнавши, що за ними йде погоня, злякався і став просити, щоб ішли від нього. Довелось втікачам піти.

Коли Антоні й Семенюта стали наблизитися до Поліг, то побачили козаків, які варили вечерю у великому казані. Не було сумніву, що вони полювали на наших втікачів. Та діватись було нікуди. Довелось уже який раз використати випробувану тактику — ховатись там, звідки втік і таким чином обвести поліцію навкруги пальця; нападати сміливо першим, щоб приголомшити противника і, скориставшись замішанням, втекти. Антоні й Семенюта пішли на варту, голосно розмовляючи, щось про дівчат, регочучи, і так пройшли побіля солдат, не викликавши підозри.

Лука Коростильов

А то був ще такий випадок. Одного разу, коли Антоні й Семенюта переносили в заплечних мішках зброю і зайшли в закусочну, щось перекусити, до них пристав, як муха, один чоловік, може переодягнений агент поліції, і став прощупувати, що вони несуть у мішках і навіть узявся за кільце, що в рукоятці револьвера, а потім прилип із запитаннями, — що несуть, то "майстрові" (а вони тоді несли з собою ящики з різним інструментом — сокирами, ножовками, рубанками), — спокійно відповіли: "Що не бачиш? Струмент".

А самі, кінчивши нехитрий обід, — тараню з цибулею їли, показуючи, що дотримуються постів у середу й п'ятницю, — перехрестилися на ікони й стали вкладати в мішки рештки обіду.

В цей час зайшов у закусочну молодий єврей з білим вихоленим обличчям і такими ж білими, повними й вихоленими руками і став хапати шматки хліба з столів, показуючи ніби голодний. Та наші "майстрові" миттю розкусили, що він за птиця, і, вдаючи селянську скаредність, не запросили його до столу, а пошвидше вшилися звідти.

Так вони маскувалися й проносили зброю куди потрібно було. Той, що щупав мішки, відійшовши, сказав: "А я думав, що ви з тих хлопців, а ви зовсім інші..."

Що він хотів цим сказати, ми так і не зрозуміли. Але бачили, що він, мабуть, таки здогадався, що ми за хлопці.

Антоні розповідає, що йому небезпечно було появлятися на вулицях у центрі Гуляйполя, бо його тут знали всі. А Семенюти майже ніхто не знав, тому він часто бував у центрі і втікав з-під носа поліції. Та він і маскуватись умів добре.

ОЛЕКСАНДР СЕМЕНЮТА

Олександр Костянтинович Семенюта народився в 1885 році в Гуляйполі в бідній селянській сім'ї (батьків по-вуличному називали Кириченками). До школи ходив всього дві зими, а дитячі та юнацькі роки провів у наймах.

Коли у квітні 1906 року в Гуляйполі організовується "Союз бідних хліборобів" (організація анархістів-комуністів), то його брат Прокіп разом з В. Антоні стали засновниками цієї спілки. В організацію входив і Олександр. Та оскільки він працював в поміщицькій економії, то збори відвідував рідко.

В кінці 1900 року Олександр був взятий на військову службу в Одесу. Та як свідчать очевидці, пробув там недовго (одні розповідали всього 9 днів). Бо з першого дня почав агітацію серед солдатів.

На стіні в казармі великими буквами було написано: "За богом молитва не пропаде, а за царем — служба". І коли один офіцер змусив прочитати Олександра ці слова, той відповів: "Все це брехня". За що його відразу суворо покарали. Тому вночі він спустився з другого поверху казарми по водостічній трубі і пішов на вокзал. По дорозі обміняв свою шинель на робочий одяг.

Прибувши на Різдво в Гуляйполе, О. Семенюта і тут довго не затримався, а відправився до Катеринослава (нині Дніпропетровськ), де відразу перейшов на нелегальне становище.

На той час в Катеринославі було неспокойно. На вулицях міста постійно патрулювали посилені наряди поліції, проводилися обшуки квартир — все шукали біглих солдат, зброю, прокламації. Особливою жорстокістю відзначався помічник пристава Мрачек. Семенюта з товаришем (теж анархістом) взялися звільнити жителів міста від цього поліцейського. Вони тривалий час слідували за ним і, зустрівши вечером, застрелили.

В Катеринославі Олександра знали під кличкою "Дядько". Таке ім'я йому дали тому, що він говорив тільки українською мовою, вимсвляючи "зробимо", "підемо", "маємо" і т. п. Але катеринославські товариші його любили і тільки жартували над українською вимовою.

О. Семенюта часто навідувався до Гуляйполя.

Розповідають, що він добре орієнтувався по зірках. Як згадував пізніше В. Антоні, якому довелося з ним чимало мандрувати: "Олександр дивився на зірки і, водячи рукою по небі, казав: "Великий віз стоїть там, Волосожар — там, три зірки — там, значить нам іти туди". І завжди ми з ним виходили точно, куди було треба".

Олександр вважався одним із спеціалістів по експропріації грошей у поміщиків та капіталістів. Зокрема, він організував напад на склад Шиндлера (на станції Гуляйполе). Опісля на виручені гроші було придбано багато зброї та політичної літератури. Все це переховувалося в різних тайниках, а найчастіше — в родичів Семенюти. Ховала зброю та прокламації й мати Олександра. Склалося так, що Олександр постачав організації кошти, а В. Антоні купував на них зброю та літературу.

Дружина Олександра Уляна пригадувала: "До нас додому приходило по 30-40 чоловік. Читали літературу і сперечалися, як кажуть, до ножа. Особливо великі політичні суперечки виникали між братами Олександром і Прокопом. Часто збиралися в піщаних кар'єрах, ніби на богомілья. Тоді мешканці-міщани казали: "О, вже баптисти зібралися в глинищі, молитися будуть".

Коли сходилися до хати Олександра, то завжди завішували вікна, тут на гектографі друкували листівки. Але Олександр ніколи не залишав їх дома. Потім розповсюджували в неділю серед населення.

Часто й Уляна, йдучи на базар, брала листівки, які вкладала в підводи, засовувала жінкам у кошики.

Оскільки поліція постійно переслідувала анархістів-комуністів, роблячи зненацька обшуки й облави, то хата Олександра була пристосована для того, щоб непомітно з неї зникнути. В конюшні були потайні двері, а з погребя хати був вихід аж на город.

Семенюта часто переховувався у своєї тещі, на Гурівці в братів Пилипа та Гната Онищенків, в Сави Тимошенка, Никона Колісника, Ісаака Фріца. Тому й поліції довго не вдавалося його знайти. Але прикмети Олександра були розповсюджені.

"Олександр Семенюта малого росту, плечистий, смуглий брюнет, обличчя худе, очі глибоко в орбітах, чорні стирчачі вусики, ніс горбатий, сильно сутулуватий".

А за іншими поліцейськими документами його характеризували так: "Середнього зросту, широкий в плечах, сутулуватий, голова висунута вперед, ноги трохи криві, руки завжди в кишенях, блондин, стрижений "під польку", обличчя червонувате, ніс трохи горбатий, вуса малі темнорусі".

Розбіжності в прикметах говорять про те, що поліції навіть не вдалося отримати чіткого опису зовнішності Олександра.

Після арешту В. Антоні (3 жовтня 1907 року) Олександр разом з братом Прокопом став по суті керівником "Союзу бідних хліборобів".

Та в організацію поліція заслала свого агента і тому було заарештовано декілька її членів. На зборах прийняли рішення знищити агента. Цю акцію доручили зробити І. Левадньому та О. Семенюти.

Увечері 1 червня 1908 року О. Семенюта, одягнений франтом, а І. Левадній — дівчиною, появилися в центрі села. Як розгорталися події далі, видно з рапорту повітового справника Катеринославському губернатору: "Секретного агента підполковника Соломона Кушніра при виході з будинку Лазаря Сандомирського біля одинадцятої години вечора зустріли двоє невідомих — чоловік і жінка — й вистрелили в нього. Агент 3 червня в лікарні помер".

В телеграмі на ім'я міністра внутрішніх справ говорилося, що в цьому акті обвинувачуються Олександр Семенюта (22 років) та Іван Левадній (20 років).

Після цього Олександр зник з Гуляйполя і проживав у Катеринославі під прізвиськом Коробки. Потім, коли все стихло, знову повернувся в Гуляйполе.

В ніч на 28 липня 1908 року під час чергового обшуку по виявленню членів "Союзу", поліція випадково зайшла у двір І. Леваднього, в хаті якого проходили збори гуляйпільських анархістів-комуністів. Побачивши у дворі поліцію, анархісти вчинили збройний опір. Був убитий урядник Лепетченко і поранені помічник пристава Захаров і брат Семенюти Прокіп.

Скориставшись тим, що поліція відступила, а точніше, розбіглася, Олександр взяв брата, поклав на гарбу, запряг коней і повіз з двору Левадніх. Та на містку гарба зламалася. І Олександр переніс брата у двір Зуйченка й дав йому наган.

Оговтавшись і взявши підкріплення, вранці поліція почала переслідувати анархістів, і знайшовши пораненого, оточила його. Прокіп застрелився.

Після смерті брата Олександр сам став найактивнішим членом організації і практично її керівником.

Почалися великі арешти членів "Союзу". О. Семенюта залишився на волі, переховуючись під кличкою "Дядько" і шукаючи шляхи визволення товаришів з в'язниці. Але втеча провалилася.

Семенюта готував замах на віце-губернатора, коли останній 8 серпня 1908 року прибув до Гуляйполя і організував мітинг для видачі анархістів.

Але потім Олександр відмовився від свого наміру, так як за його словами, могло б постраждати багато невинних людей. Коли увечері сидів у Івана Грищенка (по вуличному Нога) за столом з сином господаря, в хату зайшов стражник (квартирант) і став розповідати, що на мітингу бачили Семенюту: "Страшний такий. Ми побоялися навіть близько підходити до нього".

Та петля навколо Олександра все звужувалася: він перебрався спочатку в Бесарабію, потім у Францію, а далі в Бельгію. Звідти листувався з рідними та товаришами, що залишилися на волі. Написав і листа приставу Караченцеву: "...Пане пристав, я чув, що ви мене дуже шукаєте і бажаєте бачити. Якщо це так, то прошу пожалувати в Бельгію, тут свобода слова, і можна вільно говорити".

Щоб помститися за брата і товаришів, які були заарештовані приставом Караченцевим (за це він одержав орден святого Станіслава III ступеня), Олександр повертається у рідні краї. Один час разом з В. Антоні переправляв зброю та політичну літературу через австрійський кордон.

Восени 1909 року О. Семенюта ходив по центру Гуляйполя з рекрутами увесь увішаний хрестиками (тоді був для рекрутів такий звичай). Нерідко переодягався він і в жіночий одяг. Про мистецтво перевтілення Семенюти розповів в 1965 році Самійло Харитонович Сокрута такий епізод: "Одного разу я повернувся з Нижньодніпровська. До мене зайшов О. Семенюта. В розмові він запитав чи не зустрічав я кого із знайомих в поїзді, на що одержав негативну відповідь. Тоді він запитав про монаха, який їхав в од-

ному купе зі мною. Але я відповів, що не запитав монаха, звідки він і куди їде. Тоді Семенюта, сміючись признався, що тим монахом був він".

Довгий час Олександр готував замах на пристава Караченцева. Слідкував за ним. Коли одного разу земський начальник Козлов і пристав Караченцев зібралися в домі В. Ольшанського (нині в ньому позавідомча охорона), то Олександр цілий вечір ходив попід вікнами, щоб застрелити пристава. Але господарі і гості сиділи так, що це не вдалося зробити.

Через С. Сокруту він передав керівникові драмгуртка Петру Лебедю, щоб той підготував виставу на 21 листопада 1909 року. Це завдання було виконано. Тоді Семенюта вкинув через квартирку Караченцеву листа, в якому вказував день і час його страти. Відтоді пристав завжди ходив в оточенні охорони. Не дивлячись на посилену охорону, Семенюта знову підкинув листа з вимогою, щоб той 21 листопада був у театрі, а інакше буде зірвано будинок і знищена вся сім'я. В театр (нині на цьому місці 8-квартирний будинок біля колишнього райкому партії) на виставу Караченцев прибув з охороною. Коли вистава закінчилася, люди почали виходити з театру. Вийшов і пристав. Після того газети повідомили про смерть пристава.

За вбивство пристава в Гуляйполі були проведені арешти. Взяли під варту 10 чоловік. 5 січня 1910 року Семенюта мав намір звільнити арештантів при відправці їх з Олександрівська в Катеринослав. Він знаходився в залі вокзалу, але його впізнав один з арештованих гуляйпільців. Побачивши, що він розкритий, Олександр вийшов з вокзалу і зник в темряві.

В березні 1910 року він зробив знову спробу звільнити гуляйпільців у Катеринославі при відправці їх на військовий суд. І знову потерпів невдачу, так як конвоїрів попередив той же арештований, який боявся за те, що на слідстві повністю зізнався про роботу організації анархістів-комуністів, що Семенюта йому помститься.

Олександру тим часом приписали і вбивство стражника в Пологах. А було це так. 13 лютого 1910 року він повернувся з Олександрівська, і в Пологах зайшов в зал III класу. Потім о 19-й годині

вечора вийшов на південний перон і пішов через залізничну колію до вокзального садка. Його пізнав гуляйпільець Артем Власенко, який слідкував за Олександром, і доповів стражникам, що Семенюта на пероні. Ті кинулися навздогін, але у темряві не було нічого видно. Вони зробили три постріли в сторону саду. Олександр теж відповів пострілом і поранив одного із стражників, який незабаром помер у лікарні. Злі язика казали, що того стражника свої ж і поранили. Про це є повідомлення у поліцейських документах, тобто у слідчій справі. Та все списали на Семенюту.

Поранений був і Олександр. Він переховувався в хаті колишнього урядника Миколи Заволибига в Пологах.

А 1 травня 1910 року Олександр Семенюта загинув, ставши жертвою підлої зради. Він з Григорієм Борисовим, зв'язковою гуляйпільської організації Марусею Півневою та бойовиком під кличкою "Турок" направлявся в Катеринослав по зброю та літературу. Олександр з Півневою зайшли до хати Григорія Шаровського, попросились перебути два дні. Господар відправив їх на горище, а сам розповів про це братові Петрові. Той сказав попові Дмитру, який і повідомив поліцію.

Всю поліцію підняли на ноги. Хату Г. Шаровського оточили. На пропозицію здатися Олександр відповів пострілом з револьвера. Поліція відступила. Олександр міг би скористатися цим і зникнути, але він цього не зробив, бо не міг залишити вагітну Півневу. В цей час прибуло ще 25 стражників і кільце оточення стало щільнішим. Перестрілка велася з четвертої години ранку і до одинадцятої години дня. Потім хату підпалили. Та пожежники не дали їй згоріти, швидко загасили, так як поліції Семенюта потрібний був живим. І тільки ввечері 1 травня пожежний староста увійшов до хати. Олександр Семенюта був мертвий, а М. Півнева — поранена. Щоб не датися живим у руки поліції, він застрелився.

Олександр Костянтинівич загинув. Залишилася дружина з двома малолітніми синами: Сергійкові було три роки, Іванкові — понад рік.

Ще довго ходили по Гуляйполю легенди, що Семенюта не загинув, а живий. Бо той чоловік, що загинув був чорний і бородатий, а Олександр був світлорусий і з ріденькою борідкою на

підборідді. І наче його бачили 8 травня на станції Гайчур. А вчитель Туркенівської школи доказував, що у нього 10 травня був О. Семенюта.

Ось такі та інші чутки ходили по Гуляйполю. Житель нашого міста Сергій Леонтьович Заблюдський розповідав в 1965 році, що О. Семенюта зустрічався з Григорієм Івановичем Петровським і брав у нього багато політичної літератури. Таку літературу привозив нібито для місцевої організації і Влас Якович Чубар, будучи ще студентом в Олександрівську. Але документальних даних про це не знайдено.

В жовтні 1960 року старожил Гуляйполя Іван Захарович Яковенко розповідав про перезахоронення праху О. Семенюти на братське кладовище. Це було весною 1919 року. 16-літній Іван працював на заводі Кернера. Робітники заводу колоною з прапором і транспарантами під духовий оркестр направилися в центр Гуляйполя. Тут до них приєдналася колона робітників заводу Крігера (тоді він називався "Богатир"). Всі направилися на центральне кладовище, де був похований О. Семенюта.

Звідти з прахом героя і з великим його портретом пішли на братське кладовище, де під салют гвинтівок і похоронний марш духового оркестру прах О. Семенюти опустили в могилу. Організував перезахоронення О. Семенюти Нестор Іванович Махно.

***

Розповідала **Варвара Петрівна Махно:**

— Після того, як було вбито пристава Караченцева, всі тільки й говорили про Семенюту. Може, люди казали на нього, бо знали про його сміливість, хоч в очі його мало хто бачив. А може, він і сам хотів, щоб говорили, аби інші палачі боялися і знали, що їм те саме буде. Ну, а він нічого не боявся. Його розшукували, а він ніби літає — то в Катеринославі, то вже в Олександрівську, чи в селах. Тоді ж Антоні та Петя Онищенко за кордон втекли, Нестор у тюрмі сидів.

Багато хлопців посаждали, і Семенюта діяв один, кажуть, і ніякої групи тоді не було. Допомогавав Семенюті Ягор Бондаренко, теж з Гуляй-Поля. Вони удвох в Катеринославі прямо вдень,

у центрі міста, застрелили Мрачека. Це помічник пристава, страшенно лютий до революціонерів був.

Якраз 1 травня 1910 року приїхав у Гуляй-Поле Семенюта разом з Морфою Півневою, вона сама з Олександрівська.

Як завжди, зупинилися у Шаровських, на нашому краї, на околиці. То сам же Петро Шаровський їх і видав, бо завербувався як агент у поліцію. Не знаємо, що йому платили за те і чи заплатили за Семенюту, тільки, як прийшов час, то хлопці з ним розплалися. Отож поліція та козаки оточили подвір'я, на городі пости виставили, на вулиці. Бо знали, що Семенюта через усе прорветься, такий невловимий був. Тільки тут вже, видно, і він нічого не міг вдіяти. Марфа казала, — думали, пересидять до ночі, а там втечуть. А поліцаї підпалили хату. Люди покидали роботу, стояли оддалік, дивилися. Бачили, як серед диму з'явився на порозі Олександр з наганом в руці. Подивився на козаків, на натовп і повернувся в хату. Ми чули, що в хаті стріляють, то він застрелився.

Тоді стали хату тушити. Марфу козаки винесли з хати, потім відправили до лікарні. Охорону не поставили, а Марфа, тільки прийшла до нас 'яті, втекла звідти.

Олександра виволокли у двір і порубали так, що мати впізнала тільки по шматках костюма. Він у нього єдиний був, коричневий такий костюм...

А вже після смерті Олександра Семенюти і аж до повернення з тюрми нашого Нестора в Гуляй-Полі було тихо.

Вырезка из газеты "Всеобщая маленькая газета"

Санкт-Петербург

Издание бесцензурное, год 1910-й

Гибель СЕМЕНЮТЫ

В свое время в "Биржевых Ведомостях" подробно сообщалось о похождениях "прославленного" Екатеринославского разбойника Семенюты, о его жестокой мстительности (убийства пристава, предателя и др.) и бесстрашии.

"Прославленный разбойник в течение долгого времени дер-

жал в страхе не только обывателей, но и полицию. И лишь 1-го мая, как я уже телеграфировал вам, полиции удалось, наконец, "ликвидировать" грозу Екатеринославской губернии". Помогло полиции в этом случае какое-то оригинальное тяготение Семенюты к своему родному Гуляй-Полю: каждый раз после разбойничьего набега, сопровождавшегося обыкновенно убийством, Семенюта неизменно появлялся через несколько дней... в Гуляй-Поле.

В селе, в виду этого, неослабно дежурили полицейские агенты, и крестьянам была обещана премия в 500 рублей за поимку Семенюты.

1 мая в 3 часа ночи к кр. Щиrowsкому (правильно — Шаровському — Авт.) кто-то постучался. Вошли трое мужчин и одна женщина. — Дайте передохнуть! Идем пешком в Александровск. Разглядев ночных гостей, Щиrowsкий в одном из них опознал Семенюту. Не показывая виду, он через соседа немедленно оповестил об этом полицию. Немедленно были мобилизованы все "наличные силы". Окружив двор, полиция передала "гостям" через Щиrowsкого требование сдаться. В ответ на это требование из избы Щиrowsкого вышел какой-то мужчина и начал стрелять, двое других в это время, воспользовавшись замешательством, успели перепрыгнуть через забор на задворки и скрылись. Началась перепалка. Полиция непрерывно стреляла от 4-х до 11 утра.

Время от времени в ответ на выстрелы полиции из дома летели пули. По-видимому стреляли наудачу. Ни один полицейский не был ранен. Между тем подоспела на помощь конная стража со станции Пологи. Но осажденные (мужчина и женщина) не сдавались. Тогда полиция решила "выкурить" их: облили дом керосином и бросили зажженную паклю. Дом загорелся. Внутри затихло. Вызванная пожарная команда потушила огонь*. Наконец-то пожарный староста** решился заглянуть в дом. На полу лежал мертвый Семенюта, а недалеко от него на стуле сидела молодая женщина. Кровь у нее сочилась из виска. Она заявила старосте, что Семенюта застрелился сам.

* Предполагается, что содержание оторванных строк такое: Пожар. Заходить в дом, однако, боялись, зная мстительность Семенюты, — остерегались: не приберегли он последних пуль для встречи с врагом лицом к лицу.

** Староста Войцеховский.

Вырезка из Петербургской газеты "Сельский вестник"
за 1910 или 1911 год

Областной отдел

Гуляй-Поле, Александровский уезд

1 мая 1910 г. в доме крест. гр. Шаровского был убит Александр Семенюта и задержана Марфа Пивень, приговоренная потом судебной палатой к трехлетнему тюремному заключению. Возникло подозрение, что Ал. Семенюту выдал Шаровский.

На самых последних днях мая к Шаровскому, в доме которого проходили похороны старухи-матери Шаровского, пришел неизвестный молодой человек и попросил кого-то из собравшихся на похороны, указать ему Шаровского. Ему указали. Подойдя к Шаровскому вплотную, неизвестный спросил:

— Вы Шаровский?

— Да, я.

Молодой человек, со словами "вот вам за Семенюту", произвел в него пять выстрелов.

С дымящимся пистолетом неизвестный спокойно вышел со двора на улицу и скрылся. Присутствовавшие на похоронах крестьяне так оторопели от неожиданности, что о задержании неизвестного и не подумали.

Смертельно раненый гр. Шаровский отправлен в земскую больницу, где вскоре и скончался. В то же время на кресте могилы Ал. Семенюты обнаружена надпись следующего содержания: "Спи спокойно товарищ, мы за тебя отомстили".

В Гуляй-Поле выехала сыскная полиция. В самом Гуляй-Поле и в окружающих деревнях произведены массовые обыски, есть аресты, но на след убийцы пока не удалось напасть.

Г.

***

В розповіді про О. Семенюту використані спогади старожилів, а в більшості — поліцейські документи. Наш герой розповіді стояв ближче до есерівських позицій, але відносив себе до анархістів-комуністів. Думав, що так можна змінити існуючий лад. Ця хибна думка була в більшості 20-24-річних юнаків. "Союз" як організація скрізь фігурує як чисто бандитська. Але це не так. Як свідчить Наум Альтгаузен "Союз" був і політичною організацією.

Олександр Семенюта, — за оцінкою гуляйпільського краєзнавця **Федора Івановича Куца**, зробленого в середині 60-х років минулого століття, — є найяскравішим виразником віковичної ненависті пригноблених до своїх гнобителів. Він, як пінистий накіп на гребені бурхливої хвилі революційних подій піднявся у височінь, віддав всього себе борні за соціальну революцію. В цій борні він, як стрімкий сокіл, не знав страху і разив мечем народної помсти низові підпори царського трону, щоб і самого царя звалити.

НЕСТОР МАХНО

Одним із учасників бойової групи "Союзу бідних хліборобів" був Нестор Іванович Махно, майбутній керівник Революційної Повстанської Армії України (махновців).

Нестор Іванович Махно.
1909 р.

Народився він 26 жовтня 1888 року в селі Гуляй-Полі (містом воно стало в жовтні 1938 р. — Авт.) в сім'ї селян Івана Родіоновича і Євдокії Матвіївни. Це засвідчено метричним записом № 207 27 жовтня (день хрещення) Христо-Воздвиженської церкви 1888 року. Кумами були: державний селянин Григорій Герасимович Коваленко і солдатка Наталія Яківна Сикнарьова (Скнарьова). Священик Іоанн Стадницький, диякон Василь Селючевський.

Та краще прочитаємо автобіографію Н. І. Махна, яка вийшла в Парижі в 2006 році під назвою "Мятежная юность (1888-1917)": "По происхождению я из крестьян. Родился в небольшом городке Гуляй-Поле Екатеринославской губернии на Украине. Мои родители были вначале крепостными, затем — вольными крестьянами.

Своего отца я не помню, поскольку мне едва исполнилось одиннадцать месяцев, когда он умер. Он был крепостным того же пана, что и моя мать, некоего Шабельского, который жил в одном из своих имений неподалеку от села Шагарово, теперь Марфополь, в семи километрах от Гуляй-Поля. Позже, когда отец был уже вольным и женатым, у него не было других средств к существованию, и он вынужден был продолжать работать садовником у того же помещика. После моего рождения он оставил эту работу и нанялся кучером к Кернеру, богатому еврею, владельцу завода в Гуляй-Поле. Вскоре после этого отец умер. (Народився І. Р. Махно 20 травня 1846 р. Мати Євдокія Матвіївна народилася 8 березня того ж року, що й чоловік, а померла 30 травня 1925 р. — Авт.).

Осиротев, я и четверо братьев остались на содержании моей несчастной матери. Старшие братья Карп и Савва тогда уже не были у нее на содержании, они нанялись пастухами к богатым хазяевам.

Когда мне исполнилось восемь лет, мать записала меня в сельскую школу. Я был хорошим учеником. Учитель был мной доволен, а мать гордилась моими успехами". Але так тривало недовго: вулиця, ковзани зробили свою негативну справу і Нестор закінчив всього два класи школи.

З 12 років пішов "у люди" пасти овець та телят, але важкий характер не давав йому довго затримуватися на одному робочому місці. Довше за все Нестор працював у маленькій гуляйпільській друкарні Лібмана, де навчився ремеслу складача. 16-річним його взяли на завод Крігера в ливарний цех.

Революція 1905 року перевернула життя сімнадцятирічного юнака.

— На протяжении первых месяцев года (1905 р. — Авт.), когда повстанческое движение было в самом разгаре, я попал вначале, — пише Н. І. Махно, — под влияние социал-демократов. Их социалистическая фразеология, их ложный революционный пыл меня соблазнили и обманули. Без какого-либо страха я распространял огромное количество социал-демократических листовок, призывавших к борьбе против царя и за установления республики.

В начале 1906 года я случайно познакомился с маленькой группой крестьян анархо-коммунистов из Гуляй-Поля и незамедлительно к ним присоединился.

Самым выдающимся товарищем в группе был Прокоп Семениота. Родом из крестьян, он работал тогда слесарем на заводе. Он был наиболее знающим из нас и одним из первых в Гуляй-Поле, кто серьезно изучал анархизм. После полугода практики в маленьком кружке по изучению анархизма, усвоив основы учения, я начал активную борьбу и перешел в боевую анархо-коммунистическую группу. Основатель этой группы был, главным образом, товарищ Владимир Антони. Он также работал токарем. Это был в высшей степени честный и искренний революционер... Именно он оказал на меня решающее влияние, изгнав раз и навсегда из моей души малейшие остатки рабского духа и подчинения какой-

либо власти. С этого момента я окончательно стал на путь борьбы за социальную революцию".

Як згадував В. Г. Антоні, Махно був недурним хлопцем, але його остерегалися приймати в "Союз бідних хліборобів" через довгий язик і часті бешкети. Він був запальним, самолюбивим і нікому ні в чому не уступав, а особливо, коли був напідпитку. Тому за ним часто ганялася поліція, щоб втихомирити.

У вересні 1906 року вперше жандарми прийшли арештовувати Нестора, але йому вдалося втекти. Та все ж через півтора місяця його арештували і обвинуватили в участі в "експропріаціях", а також у невдалому замаху на жандарма. Але вину його не довели і випустили на волю.

В кінці 1906 року Володимир Антоні повернувся із поїздки в Москву. Брат Прокопа Семенюти, Олександр, дезертирував із армії і вернувся в Гуляй-Поле. Тоді група розгорнула більш активну діяльність.

У вересні 1907 року Н. І. Махна арештували за "експропріацію" і політичні вбивства. Але і цього разу через недоведення вини його випустили з-під варті.

В державному архіві Дніпропетровської області зберігся оригінал рапорту ісправника Олександрівського повіту губернаторові. Цитуємо мовою оригіналу: "...Из вышеназванных обвиняемых Андриан Ткаченко, кроме того, при опросе сознался в соучастии вместе с крестьянами Нестором Махно и Михеем Маковским в вооруженном нападении в сел. Гуляй-Поле 26 августа 1908 года на стражников Быкова и Захарова и в причинении тогда же огнестрельной раны бывшему полицейскому десятскому Степану Назаренко. Махно и Маковский также задержаны по этому делу...".

— Дні, місяці склалися для гуляйпільських анархістів, — констатували автори книжки "Нестор і Галина" Віктор Яланський і Лариса Верьовка (Київ-Гуляйполе, 1999 р.) — у півтора роки слідства на вісім томів справи, сторінки якої писали олександрівські слідчі. Про те, як допитували хлопців, як вони велися, в Гуляй-Полі знали: у когось кум у поліції служив, хтось мав знайомого з варті в Олександрівській тюрмі, де сиділи ув'язнені. Знали, що в тюрмі з простим людом не панькалися. Доходили

чутки: Івана сильно побили... Наум не витерпів тортур, когось назвав... Хтось виказав Марусю Мартинову, що зв'язковою була...

Про Нестора такого не казали, і хоч ніхто не осуджував хлопців, що зламалися під нагаями чи жандармськими чобітьми, все ж таки рідних тишило, хоч то й гірка втіха була, коли чули: "Ваш тримається". І Варвара Махно, прочувши таке від "жандармихи" Суботихи, бігла до свекрухи: "Нестор тримається!"

Казали, що він тримається гідно. Нікого не видав, не спробував купити собі волю за чийсь рахунок, відкидав усі звинувачення.

На слідстві Нестор Махно заявляв, що ні до якої розбійницької шайки не належить. Бо для нього "Союз бідних хліборобів" була не шайка, а революційна організація, створена, як він казав, в ім'я свободи людей. Бо мотиви їхнього вступу в організацію політичні. Бо експропрійовані ними гроші йшли не на власне збагачення, а на потреби організації.

Проте слідство й суд вперто обстоювали думку про "Союз бідних хліборобів" як банду грабіжників та вбивць.

На що могли сподіватися прості хлопці, не втаємничені в юриспруденцію? Тільки на долю. Були дві спроби втекти й обидві невдалі. Допомоги з волі не очікували — організація вже не існувала. Що могли вдіяти для них керівники групи — Антоні та Семенюта? Тільки помститися. І вони це вчинили: приїхали з Парижа й покарали — на смерть — головного мучителя гуляйпільських анархістів пристава Караченцева. Але ж тюремних стін не поруйнували. Проте все життя Нестор Іванович пам'ятав і з вдячністю згадував, як відчайдушний Олександр Семенюта сам, без чиєїсь допомоги, намагався визволити товаришів з Олександрівської в'язниці.

— Олександра я бачив востаннє взимку 1909 року. 5 січня, вночі, перед світом, нас вигнали з камер й під конвоєм повели на Катерининку (Олександрівський вокзал. — Авт.), щоб везти поїздом до Катеринослава, в губернську тюрму. Якийсь чоловік в кожущку йшов віддалік нашої колони. Аж біля вокзалу я впізнав його: "Сашко!" І вже напружився, як струна: знав, що Семенюта з'явився тут не дарма. Але нічого з того не вийшло: його тоді самого ледь не спіймали... — так розповідав Нестор братовій у 1917 році.

А про те, як Олександр готував хлопцям втечу, Нестор дізнався згодом, десь у вісімнадцятому, від Марфуші Півневої. Олександр доручив Марфі розвідати через знайомого жандарма, коли мають перевозити арештантів до Катеринослава. Вартував біля в'язниці, поки виведуть колону арештантів з тюремних воріт, йшов назирці (тоді Нестор його й бачив), міркував, коли б ліпше зчинити переполох, аби відволікти увагу стражників. Вже на вокзалі, коли, здавалося, йшло на лад, поміж арештантів скоїлась колотеча і вся увага гурту і стражників пішла на те. Тоді Олександр і хлопцям не допоміг, і сам ледь втік попід вагонами, поліція відкрила стрілянину, пішла в облаву.

Довгі місяці слідства, грубі томи справи хлопцям вилилися хворобами. Несторів туберкульоз розпочинався тут, у вологих темних камерах в'язниць, у холодній слизоті карцерів.

Під час слідства після невдалої спроби втекти помер у тифозному бараці Катеринославської в'язниці Іван Левадній. За півмісяця по тому, в червні 1909-го було виконано вирок Тимчасового військового суду від 26 травня 1909 року — розстріляли Шмерка Хшиву.

Від січня до березня гуляйпільські анархісти очікували суду в Катеринославській губернській тюрмі. Він відбувся 20-22 березня 1910 року в Катеринославі. Тимчасовий військовий суд (судили за законами воєнного часу, що діяли з часів революції 1905 року) виніс вирок: Нестора Махна, Ягора Бондаренка, Кліма Кириченка, Юхима Орлова, Наума Альтгаузена стратити. Повісити. Сергія Заблюдського, Казимира Лісовського та інших прирекли до різних строків ув'язнення. Марусі Мартиновій за переховування зброї дали п'ять років тюрми. Над іншими слідство тривало й через рік список смертників поповнився іменами Назара Зуйченка та Пилипа Чернявського.

Нестор не любив згадувати той судний день і ту мить, коли почув вирок. Тим більше, відтоді й до дня, коли повернувся після усіх тюрем — Олександрівської, Катеринославської, Бутирської — додому, минуло багато літ. Забрали з дому двадцятирічним, повернувся, надбавши віку в неволі, двадцятивосьмилітнім.

Тільки Варварі Петрівні якось зізнався, що суд йому час від часу сниться. І якщо тоді, в житті, сприйняв усе те — судове

засідання, смертний вирок якось відсторонено — ніби не з ним те відбувалося, то в снах ціпенів від великого страху. А ще казав, що у житті страх прийшов тільки після суду, коли очікував у камері для смертників виконання вироку. 52 дні й 52 ночі дослухався до кроків у тюремному коридорі — чи не до його камери-нори в за-капелку йдуть, щоб... Не міг збагнути: "Ну як це — мене не буде?" Найтривожнішим було передсвітання: чув, що саме у цей час приходять священик і кат.

— Ну, чого, — питав Нестор братову, — сниться те, як прирікали на смерть, а не те, як милували?

Але чому смертний вирок не виконали, хоча в ухвалі суду значилося, що "поводов к протесту не усмотрено"?

Імена дорогих людей віруючі вписують до "граматки" — щоб молитися за здоров'я чи за упокій. Може, Явдоха Матвіївна Махниха записала до своєї "граматки" й ім'я Олександр — нинішня рідня того не знає... Але достеменно — про Олександра Янчула в родині Махнів говорили завжди побожно. Можливо, коли-небудь пощастить дізнатися про нього більше, ніж відомо нині. А відомо те, що державний адвокат Янчул, котрий захищав Нестора, звернув увагу на те, що Нестор Махно — неповнолітній (тоді в Росії повнолітніми, за законом, вважалися чоловіки по досягненні 21 року). А страчувати неповнолітніх закон не велів. Несторові до повноліття не вистачало семи місяців. На цій підставі адвокат подав касацію на перегляд ухвали суду. Однак про те, що поза стінами в'язниці хтось обстоює його право на життя, Нестор, сидячи в камері смертників, не відав. Тільки й сподівався, що мати боротиметься за його життя до останнього свого подиху. В тому поклялася вона перед Богом і перед ним, коли після суду в Катеринославі у тюрмі дали їм побачення.

Багато літ по тому Нестор Іванович Махно писатиме у своїх спогадах, що смертний вирок йому було замінено на довічну каторгу з огляду на неповноліття та дякуючи клопотанню матері.

Ніби сама доля подбала, підказавши матері вдатися до тих клопотань ще коли син був малий. А річ у тім, що чи не кожна селянка, породивши сина, намагалася в документах збавити йому віку: аби хоч трохи відстрочити час призову до війська. Одержу-

ючи метрику синам, матері часто купували чиновницьку ласку... Так і в метричному свідоцтві Нестора Івановича Махна роком появи його на світ проставлено 1889-й. Тоді як у книзі реєстрації актів громадського стану Христо-Воздвиженської церкви, де хрещено Нестора Махна, є запис про його народження, датований 26 жовтня 1888 року.

Так мати вдруге подарувала синові життя. Друге, інше — нехай поки що в клітці, але ж не смерть! А є життя — є надія.

У березні 1910 року відбувся військово-польовий суд, до смертної кари було засуджено і Махна, і він, як пише: "Начиная с 26 марта 1910 года, нас с товарищами держали в камере смертников. Эта камера с низким сводчатым потолком, шириной в 2 метра и длиной в 5, и еще три таких же находились в подвале Екатеринбургской тюрьмы. Только в нашей 23-й камере, кроме Бондаренко, Кириченко, Орлова и меня было еще семь человек...". Так тягнулося 52 доби.

— Принимая во внимание мой юный возраст, — писав у автобіографії Н. І. Махно, — казнь мне была заменена на каторжные работы. Мать сообщила, что ходила к губернатору (он скреплял своей подписью окончательные смертные приговоры) и узнала там, что из-за моего юного возраста казнь мне заменили на пожизненную каторгу. Так на смену затянувшемуся кошмару ожидания повешения пришел кошмар каторги".

В поліцейській справі на Н. І. Махна дається така характеристика: "Ріст 2 аршини 4 вершки (аршин — 0,711 м, вершок — 4,4 см — Авт.), лице чисте, очі карі, лоб звичайний, волосся на голові темнорусяве, з особливих примет — на лівій щоці біля ока ямочка. А поведінка — погана".

У середині 1910 року Нестора Махна перевели в тюрму м. Луганська де він пробув біля року. Життя було дуже важким.

— Мы держались, — писав пізніше Нестор Іванович у автобіографії (Н. И. Махно. Мятежная юность (1888-1917), Париж, 2006), — благодаря двум надеждам: надежда бежать и надежда на революцию. Каждый из нас хотел жить и желал того же другим, большинство из которых, анархисты или социалисты, были преданными нашему делу. В то время я был еще юношей, и мне нра-

вилось присматриватися к людям, чтобы найти в них долю той силы, которая была у моих любимых друзей Владимира Антонии и братьев Семенют.

В начале июля 1911 года ко мне приехал брат Григорий. Он меня не видел целых четыре года и хотел знать, на что я возлагаю надежды. Я сказал ему: "Трудитесь изо всех сил, как это делали мы. Не бойтесь ничего, ваша работа среди крестьян приблизит революцию, и именно она освободит меня и других узников". Брат не мог сдержать слезы, хотя он и ходил уже на анархистские собрания в Гуляй-Поле".

2 серпня 1911 року разом з 14-ма арештованими Махна відправили з Катеринослава до Москви, про що свідчить лист Катеринославського губернатора московському від 12 серпня того ж року. Про це Нестор Іванович писав так: "В Бутырки я прибыл 2 августа 1911 года. В это время режим там стал менее жестким, чем раньше. Когда-то, по рассказам товарищей, это был настоящий кошмар: запрещалось ходить по камере, узников били кулаками или кнутом. Устроившись в камере, я сразу же посвятил свое время чтению. Я глотал книгу за книгой; прочел всех русских классиков от Сумарокова до Льва Шестова (треба Толстого — Авт.), в особенности Белинского и Лермонтова, от которых я был в восторге. Эти книги появились в тюрьме благодаря долгой веренице политзаключенных, которые создали таким образом замечательную библиотеку, значительно более богатую, чем во многих наших провинциальных городах. В особенности, я изучал русскую историю по курсу Ключевского Я познакомился также с программами социалистических партий и даже с отчетами их подпольных съездов. Позже мне в руки попала книга Кропоткина "Взаимная помощь". Я проглотил ее и постоянно держал при себе, чтобы обсуждать с товарищами.

Я следил по мере возможности за событиями на свободе. Так, с большим вниманием я узнал о заявлении министра внутренних дел Макарова по поводу кровавого расстрела на Ленских золотых приисках: "Так есть и так будет всегда". Это повергло меня в глубокую депрессию. Убийство Столыпина 2 сентября 1911 года, напротив, вернуло мне боевой дух.

Увы! Мой страстный порыв к образованию был вскоре прерван продолжительной и тяжелой болезнью — воспалением легких, из-за которого я попал в больницу. Вначале мне поставили диагноз мокрый плеврит, затем, три месяца спустя, туберкулез легких. Это было очень серьезно, и я пролежал в больнице восемь месяцев. Подлечившись, я вновь с пылом взялся за изучение своих любимых дисциплин: истории, географии и математики.

Петро Аршинов

Вскоре я познакомился с товарищем Аршиновым, о котором много слышал раньше. Эта встреча стала для меня большой радостью. В тюрьме он был одним из тех редких анархистов, которые отдавали предпочтение практике... Мы оставались в тесных отношениях до выхода из тюрьмы, а затем эти отношения стали еще более прочными".

Довідка

Бутирська в'язниця. Центральна пересильна в'язниця в дореволюційній Росії, правила також за місце ув'язнення для тих, що під слідством, та засуджених політичних і карних злочинців.

Перші відомості про Бутирську тюрму належать до 17 ст.

Бутирська тюрма побудована в 1879 році в Москві, поблизу Бутирської застави на місці тюремного замку, зведеного за Катерини II. За Петра I у вежах замку тримали ув'язнених бунтівних стрільців, за Катерини II — Пугачова. Тут відбували покарання сотні учасників Польського повстання 1863 року. У 1883-му сиділи у в'язниці народовольці, видатні діячі більшовицької партії, зокрема М. Бауман, Ф. Дзержинський. Режим у в'язниці був надзвичайно жорстокий. На протести ув'язнених тюремна адміністрація відповідала розправами. У дні Лютневої революції 1917 року московські робітники звільнили політичних в'язнів.

***

У камері Бутирської в'язниці разом з Махном і Аршиновим сидів Дмитро Півень (рідний брат Марфуші Півень — Авт.) і Яків Ягудзинський, політичний.

Пізніше П. Аршинов стверджував:

"Хоч яким тяжким та безнадійним було життя на каторзі, Махно, однак, доклав сил, щоб широко використати своє перебування на ній з метою самоосвіти і виявив щодо цього надзвичайну наполегливість. Він вивчив російську граматику, математику, російську літературу, історію, культуру та політичну економію. Каторга, власне, була єдина школа, де Махно зачерпнув історичних та політичних знань, що стали йому величезною підмогою в подальшій його революційній діяльності. Життя, факти життя — друга школа, що навчила його пізнавати людей та суспільні події".

Дмитро Півень, Несторів земляк і співкамерник, переказував своїй сестрі Марфі слова, чути від Махна у камері неодноразово: "Я стану великою людиною". Говорив не до публіки — ніби вголос думав. І ніхто з тих слів не кпинив — така впевненість вчувалася в його голосі.

В 1913 році Махно сподівався отримати амністію у зв'язку з відзначенням 300-річчя царювання династії Романових, але царська милість оминула гуляйпільського бунтаря.

Незважаючи на товсті тюремні мури, до бранців докочувалися вісті з волі. Вони знали, що у відповідь на Ленські події у Росії почалися масові страйки, демонстрації та мітинги протести проти свавілля царських властей та підприємців.

Грім Ленських подій докотився і до повітового міста Олександрівська, а пізніше — й до Гуляй-Поля.

А яким же було Гуляй-Поле у 1913 році? Подаємо за книгою "Вся Екатеринославская губерния 1913 года" (сторінки 42-46):

"В Гуляй-Поле 1410 дворів, жителів 16151 чоловік, из них мужчин — 8157 и женщин — 7994. Земли удобной 11879 десятин и неудобной 374 десятины, 2 церкви, 1 еврейский молитвенный дом, 5 земских, 1 церковно-приходская школы, 1 фабричная, 1 немецкая, 2 еврейских школы, почтово-телеграфная контора, волостное

управление, 1 земская скотолечебница, 2 аптеки, 1 частная лечебница, 2 паровые мельницы, земская почтовая станция, 1 земский и 2 частных врача, 3 земских фельдшера, 1 земский и 3 частных акушера, 3 местных склада, 3 ярмарки, ежедневно базарь, 1 общество взаимного кредита, земский начальник, становой пристав, судья.

В Гуляйпольской волости 48 хуторов".

Найбільшим підприємством на той час у Гуляй-Полі був завод землеробних машин та знарядь "Д. Б. Кернеръ и сыновья" або просто завод Кернера. На цьому підприємстві працювало 200 чоловік.

Робітники отримували мізерну зарплату, працювали в жахливих умовах по десять годин. Ніхто не дбав про створення їм належних умов праці, не виконував навіть найелементарніших правил техніки безпеки. А про старшого майстра Поветкіна ось що був змушений згодом писати в донесенні у Департамент поліції сам катеринославський губернатор: "...Крім того, серед робітників виникло незадоволення старшим майстром Поветкіним, який служив на заводі близько трьох місяців і своїм некоректним і грубим ставленням викликав часті суперечки...".

А начальник жандармського управління доносить губернатору: "Прибувши на завод, Поветкін став чіплятися за всякі дрібниці до робітників і одночасно з цим на заводі була знижена розцінка".

На антисанітарію на підприємстві вказував сам начальник Катеринославського жандармського управління. Він писав: "Полная небрежность администрации завода к санитарным условиям...".

З 1908 року заводчик знову впровадив штрафи: за неявку на роботу — 1 карбованець за кожен день; за куріння цигарок у приміщенні, за закінчення роботи до гудка — по 50 копійок тощо. Таких штрафів було десять.

В цей період на заводі працювали революційно настроєні робітники. Після 1905 року сюди прибули катеринославські та харківські революціонери. На заводі були робітники, які активно виступали проти царизму і заводчиків у 1905 році.

Восени 1912 року на заводі Кернера почав працювати Влас Якович Чубар. Він активно включився в революційну роботу: проводив бесіди, виступав на нелегальних зборах, де роз'яснював, за що ведуть боротьбу більшовики. Та недовго йому довелося жити на

волі. В грудні 1912 року В. Я. Чубаря було заарештовано. Проте зерна, посіяні ним, дали добрі сходи. Це яскраво вилилося в страйку.

Як розповідав пенсіонер Д. І. Онищенко, який у той час був учнем формувальника, робітники часто збирались у клуні Кирила Білецького. На зборах виступали не тільки місцеві, а й приїжджі революціонери — з Катеринослава та Харкова.

Пізніше писалося в донесенні губернатору, що "заворушення почалися ще 4 місяці тому, але не були виявлені ні приставом Івановим, ні іншими..."

Як свідчать архівні документи, в кінці січня 1913 року заводчик намітив масове зниження розцінок на різні роботи в токарному і слюсарному цехах, особливо на виготовленні молотарок. Це було тією краплиною, яка переповнила чашу терпіння робітників. У відповідь революційно настроєні робітники запропонували провести страйк.

29 січня (за старим стилем) 1913 року 120 робітників заводу не вийшли на роботу і обрали своїх уповноважених, яких направили до заводчика за петицією. До страйкарів приєдналися три цехи: столярний, ковальський, слюсарний.

Про початок страйку в Гуляй-Полі повідомила газета "Правда" в номері від 6 лютого 1913 року:

"Село Гуляй-Поле (Екатеринослав. губ.). 29 января забастовало 150 рабочих завода "Д. Б. Кернер и сыновья" (литейный цех не бастует), требуя: 1) повышения заработной платы; 2) установление в заводе старост от рабочих; 3) удаление старшего мастера Поветкина и др.

Рабочим на днях объявлен расчет".

У ідальні робітники написали заводчику петицію (писав її П. Ф. Скоромний). В ній було 13 пунктів, якими передбачалося підвищення розцінок, поліпшення умов праці, дотримання правил техніки безпеки, усунення старшого майстра Поветкіна, призначення в цехах старости із середовища робітників, ввічливе ставлення адміністрації і майстрів до робітників та інше.

В петиції було також вказано, щоб за страйк ніхто не був звільнений і щоб були залишені на роботі ті робітники, яким вже дано розрахунок.

Уповноважені подали заводчику петицію. Але капіталіст Кернер на вимогу робітників відповів відмовою і погрозами, що коли вони не приступлять до роботи, то будуть звільнені з підприємства.

Та робітники не скорились. 150 чоловік застрайкували. Зразу ж був обраний страйковий комітет, який і очолив боротьбу за свої права.

Колишній слюсар заводу Кернера, тодішній уповноважений від робітників Петро Федорович Скоромний згадував:

— Ми (страйковий комітет — Авт.) збиралися на квартирі Павла Юхимовича Сокрути. З допомогою восківки друкували листівки й розповсюджували їх на заводі...

Страйковий комітет збирався і в хаті слюсаря Данила Степановича Трошкіна. Син його І. Д. Трошкін розповідав:

— У період страйку на нашу квартиру прибули чотири чи п'ять членів страйкового комітету. Крім них і батька в кімнаті нікого не було. Сестрі Єлизаветі батько доручив вартувати на вулиці і повідомити його на випадок появи поліції.

— Через деякий час вартова й справді подала сигнал. Сестра Ганна ледве встигла винести з дому листівки. Частина їх та деякі інші матеріали мати вимушена була покласти під пиріжки, які саме пекла.

Учасники зборів розкидали на столі гральні карти і робили записи. До кімнати увірвався урядник Козулька та жандарм Захаров і поліцейський чин. Вони провели старанний обшук. Кошульна навіть до печі заглядав, де пеклися пиріжки, Захаров лазив на горіще, оглянув сарай, льох, пробував шашкою в стрісі. Обшук був безрезультатним. Але, не зважаючи на це, всі, хто знаходився в хаті, були заарештовані. Правда їх звільнили за відсутністю доказів.

У підготовленій комітетчиками листівці (до речі, в руки поліції потрапило їх лише три екземпляри) писалось:

"Товариші робітники! Своєю працею ви наживаєте капітали іншим. Невже ви не бачите того, що робиться на ваших очах?"

Далі в листівці розповідається і про хазяйського прихвоня Поветкіна.

"Цей бердянський водовоз, щоб показати хазяїну, що він робить йому користь, хоч і не вдосконаленням машин і засобів та

розширенням виробництва, в якому, безумовно, дурак, так притискує робітників, не роблячи ніяких пристроїв для полегшення праці, починає знижувати розцінки..., робить розпорядження та постанови, щоб не курили в його присутності, щоб не збирались і не вели розмови, за що погрожує звільненням.

Об'єднаймося же робітники! — далі закликає листівка, — і дамо дружну відсіч спільними силами...

Запам'ятайте, товариші, що без боротьби нам нічого не дістанеться!"

Листівку читали на заводі, і вона, звичайно, робила корисну справу, мала позитивний вплив. Робітники стійко вели себе на протязі шести днів, не дивлячись на те, що територія заводу була заповнена жандармами. Вони не злякались ні погроз заводчика, ні жандармів.

Капіталіст Кернер найняв робітників з інших міст, влаштував їм добру гулянку прямо в цеху. Та коли найняті другого дня довідалися про страйк робітників, вони заявили, що штрейкбрехерами не будуть.

Наляканий заводчик змушений був піти на поступки. Було задоволено більшість вимог робітників, підвищено розцінки на виготовленні молотарок, впроваджено оплату за користування особистим інструментом, в кузні створено певні санітарні умови. Звільнив заводчик і старшого майстра Поветкіна.

Отже, робітники здобули перемогу в боротьбі з капіталістом. Страйк носив у основному економічний характер. 4 лютого робітники приступили до роботи. Але через кілька днів царизм учинив розправу над робітниками.

8 лютого газета "Правда" писала:

"Гуляй-Поле" (Екатеринос. губ.), 6 февраля произведены массовые обыски и аресты среди бастующих рабочих механического завода "Д. Б. Кернер и сыновья".

Були заарештовані члени комітету і найактивніші учасники страйку: Д. С. Трошкін, П. Ф. Скоромний, П. Ю. Сокрута, П. А. Копачевський, М. К. Лелюк, В. С. Кузнецов, П. Д. Коростильов, П. П. Жуковицький. Про це повідомлялося в донесенні начальника катеринославського губернського жандармського управління катеринославському губернатору. Але, боячись, що робітники

заводу застрайкують на захист своїх товаришів, адміністрація вимушена була просити поліцію звільнити заарештованих.

Та повернемося до Нестора Івановича Махна у його похмуру тюремну камеру.

У тюрмі Махно почав писати вірші. Ось як він про це розповідав: "Вскоре меня бросили в карцер (йшов 1914 рік — Авт.) за то, что у меня нашли очень сильный стих "Призыв", написанный в 1912 году и призывавший всех эксплуатируемых объединиться под черным знаменем против всех эксплуататоров. За неделю, проведенную в карцере, я написал другой стих в таком же стиле и, как только вернулся в свою камеру, сразу же его переписал. Его тоже у меня обнаружили, за что я вновь был наказан карцером на еще больший срок".

— В 1916 году, — пише Н. І. Махно, — мы, украинцы начали мечтать о возвращении в нашу страну в ближайшем будущем. Одному из наших товарищей прислали роман Винниченко "Я хочу", который по вечерам мы начали читать вслух с огромным вниманием.

Мы обсуждали собственно украинские проблемы. Хотя я в общем держался в стороне. Но не колеблясь, часто вмешивался и соглашался со своими земляками. Я не могу объяснить, откуда идут у меня симпатии к Украине; конечно, я много читал об ее истории, в частности книги Ключевского и Кареева (известные русские историки того времени — Авт.). Мать часто мне рассказывала о жизни запорожских казаков, об их былых свободных общинах. Я читал когда-то повесть Гоголя "Тарас Бульба" и восторгался обычаями и традициями людей того времени, но никогда не предполагал, что настанет день, когда я почувствую себя их потомком, и они станут для меня источником вдохновения для возрождения этой свободной страны. Мои убеждения держали меня на расстоянии от тенденции к разъединению и не позволили мне поддаться соблазну идеи независимого украинского государства, несмотря на особое чувство родства, которое я испытывал по отношению к моим украинским товарищам по тюремному заключению.

Пізніше Н. І. Махно писав: "Всегда и всюду мы (його товариші — Авт.) скромно несли свой крест, без лишнего шума и не

требуя привилегий; мы боролись, и, не колеблясь, преданно защищали наше дело".

Влітку 1912 року в тюрму до Нестора на побачення приїздила мати і привезла багато новин від його товаришів.

Звільнення до гуляйпільського бунтаря прийшло із російською лютневою революцією 1917 року.

З переконанням, що свобода, вільна праця, рівність і солідарність запанують над рабством під ярмом держави і капіталу, — я вийшов 2 березня 1917 року із воріт Бутирської тюрми, — напише у спогадах Нестор Іванович.

— 20 березня 1917 року він попрощався з московськими товаришами і виїхав у Гуляй-Поле, куди прибув через день і з головою поринув у революційну роботу.

— Вісім років і 8 місяців мого сидіння в тюрмі, коли я був закований (як безстроковик) по руках і ногах, сидіння, яке супроводжувалося часами важкою хворобою, ні на йоту не похитнуло мене у вірі в правоту анархізму, який бореться проти Держави, як форми організації суспільства і як форми влади над цим суспільством. Навпаки, багато в чому, моє сидіння в тюрмі допомогло зміцнити і розвинути мої переконання, з якими і за які був схоплений владою і замуrowаний на все життя в тюрму, — так писав Н. І. Махно про тюремний період свого життя.

В Гуляй-Полі він зустрів стару, слабу матір. "Ей было уже более семидесяти лет, — писав Н. І. Махно. — Она радовалась революции и рассказала мне, как погибли в борьбе за свободу мои товарищи. Я встретился также с многими товарищами, крепкими, полными искреннего желания их крестьянской души продолжить борьбу за широкое революционное поле, открытое для идеала обездоленного человечества: за анархо-коммунизм".

Хто ж були ті товариші?

"По приезде в Гуляй-Поле, — писав у книжці "Русская революция на Украине" (от марта 1917 г. по апрель 1918 г.) (Париж, 1929) на стор. 10 Н. І. Махно, — я в тот же день встретился со своими товарищами по группе (автор має на увазі "Союз бідних хліборобів" — Авт.). Многих уже не было в живых. Те, что пришли ко мне из старых были — Андрей Семенюта (брат Саши и Прокофия

Семенюты), Мойсей Калиниченко, Филипп Крат, Савва Махно, братья Прокофий и Григорий Шаровские, Павел Коростылев, Лев Шнайдер, Павел Сокрута, Исидор Лютый, Алексей Марченко и Павел Хундей (Коростылев). Вместе с этими товарищами пришли наши молодые товарищи, которые в то время, когда я был на воле, еще не были в группе. Сейчас они уже по два и по три года находились в нашей группе, занимались чтением анархической литературы, распространением ее среди крестьян. Во все эти годы подполья они выпускали прокламации, печатанные на гектографе".

З цього дня почався новий етап революційної боротьби Нестора Івановича та його товаришів, про який ми розповіли у дослідженнях "І вічно тополи шумлять..." (2007), "Нестор Махно і повстанці" (2009) видавництва "Дніпровський металург)".

22 грудня 1966 року про Махна розповідав В. Г. Антоні: "Махна заарештували раніше, ніж Леваднього, Шевченка, Чернявського та інших членів Гуляйпільської групи анархістів-комуністів, а саме: в жовтні 1907 року.

Через деякий час його випустили. Але, коли він прибув поїздом на станцію Гуляй-Поле і вийшов з вагона, старший стражник і поліцай, які чекали на станції, арештували його".

А було це так, пригадував В. Г. Антоні: "В 1907 году в начале осени Махно убил Гуру Федота, который следил за нами. Полиция, очевидно рознюхала, кто убил этого тайного агента, потому, что, когда в октябре меня арестовали за вооруженное сопротивление Захарову и полицейскому, вслед за мной привели и Махна.

Недели 2 нас держали в одиночках, а потом отправили на подводе в сопровождении 2-х вооруженных винтовками полицейских в Александровск. Махна посадили в тюрьму, а меня — во вторую пересильную часть.

Через місяць по розпорядженню губернатора мене випустили. Но місяца через полтора снова пришли арестовывать, но не застали дома. Узнав об этом, я нанял извозчика и уехал на санях на станцию... и попал в руки полиции. Ко мне подошел Захаров со стражником и сказал вежливо:

— Мы были у вас, но не застали. Господин пристав просит вас на допрос. Придите завтра утром.

Я, конечно, пообещал, и стал искать выход из создавшегося положения.

В полночь здесь скрещивались поезда из Екатеринослава и из Александровска. Захарову было задание арестовать Махна, выпущенного на поруки по ходатайству мелкого заводчика Иосифа Даниловича Вичлинского, в которого Махно одно время работал учеником красильщика бричек, поэтому он и оставил меня в покое.

Как только подошел Александровский поезд, полицейские кинулись к нему и, при выходе Махно из вагона, арестовали его. А я тем же поездом удрал в Екатеринослав.

С тех пор Махно больше не увидел воли. Сидел он в Бутырской тюрьме в Москве. Освобожден был только после февральской революции 1917 года.*

Своїх товаришів по Гуляйпільській організації анархістів-комуністів таких, як Антоні Вольдемар, Семенюта Олександр — Махно не забув. Перебуваючи вже у Франції в еміграції після громадянської війни, Махно знайшов Антоні Вольдемара і в Уругваї. Написав йому два листи.

— З цих листів було видно, — розповідав В. Г. Антоні, — що Махно твердо дотримувався анархістських поглядів, хоч критикував російських анархістів за неправильні позиції, погляди.

У цих листах Махно писав, що двічі був у Леніна. Перший раз у 1918 році і просив зброї. Ленін пообіцяв прислати зброю для партизанських загонів Махна і дійсно прислав через Дибенка.

Коли вдруге Махно був у Леніна, невідомо. Очевидно не пізніше, ніж у 1919 році.

Махно писав, що Ленін дуже переконував його влитися в регулярні війська Червоної Армії. І доводи Леніна настільки були переконливі, настільки незаперечні, що, як зізнається Махно, ще трохи і він би погодився на пропозицію Леніна, а він, як видно, цього не хотів, бо писав, що напружив усю свою волю, щоб не слухати доводів Леніна. На цьому візит його до Леніна був закінчений. Але й тоді Ленін, ніби то, дав йому зброю.

* Виходить, що Махно сидів майже 9 з половиною років.

Разом з листами, Махно прислав Антоні свої три книжки, написані в еміграції. В них Махно пише про анархістський рух у Росії і піддає гострій критиці помилки в цьому русі.

Антоні говорить, що, читаючи ці книжки, бачиш, що написані вони не дуже грамотним чоловіком, вірніше — малограмотним, але таким, що володіє недюжинним літературним талантом.

Махно писав Антоні, що почав писати книгу про воєнні дії своєї, як він називає її, народно-революційної повстанської армії. Та він, мабуть, не закінчив її писати, бо незабаром ми дізналися про його смерть.

Про книжки, написані Махном В. Г. Антоні відгукувався так (уривки із листа 26.III.1965 р.): "У меня было 2 книжки, написанных Нестором Махно, а одна — Аршинова — бывшего редактора махновской газеты, уроженца гор. Катеринослава.

Но мне помнится, что Махно написал 3 книги. Он так же писал мне, что собирается написать книгу о нашей гуляйпольской группе анархистов-коммунистов. (Антонии рассказывал, что Махно писал ему о том, что задумал писать о своих действиях в период гражданской войны — Авт.).

Книга Петра Аршинова — это история махновщины.

Не помню, как называется первая книга Нестора Махно, а вторая, кажется, — "Махновщина и ее вчерашние союзники-большевики". В одной книге он пишет то же, что и Аршинов, но более оригинально и очень самобытно. Его описание событий поражает ясностью и делает сильное впечатление на читателя, просто захватывает.

В обеих книгах он больше громит анархистов, чем большевиков.

Все книги на русском языке".

Хто ж вони — гуляйпільські відчайдухи? Бандити чи революціонери?

У п'ятому номері журналу "Каторга и ссылка" за 1927 рік була надрукована стаття "Махно и Гуляйпольская группа анархистов" Г. Новополина. Вона є цінним джерелом для ознайомлення з діяльністю Нестора Махна і групи "Союзу бідних хліборобів".

— О дореволюционном прошлом Махно, о первых его выступлениях, о его связях с Гуляйпольской группой анархистов почти ничего или очень мало известно. Как в периодической печати, одно время усиленно занимавшейся Махно и махновщиной, так и в отдельных брошюрах о нем, дореволюционное его прошлое совсем не затрагивалось. То, что в эти труды попадало, было очень скудно или мало соответствовало действительности".

Тільки у другому обвинувачувальному акті військового прокурора Одеського військово-окружного суду, складеному 14 грудня 1909 року, вказано, що в Гуляй-Полі діяла "не преступная шайка", а "крестьянская группа анархистов-коммунистов".

— Это бросает, — зазначає Г. Новополін, — интересный свет на происхождение Гуляйпольской группы и на характер ее деятельности. "Крестьянский" характер группы — это ее специфическая черта. Террор, направленный почти исключительно против негородской буржуазии, против сельской полиции, это — действительно особенность Гуляйпольской группы. Обвинительный акт, из которого мы черпаем сведения о первых шагах Махно, о деятельности Гуляйпольской группы анархистов-коммунистов, в этом отношении представляет известную ценность.

При всей своей односторонности и однобокости, при всем старании представить группу как состоящую просто из темных личностей, обвинительный акт все же содержит много фактического материала, относящегося к деятельности организации анархистов-коммунистов и Махно.

Обвинувачувальний акт стосується Нестора Махна, Ягора Бондаренка, Кліма Кириченка, Юхима Орлова, Пилипа Чернявського, Івана Шевченка, Пилипа Онищенка, Антона Бонда-

ренка, Сергія Заблодського, Петра Онищенко, Марії Мартинової (всі селяни), Наума Альтгаузена і Казимира Лісовського (міщани).

Обвинувачувальний акт охоплює діяльність групи за період з осені 1906 року (перший напад групи 5 вересня) до липня 1909 року (9 липня) і приписує їй ряд експропріацій і вбивство посадових осіб.

Після арешту "наиболее полные показания дал Караченцеву Зуйченко. По его словам группу организовал Вольдемар Антони. Потом во главе ее стали братья Семенюты. Скрывавшийся от преследования полиции Антони не порывал связи с группой и снабжал ее оружием и бомбами. Оружием заведовал Шевченко. Назвав всех участников группы (в т. ч. и Нестора Махно), Зуйченко доносил далее, что собиралась группа чаще всего у Левадного, реже — у Шевченко и Филиппа Онищенко, где задумывались все нападения и где все члены группы отчитывались друг перед другом.

Зуйченко подробно перечислил также все акты группы и их участников".

Что касается мотивов, которыми руководилась группа, то о них давал показания Левадный. Он заявил, что вступил в группу немедленно по сформированию ее Антони, что мотивы ее чисто политические, что все ее действия диктовались идеей "народной свободы", — стверджує автор статті.

Так хто ж вони — гуляйпільські відчайдухи? Бандити чи революціонери?

Спробуємо відповісти на це питання, звернувшись спочатку до листів В. Г. Антоні від 6.05.1965 р. і 9.01.1966 р.: "Анархисты-коммунисты атаковали частный капитал, чтобы приучить рабочий народ не уважать частную собственность. Деньги брали только для революционных целей.

Я лично был против экспроприации потому, что она не оправдывала массы приносимых при этом жертв.

Гибло стільки людей, що створювалось впечатление будто анархисты-коммунисты больше ничего не делали. Кроме того экспроприации порождали бандитизм и были гибелью самого анархизма. Были деньги, была литература, а распространять ее некому было, некому было вести политическую и организаторскую работу в массах.

Нужно знать и то, что полиция приписывала все бандитские грабежи анархистам-коммунистам с целью компроментации их. Да и потом, какая полиция не называла самых кристально чистых, пламенных революционеров, разрушавших устои капитализма, бандитами?

Примечание. Гуляйпольская группа анархистов-коммунистов, пока ею руководил Антони Вольдемар Генрихович, к экспроприации не прибегала.

Экспроприацию капиталов у гуляйпольских предпринимателей и богачей группа анархистов-коммунистов начала только в 1908 году, когда Антони Вольдемар Генрихович выехал отсюда".

Згадуючи про членів "Союзу бідних хліборобів", Вольдемар Генріхович Антоні говорив: "Усі вони хороші хлопці, морально чисті, непитущі, ентузіасти, що рвалися до комунізму".

Пам'ятаю, як одного разу Прокіп Семенюта поділився зі мною:

— Не хочеться помирати, хочеться одружитися й жити спокійно.

Я сказав йому:

— Якщо так, то відходь від нас, не спілкуйся з нами, одружуйся й живи собі спокійно.

А він відповів:

— Так боротьбу ж не хочеться полишати.

Олександр Семенюта найближчий був мені з усіх товаришів. Бачте, навіть поліція відзначала, що ми завжди разом. Його відчайдушність і безстрашність усі ми мали за зразок. Страшенно незалежний, впертий. Якщо намислював щось — обов'язково здійснював. У Катеринославі служив помічником пристава Мрачек.

Робітників, простий народ за людей не вважав. Серед ночі міг зайти з обшуком до будь-якої оселі. Піднімав усю родину, всіх обшукував, перевертав постелі, чоловікам кричав: "Ти теж хочеш мене вбити? Так коли ви мене вбити зібралися?" А стріляв він з браунінга так, що вцілював у повітрі в підкинуту вгору монету нальоту. Семенюта, сказав:

— Я позбавляю людей від його знущань.

І о третій годині дня, на людній вулиці в центрі Катеринослава разом з товаришами застрелив тирана. Потім в народі легенди про це ходили. Те саме було з приставом Караченцевим: Семенюта пообіцяв "Смерть катові!" — і слова свого дотримав.

З Олександром ми починали "Союз бідних хліборобів". З ним добували анархістську літературу, зброю. Він мав зв'язки з Петровським Григорієм Івановичем у Катеринославі, привозив від нього прокламації, брошури, газети. У мене були зв'язки з московськими анархістами. Разом з Олександром не раз переходили державний кордон Росії, нападали і втікали, обводили поліцію чи шпиків навколо пальця. Винахідливість його не знала меж. На відміну від багатьох інших наших анархістів, завжди зважував, як його дії позначаться на громаді. Коли було вбито агентів поліції Кушніра та Федота Гуру, який стежив за нами, до Гуляй-Поля прибув спеціальним вагоном з Катеринослава віце-губернатор. Зібрали мітинг. Семенюта прийшов на мітинг з наміром убити віце-губернатора. Але передумав. Опісля говорив, що пожалів гуляйпільську громаду — могли постраждати безневинні люди.

Його улюбленим віршем була "Фея" Максима Горького. І зараз пам'ятаю, як він починав: "В лесу над рекой жила Фея"... І як гаряче, з наголосом, кінчав вірша: "А вы, как черви немые, свой век проживете! Когда вы помрете, и сказки про вас не расскажут, и песни про вас не споют!"

А про нього на Катеринославінці таки розповідали казки! Не кожному те випадає! Залишився Олександр у людській пам'яті.

Його старші брати Андрій та Яків загинули під час громадянської війни, але за яких обставин — не скажу. Те вже сталося не при мені.

ІВАН ЛЕВАДНИЙ

Іван Левадний надзвичайно пожадливо тягся до знань. Любив читати книжки. Особливо цікавився декабристами. Умів до ладу використати те, про що читав, а тому з його розуму й дотепності дивувалися пристав, слідчі на допитах, священник, з яким Іванові якось довелося дискутувати.

(В Гуляйпільському краєзнавчому музеї є копії документів жангармського управління, де зафіксовано таке: коли Леваднього в наручниках стражники вели до підводи, він простягнув до людей, що зібралися, закуті руки, й проказав: "За вас страждано". Відомо з літератури, що свого часу з такими самими словами звернувся до селян декабрист Сергій Волконський на етапі до Сибіру. — Ред.)

— Іван гарно співав, чудово танцював, брав участь у всіх самодіяльних спектаклях, одним словом — артист. Гуляй-Поля нашому артисту було замало, поїхав до Олександрівська, познайомився там з артистами театру. Там до нього й прилип чи то шпигун, чи провокатор і приїхав з ним до Гуляй-Поля. А коли за якийсь час приїжджий став разом з поліцейськими патрулювати вулиці в центрі села, ходити зі стражниками на арешти, тоді Левадний перевдягся в дівчину і разом з товаришем вбив цього типа. Життя Іванове обірвалося рано, у 23 роки. Він не дожив до суду, перед яким постали наші товариші в березні 1910 року. Знаю від товаришів, бо сам я тоді вже був за кордоном, що взимку Іван втік з Олександрівської тюрми, в степу його знайшли напівзамерзло, повернули в ув'язнення й у тюремному бараці він помер, — пізніше згадував В. Г. Антоні.

МАРФА ПІВЕНЬ (ПІВНЕВА)

27 січня 1965 року В. Г. Антоні писав у листі про Марфу Григорівну Півневу-Міхно так: "Надеюсь, что еще увижу действительную героиню Марфушу Пивневу. Я ценил ее за стоический героизм. Это кристально чистая, самоотверженная натура. Она во все вникала, все делала, что нужно, не считаясь ни с какой опасностью,

ни с риском. Была в нас штаб-квартирой и административным центром. Все мы сильно любили ее и уважали. Это был больших способностей человек и совершенно бесстрашный и бескорыстный.

..Марфуша самый близкий свидетель жизни и смерти товарища Семенюты Александра".

23 грудня 1966 року В. Г. Антоні з гуляйпільським краєзнавцем Федором Івановичем Кущем відвідали у Запоріжжі Марфу Григорівну Півневу (Міхно), яка там жила, там народилася, стала революціонеркою, сиділа в тюрмі й народила в ній сина Олександра Семенюти, якого теж назвала Олександром. Востаннє Вольдемар і Марфуша бачилися в 1909 році.

— Коли ми прийшли до неї, — згадував В. Г. Антоні, — вона лежала хвора (впала під час ожеледиці і забила бік) і сказала: "От добре, Пантелейку, що ти провідав мене".

Виявилось, що це ім'я Антоні було навіть в Бесарабії, коли він переховувався в одного учасника революційного руху сторожем у саду.

Але одна багата єврейка, яка закупила всі фрукти в саду, наказала йому, щоб добре стеріг, розкусила, що за сторож був і вигукнула:

— Ой та це ж не "Пантелейко"!

Але не видала його.

Після того й друзі по боротьбі звали Антоні В. Г. "Пантелейком".

Марфа Григорівна розповідала, що її брат Дмитро, який сидів у Бутирській тюрмі разом з Махном пригадував, що Махно не один раз нахвалявся в'язням, що він буде великою людиною, коли вийде з тюрми.

Товариші по революційній боротьбі згадували минуле, свою бойову юність.

— А я про тебе і в Америці все знав — повторював Антоні й показував їй листи, отримані з України. Одним із авторів листів був "Товариш по нещастю "Жандарм" Г. К. Борисов".

— Григорія Борисова жартома звали "жандармом", — пригадував В. Г. Антоні, — звати його стали так після того, коли одного разу якийсь єврей, зупинивши Антоні, став доводити йому, що хлопець, з яким Антоні вчора йшов, є жандарм.

— Тоді з Олександром Семенютою міг загинути й Гриша Борисов, — розповіла у грудні 1966 року Марфа Григорівна. — 30 квітня 1910 року ми вчотирьох — я, Семенюта, Борисов на прізвисько "Жандарм" та "Турок" (прізвище забула) їхали з Олександрівська до Катеринослава по літературу та зброю. По дорозі вирішили заїхати до Гуляй-Поля, хотіли роздати листівки та залагодити деякі справи.

За нами ще з Олександрівська тягся шпигунський "хвіст". Щоб відірватись від нього, запалили в когось курник на Ярмарковій площі. Зчинилася метушня і ми втекли городами до Семенютиного кума Шаровського. Григорій Борисов і "Турок" не захотіли йти до Шаровського, пішли до Продана Софона.

— Олександр дав кумові грошей (про це читаємо у книжці Віктора Яланського і Лариси Верьовки "Нестор і Галина" (К.-Гуляйполе, 1999), на сторінці 91), попросив, щоб купив їжі. Вже потім Шаровський збагнув, що мимоволі виказав товаришів. Йдучи до крамниці, зустрів брата Петра:

— Куди йдеш?

— Та Сашко приїхав, поїсти щось куплю.

Петро сказав попу Сахновському, піп доніс приставу... Той вислав 25 чоловік кінної поліції. Перед світом хату Шаровського оточили. Викликали господаря, веліли переказати Семенюті, щоб здавався. У відповідь Олександр вистрілив у прочинені двері. Поліція відкрила по хаті вогонь. Марфа заховалася на горищі. Олександр був унизу. Кулі прошивали з усіх боків солом'яну стріху, а як вона зайнялася, перелякана Марфа кинулася, щоб злізти з горища. Драбина впала, й дівчина стрибнула згори. Як тільки вона опинилася долі, куля знадвору черкнула її у правий висок. Більше нічого Марфа не пам'ятає. Коли везли її на бричці до лікарні, якийсь стражник сказав: "А Семенюта твій сам застрелився. Ми його не вбивали...".

Ще згадувала Марфа Григорівна, як почала хата горіти, Олександр зірвав з бантини у снігах клунок чи з солониною, чи з салом і кинув до дверей, проказав:

— Це ж кум без харчу залишиться, погорить все через нас...

Днепрострой
п. Кичкас
8/V-1929 г.

Здравствуй, товарищ Владимир!

Двадцать лет времени разделяют наши первые встречи. Мы знаем, что ты где-то там, за океаном, но не имели адреса, что лишило возможности писать.

Сегодня встретил брата твоего, получил от него конверт и пишу.

Сохранились ли у тебя в памяти некоторые мелочи 1909 г.? Если да, то вероятно помнишь и меня, а мою жену, конечно, знаешь — Марфуша Пивнева — и Михно.

После такого длинного срока молчания трудно что-либо связно и сказать, да и условия получения писем тобой не совсем нормальные. Я читал твое последнее письмо. А затем противоположность Миров создает в известной мере непонятную ориентировку. Я говорю "миров" потому, что мир, где существует диктатура пролетариата, где бывший угнетенный управляет государством, где существует пятилетний (реальный) план развития этой машины, это нечто глубоко противоположное тому, что существует, там за дырявой китайской стеной — границами СССР. Ты, как это видно из письма, изредка все же читаешь о нас и вероятно представление за 12 лет Октября имеешь.

Распространяться не буду. Хочу несколько слов сказать о себе, если это тебя будет интересовать. Со школьной скамьи я ведь попал в тюрьму, на месте которой сейчас цветущий парк. В октябре 1915 г. я был освобожден. Марфуша освобождена в 1913 г.

Годы войны 1916 и 17-й работал на заводах. 18-й и 19-й, 20-й год неопределенные занятия — гражданская война, разруха, голод и проч. спутники великой борьбы условной спокойной жизни и определенных занятий. Все это осталось далеко в прошлом.

С 1922 г. я начал работать на предприятии, а до этого — ревкомы, советы, кооперация и проч. органы укрепления власти Советов.

В 1919 г. женился. С 1926 по 1928 гг. опять райсовет — председатель по воли партии. С 1928 г. работаю на участке социалис-

тической стройки — "Днепрострой". Не многие остались из прошлых лет — знакомых и товарищей, "Грицько" тоже работал на Днепрельстане — в данное время где-то в Запорожском округе.

Отец мой жив, живет по-прежнему в Вознесенке, заимел собственный домишко, работает кочегаром в гвоздильном заводе, стар уже стал, скоро вероятно в инвалиды переведут, — но на вид бодр.

В памяти еще сохранились многие, но думаю, что перечислять в первом письме не следует. Если удачно получишь письмо — пришлю свои фотографии. Еще деталь — Марфуша после майской баталии 1910 года осталась с одним зрячим глазом, другой цел, но не зрячий. Имеем сына 17 лет, учится в профшколе в Запорожье на электро-техническом отделении. Изредка переписываемся с Марусей Мартыновой, ты, наверно, знаешь ее. Ну, кажись, на первый взгляд и довольно. Познакомь нас со своей женой и семьей.

Всех Вас приветствуем, жмем руки. До свидания.

**П. Кичкас — Днепрострой,
пожарная охрана**

А. Михно и Марфуша

***

У 1966 році В. Г. Антоні у Гуляй-Полі зустрівся з Марусею Софонівною Продан — зв'язковою, помічницею, учасницею знаменитої події в театрі "Колізей".

— Були серед нас і дівчата, — ділився спогадами Вольдемар Генріхович, — Марфуша Пивнева (Півень), Оря Бабичева (Бабич), Уляна Кравченко, були жінки, які допомагали чоловікам. Вони розповсюджували прокламації, політичну літературу. За ними теж стежила поліція, на них теж заводили справи в жандармській управі.

Марусю Мартинову засудили на п'ять років каторги, на три роки в'язниці — Марфушу Півневу. Орі Бабич пощастило втекти, опинилася в Америці.

Членами Гуляйпільського "Союзу бідних хліборобів" на 1908 рік були:

Антоні Вольдемар Генгихович
Альтгаузен Наум Ісакович
Бондаренко Яків
Бабич Ірина
Бондаренко Ягор Миронович
Бондаренко Антон Федорович
Білій Степан
Бодня Лука Савич
Борисов Григорій Кузьмич
Бугрим Єлисей Володимирович
Васецький Омелян Панасович
Горелик Лейба Зельманович
Грищенко Іван Федорович
Дуднік Тимофій
Зуйченко Назар Семенович
Заблудський Сергій Леонтійович
Іванов Сергій
Кириченко Клим Овсійович
Калініченко Мусій
Карпенко Єлисей Андрійович
Качан
Кісь Костянтин Леонтійович
Колісник Никін Максимович
Кравченко Уляна
Кущ Антон Архипович
Крат Пилип Мефодійович
Кущ Федір Федорович
Крат Дмитро
Кудрін Яків Тимофійович
Коростильов Павло
Коростильов Лука Федорович
Лебідь Петро Олексійович
Лепеченко Сава Григорович
Левадній Іван Леонтійович

Лісовський Казимір Адамович
Лютій Сидір
Мартінова Марія Михайлівна
Марченко Олексій
Мюльченко Павло
Махно Нестор Іванович
Науменко Василь Іович
Орлов Юхим Миколайович
Ольхов Айзін Ханович
Онищенко Пилип Семенович
Онищенко Петро Семенович
Онуфрієв Олексій Ягорович
Півень Дмитро Григорович
Півнева Марія Григорівна
Продан Сафон Никонівич
Продан Марія Сафонівна
Полякова Марія
Прокопенко Семен
Семенюта Прокіп Костянтинівич
Семенюта Олександр Костянтинівич
Семенюта Андрій
Сахно Сава Митрофанович
Сокрута Павло
Устимов Гордій Якович
Фріц Ісак Мойсейович
Хшіва Шмерке Аронович
Чернявський Пилип Федорович
Чорнобук Єфрем Петрович
Черевко Кузьма Якович
Шаровський Прокіп Єрофійович
Шаровський Григорій
Шевченко Іван Тимофійович
Шевченко Корній Тимофійович
Шепель Іван Якович
Шнейдер Лев та інші.

Свого часу (середина шістдесятих років минулого століття) житель Гуляйполя **Іван Савич Васецький** пригадував, що пам'ятає, як у селі підпільна революційна організація розклеювала листівки на заборах, воротах, хатах, у яких закликала боротися з поміщиками, забирати в них землю, боротися з існуючим капіталістичним ладом.

Пам'ятає й те, як пристав вивішував оголошення, в якому писав приблизно так:

"Известный разбойник Семенюта убил агента полиции, стражника, а также совершил другие злодеяния, находится на свободе, что угрожает спокойствию. Поэтому призываю указать место его пребывания. Заявившему будет выдано денежное вознаграждение в сумме 500 рублей".

Так хто ж вони гуляйпільські відчайдухи: бандити чи революціонери? Ми переконані, що революціонери. І як стверджував Н. І. Махно: "Група за сутністю своєю є ланкою російської революції на Україні і фактичним керівником народженої в її руслі "Революційної Махновщини". Тому дуже хочеться, щоб прийдешні покоління гуляйпільців пам'ятали їх перших відчайдухів, які стали на боротьбу з царизмом за світле майбутнє свого народу.

Частина друга

НЕСТОР МАХНО. Статті

Статті о революционной дисциплине

Мне задали товарищи вопрос: как я понимаю самодисциплину?

Под революционной дисциплиной я понимаю самодисциплину личностей, устанавливающую в действующем коллективе одинаковую, строго продуманную и ответственную линию поведения для членов коллектива, приводящую к точной согласованности как действия, так и мысли их.

Без дисциплины и организации, как авангарде Революции, немислимо серьезное дело революции. Без дисциплины авангард революции не может быть таковым; ибо, находясь в разбродном дезорганизованном состоянии, он бессилён формулировать задачи дня, чего от него, как инициатора, требуют массы.

Эти положения я основываю на наблюдении и опыте. Предпосылки их следующие:

Русская революция в своем проявлении несла много положений чисто анархических. И если бы анархисты были тесным образом организованы и в своих действиях придерживались определенной дисциплины, они не понесли бы такого глубокого поражения в ней, какое имелось в действительности.

Но потому, что анархисты всех "толков и направлений" не представляли из себя, даже в своих фракционных группировках, определенного законченного в своей целости дисциплинированного действующего коллектива, они не выдержали предъявленного революционной обстановкой политического и стратегического экзамена. Их дезорганизованность, приведшая к политическому бессилию, породила две категории анархистов:

Одна категория — это те, кто бросился на систематические захваты буржуазных домов, особняков, в которых поселялись и жили во благо свое. Это с другой стороны те "анархисты-гастро-

леры", которые переезжают из города в город, в надежде всегда на своем пути найти ночлежку — дом безделья — и жить в нем по мере их желания.

Другая категория — это те, кто порвали всякую честную связь с анархизмом (хотя за границами русской революции некоторые из них и по сию пору числятся чуть не вождями русского анархизма) и бросились на должностные места большевиков даже тогда, когда анархисты, сохранившие себя на своем посту и заклеившие позор большевиков в Революции, за этот свой честный акт революционеров, расстреливались большевиками.

Из ныне приведенного прискорбного факта становится совершенно понятным, почему я не могу быть равнодушным к существующему сейчас в анархических рядах разгильдяйству. Оно мешает им создать коллектив, перед которым бы люди, хватающиеся за анархизм ради фразы, люди, давно похоронившие себя для дела анархизма, или люди, лишь болтающие об анархизме, о его целостности и действиях против врага, а когда доходит до дела, бегущие от этой целостности, представились бы в истинном виде и ушли бы на подобающее им место. Вот почему я говорю об анархической организации, основанной на началах товарищеской дисциплины.

Такая организация приведет к необходимой согласованности все живые силы анархизма страны, и она же поможет анархистам занять свое должное место в великой борьбе труда с капиталом.

От этого идеи анархизма в массах только выиграют, а не пострадают. Бежать от такой организованности может только безответственный, пустой болтун, до сих пор занимавший в наших рядах по нашей же вине чуть не первое место.

Ответственность и дисциплина революционера не должны пугать. Они его спутники во всех делах рабочего анархизма.

"Дело труда" грудень 1925 р. —
січень 1926 р., № 7-8.

ИДЕЯ РАВЕНСТВА И БОЛЬШЕВИКИ

XIV Съезд Р.К.П. решительно осудил идею равенства. На эту идею Зиновьев сослался до съезда в полемике против Устрялова и Бухарина. Он заявил, что вся философия нашей эпохи пропитана стремлением к равенству. Против этой мысли решительно выступил на съезде Калинин. Он считает всякое упоминание о равенстве вредным и недопустимым. Рассуждения его таковы: — Можем ли мы говорить о равенстве крестьянам? Нет, не можем. Ибо в противном случае они потребуют одинаковых прав с рабочими. А это противоречит диктатуре пролетариата. Можем ли мы напоминать о равенстве рабочим? Нет, не можем. И вот почему. На одной и той же работе стоят коммунист и беспартийный. Коммунист получает по шестому разряду, а беспартийный третьему. Признайте равенство, — и завтра же беспартийные рабочие потребуют, чтобы их во всем сравнивали с коммунистами. Мыслимо ли это, товарищи? Нет, не мыслимо... А можно ли призывать к равенству коммунистов? Нет, нельзя — потому что коммунисты тоже разное положение занимают... И в смысле прав и в смысле благ.

По всем этим соображениям Калинин находит, что употребление слова: "равенство" Зиновьевым имеет чисто демагогические и вредные цели. Отвечая на это, Зиновьев заявил съезду, что он говорил о равенстве в другом смысле. Он, Зиновьев, имеет в виду лишь "социалистическое равенство", которое будет в более или менее отдаленном будущем. Сейчас же, пока не совершилась мировая революция и неизвестно, когда совершится, ни о каком равенстве не может быть речи. И в особенности недопустим признание правового равенства, ибо оно ввергло бы нас на путь опаснейших демократических уклонов.

Резолюцией это достигнутое единомыслие не закреплено. Но по существу обоими спорившими на съезде сторонами идея равенства одинаково признана непозволительной.

А ведь совсем недавно были иные времена, когда большевики говорили иные речи.

Под знаменем равенства они в Великой Русской Революции

шли на свержение буржуазии вместе с крестьянами и рабочими и пришли за счет их к политическому господству в стране.

Под этим же знаменем на протяжении восьмилетнего царствования над свободой и жизнями трудящихся бывшей России, ныне "Союза Социалистических Советских Республик", большевистские цари убеждали трудящихся своего Союза, которых угнетают, и трудящихся других стран, над которыми еще не имеют власти, что они преследуют, томят в тюрьмах и ссылке, убивают своих политических противников только во имя Революции — ее равенственных начал, которые большевизм, мол, внес в революцию, а противники его стремятся разрушить.

На протяжении восьми лет лилась кровь революционеро-анархистов, не захотевших рабски преклониться и преклонить своих знамен перед насилием захватчиков власти и перед их ответственностью и заведомо ложными положениями.

В этом преступном деле большевиков, деле, не имеющем себе иного названия, как только кровавого разгула большевистских богов, умерли лучшие сыны революции только за то, что были верными носителями ее идеалов. Их нельзя было подкупить на измену. Они, честно отстаивая заветы Революции, стремились преодолеть безумие большевистских богов и пробить ими созданные плотины на пути развития революции, чтобы вывести революцию из большевистского тупика на путь действительной свободы трудящихся и подлинного их равенства.

Большевистские боги усмотрели в этом стремлении сынов революции конец своему безумию и своим привилегиям, которые они успешно перехватывали у низвергнутого буржуазного строя и обманным образом закрепляли их за собой. — Они провозгласили смерть революционерам. Рабы их поддержали и полилась кровь. Восемь лет непрестанно лилась кровь рабочих и крестьян-революционеров. И спрашивается — во имя чего же она лилась?

Все якобы во имя равенства и свободы трудящихся, все во имя их большевики уничтожали тысячами безыменных революционеро-борцов, награждая их эпитетами "бандитов" и "контрреволюционеров".

Этой ложью большевики прикрывали от трудящегося класса мира истинное положение вещей в России и свое банкротство в

социальном строительстве, банкротство, в котором они не хотят сознаться еще и теперь, когда оно больше чем очевидно для всякого имеющего глаза.

Анархисты вовремя предупреждали трудящихся всех стран против преступлений большевизма в русской революции. Большевизм как идеал своеобразного централизованного пангосударства явился в русской революции врагом свободному духу революционных тружеников. Путем беспримерных насилий он в корне пресекал его развитие и грязнил все достойное и лучшее в революции. Удачно маскируясь, он в то же время скрывал свое настоящее лицо от взора трудящихся всех стран, выдавая себя за борника их интересов. Лишь теперь на девятом году своего царства, все более и более сближаясь с международной буржуазией, он начинает сымать с себя революционную маску и перед миром труда ясно обрисовывается лицо хищника и эксплуататора.

С идеей равенства у большевиков покончено не только на деле, но и в теории. Сама эта идея объявляется вредной для большевиков. Оно и понятно: их господство держится на прямо противоположной идее, — на вопиющем неравенстве, весь ужас и зло которого легли на спины трудящихся.

Пожелаем же, чтобы трудящиеся разных стран сделали необходимые выводы и в свою очередь покончили бы с большевиками, как носителями идеи рабства и угнетателями труда.

Надруковано у виданні "Дело труда", № 9, 1926.

ПАМЯТИ КРОНШТАДТСКОГО ВОССТАНИЯ

День седьмого марта — скорбный день не только для трудящихся так называемого Союза Советских Социалистических Республик, которые так или иначе причастны к Кронштадтским событиям, разыгравшимся в этот день, он тяжелый для трудящихся всех стран. 7-е марта говорит нам о том, что свободные духом революционные рабочие и матросы Кронштадта потребовали от казнившего Русскую Революцию красного палача — Р.К.П. и ее слуги Советского Правительства.

Кронштадтцы требовали от этих государственных вешателей всего лучшего, принадлежащего труженикам села и города по праву революции, ими совершенной. Они требовали воплощения в жизнь принципов Октябрьской революции:

— "Свободного избрания Советов, Свободы слова, печати для рабочих и крестьян, анархистов и левых социалистических партий"...

Российская Коммунистическая партия усмотрела в этом покушение на свое господское положение в стране и, прикрывая свое подлое лицо палача маской революционера и друга трудящихся, объявила свободных матросов и рабочих революционного Кронштадта контрреволюционерами и бросила против них десятки тысяч темных рабов-красноармейцев с целью истребить этих честных революционных борцов, совесть которых была чиста перед революционным народом и не позволяла им бросаться в объятия лжи и подлости Р.К.П., топтавшей права революции, права трудящихся.

7-го марта 1921-го г. в 6 час. 45 м. вечера по Кронштадту был открыт ураганный артиллерийский огонь.

Естественно, что революционным кронштадтцам необходимо было защищаться. И они защищались, имея в виду себя и других. Да, именно и других; ибо их защита в Кронштадте, защита своих революционных прав, руководствуясь которыми они предъявляли требование большевистской власти прекратить произвол над правами трудящихся — отражалась в сердцах всей подневольной России. Последняя готова была их поддержать в этой их справедливой и геройской защите. Но она была в это время поработана, закованная в цепи карательных красноармейских и чекистских отрядов, специально выделенных для подавления свободного духа и воли страны.

И сколько погибло в этой защите кронштадтцев и напавшей на них слепой красноармейской массы, руководимой большевиками, об этом трудно точно сказать. Но факт тот, что всех погибших в этих событиях в один десяток тысяч не вместишь. И все погибшие суть рабочие и крестьяне, все они — те, за счет которых большевистская партия, обманывая их лучшим будущим, пробралась к власти, силами которых эта партия долгие годы пользовалась в своих личных интересах, в интересах развития и усовершенствования

своего политического и экономического господства в стране. Все лучшее, за что боролись в русской революции рабочие и крестьяне, революционные кронштадтцы защищали в своей героической борьбе с большевистской олигархией. За это последняя их истребила, — наполовину истребила физически в дни своей победы над ними; наполовину томит по сырым застенкам тюремных казематов, полученных ею как наследие от царско-помещичьего строя, и по концлагерям других стран, в Финляндии в особенности.

С этой стороны 7-е марта является скорбным днем для трудящихся всех стран. В этот день не у одних только российских тружеников вырвется из груди крик боли за погибших и оставшихся в живых революционных кронштадтцев, томящихся под замком большевистской каторги.

Но стонами этот вопрос не разрешится и не должен разрешиться. Трудящиеся всех стран независимо от дня 7-го марта должны организовать всюду митинги протеста, как против совершенных Р.К.П. злодеяний в Кронштадте над революционными рабочими и матросами, так и за освобождение уцелевших из большевистских тюрем вообще и из финляндских концлагерей в частности.

"Дело труда", № 10, 1926 г.

К ЕВРЕЯМ ВСЕХ СТРАН

Граждане евреи! В первом своем обращении к евреям (см. французскую анархическую газету "Le Liberaire" № 64 за июнь мес. 1926 г.) я предлагал евреям вообще: и буржуа, и социалистам, и "анархистам" типа Яновского, вместо пустой и безответственной болтовни обо мне лично как о погромщике и о руководимом мною в свое время освободительном движении украинских революционных крестьян и рабочих, как о погромном движении, причинившем какие-то беды еврейскому населению на Украине, — указать мне прямо: где и когда я или под моим руководством упомянутое освободительное движение выявляло себя в еврейских погромах?

Я ожидал от евреев вообще, что они, прочитавши мое к ним обращение, отнесутся к нему как подобает людям, задавшимся целью показать культурному человечеству правду о черных делах негодяев, учинявших еврейские погромы на Украине, и постараются обосновать свою позорную болтовню обо мне и связанном идейно с моим именем движении украинских революционных тружеников, на мало мальски правдивых данных, и покажут их мне и культурному человечеству.

Таковых данных против меня и движения я не дождался со стороны евреев. Все же то, что появлялось в разноцветной, а также в еврейской анархической прессе до сих пор обо мне и о революционном движении украинских крестьян и рабочих, кот. я возглавлял, в котором не последнее место занимали революционно-боевые части, скомплектованные из массы еврейских тружеников, есть плод лжи и пошлости отдельных политических проходимцев или наемных агентов этих последних. Эта подлость отдельных людей меня не затрагивает. Как таковую, я всегда презирал ее. В этом евреи могут убедиться хотя бы из того, что я ни словом не обмолвился на пасквильный роман некоего гражданина И. Кесселя: "Махно и его еврейка", роман, который построен на лживых данных обо мне и организационно и идейно связанном со мной движении. Основа этого пасквильного романа построена на очерке услужливого лакея большевиков — некоего полковника Герасименко, не так давно попавшего за шпионаж в пользу русской большевистской военной организации на скамью подсудимых чехословацкого трибунала. И строился этот роман еще на статьях не брезгавшего в своем подличаньи против меня, связавшего со мной несуществовавшее насилие, над членом артистической труппы лилипутов — буржуазного журналиста, некоего Арбатова.

В этом безобразном по своей лжи романе молодой писатель И. Кессель изощряется в своем пустословии настолько гнусно против меня, что ему стоило бы ответить, хотя бы на те места, где он оскверняет самого себя, когда высасывает вздор и мрачный вымысел, чтобы придать правдивость тем документам, которые он извлек для своего романа из очерка и статей господ Герасименко и Арбатова.

Но поскольку в главной идее этого романа главную роль играет ложь, исходящая от отдельных лиц, я обошел ее молча.

Совсем не так я смотрю на дело безответственной клеветы, направленной против меня и движения со стороны еврейской общности, из которой выделяются целые общества, которые показывают вид и самой своей общности и всему культурному человечеству, что они изучают самым тщательным образом украинскую действительность и те акты вопиющей несправедливости и человеческого бесчестия, которые были совершены в отношении еврейского населения. Эти сообщества показывают еврейской общности всех стран и всему человечеству кто совершал эти акты вопиющей несправедливости и человеческого бесчестия по отношению евреев на Украине.

И вот не так давно одно из еврейских обществ, проживающее в большевистском царстве, издало — на основании материала, собранного "товарищем" Островским (читай большевиком) — книгу журнального формата с иллюстрациями того ужаса, который проделывали погромщики над еврейским населением на Украине и Белоруссии.

В этом историческом документе еврейское общество — по своей воле или по воле большевиков, не отмечает ни одного случая еврейских погромов, учиненных хваленной большевистской 1-ой конной армией на своем пути с Кавказа на польский фронт в апреле-мае 1920 года. Но зато оно собрало массу материала о других погромщиках, и на ряду с ними ни с сего, ни с того, без всяких указаний — почему, — вставило ряд иллюстраций о повстанцах-махновцах, иллюстраций, в одних случаях не говорящих о какой бы то ни было связи махновцев с погромами. Так, например, фотография: "Махновщина на походе" — помимо того, что не имеет ничего общего с погромами, она совершенно не махновская, как не принадлежит махновскому движению и фотография знамени с эмблемой черепа. Эти чужие фотографии в документе "еврейского общества" фигурируют под именем махновских.

Но еще большей подгасовкой этих документов против меня и махновцев являются фотографии разрушенных в г. Александровске улиц, якобы махновцами, во время погрома летом 1919 года.

Эта гнусная ложь совершенно непростительна для еврейской общественности, ибо всей Украине известно, что летом 1919 года армия повстанцев махновцев находилась далеко на западе от своих родных мест. Городом Александровском от февраля до конца июня 1919 года управляли большевики, а после июня до осени управляли деникинцы. В этом документе "еврейское общество" большевистской формации особо ярко и сознательно поддичает против меня и движения: ибо оно, не находя документов обличить нас в угоду своим панам, в причастии к еврейским погромам, прибегло к подделке и перенесению чужих дел за счет меня и движения.

Позорной ложью является и то в документе упомянутого еврейского общества, что оно помещает вместо фотографии "Махно — мирный гражданин" — совершенно не мою фотографию.

Поэтому я считал прямой своей обязанностью обратить внимание еврейской общественности разных стран на гнусность таких еврейских обществ большевистской фабрикации, обвиняющих меня и революционное движение украинских тружеников, которым я руководил, в еврейских погромах. Еврейской общественности необходимо сделать проверку этого грязного материала. Ибо подхватывать всякий вздор, основанный на лжи, и выдавать его на глазах всех за истину, — не есть тот действительный метод для того, чтобы показать, что на самом деле совершалось над жизнью евреев на Украине, — не говоря уже о том, что подбор ложных сведений является искажением истории.

"Дело труда", № 23-24, апрель-май 1927, с.8-10.

МАХНОВЩИНА И АНТИСЕМИТИЗМ

Как известно, за последние 6-7 лет, ненавистники движения революционной махновщины настолько разнуздались в своей лжи против движения, что приходится поражаться, как эти люди хотя бы изредка не краснеют за эту ложь.

И характерно, ложь эта против нас, повстанцев-махновцев и против нашего движения, в целом объединила вокруг себя людей различных социально-политических и антиобщественных лаге-

рей: тут путаються разного рода журналісти, письменники, ученіе и просто профаны, путаючіеся вокруг ученых, ест и мародеры спекулятивного мира, нередко мнящие себя пионерами передовых, даже революционных идей. Изредка встречаются тут и люди, которые называют себя анархистами, вроде Яновского из "Фрае Арбайтер Штима" — и все эти люди во всех частях старого и нового света хватаются за эту ложь против нас, ложь тех, кому сами не верят, против тех, кого сами не знают. Но все они пополняют ложь эту своими инсинуациями и всюду носятся с нею, всюду кричат против нас, часто не отдавая себе отчета на основании чего они кричат. Где те правдивые данные, которые хотя бы когда-либо могли оправдать этот их истерический и морально бессодержательный и временами дикий крик? То, что все эти люди ни над чем не задумываясь, ничего налету услышанного о нас, махновцах — не проверяя, бесстыдно лгут, нас называя погромщиками — это побудило меня не так давно обратиться через французскую и русскую анархическую прессу к евреям всех стран с разъяснениями того, на чем этот вздор построен, и с просьбой указать мне определенно те данные, которые действительно могли бы доказывать факты о том, что руководимое мною в свое время революционное освободительное движение украинских тружеников организовало или поощряло еврейские погромы на Украине.

На это мое обращение "К евреям всех стран" отозвался небезызвестный в своем роде в Париже аполитический клуб "Фобур".

Правление этого клуба как-то оповестило в прессе, что на 23-е июня 1927 г. назначено собрание клуба, на котором, дескать, будет обсуждаться вопрос: "Был ли "генерал" Махно другом евреев или он участвовал в убийстве их". Далее пояснялось, что на обсуждение этого вопроса вызван в качестве защитника французский анархист т. Лекуан.

Само собой понятно, что как только эти сведения о собрании в клубе "Фобур" дошли, до меня, я тотчас же обратился письменно к председателю клуба Польдесу, настаивая на устранении анархиста Лекуана, вызванного без моего ведома клубом по касающемуся меня и движения вопросу. Я просил гр. Польдеса предоставить мне возможность лично выступить перед собранием

клуба "Фобур". В результате моей переписки с Польдесом я и выступил в этом клубе 23 июня 1927 г.

Однако, по причине своеобразного метода ведения этого собрания в клубе "Фобург", а также по причине того, что затрагивавший меня и движение махновщины вопрос был последним вопросом этого собрания — времени оказалось мало (было около 11 часов ночи, когда мне дали слово), моя речь на нем была не полна. Кроме введения к ней чисто исторического характера, указывающего правильные источники, пути и средства антисемитизма на Украине, я ничего другого положительного не мог сказать этому собранию.

Враги мои пользуются отчасти этим, отчасти тем, что я связан по рукам и ногам. По полицейским законам я не имею здесь права общаться со своими идейными товарищами французами, а следовательно не могу организовать своего открытого выступления — и гнусно лгут о каком-то суде надо мной в Париже и т. д. Моим врагам, лицемерным защитникам права и независимости еврейского народа, столь ужасно пострадавшего в русской и украинской действительности за последние 30-40 лет, ложная весть о каком-то суде надо мной на руку. Они ее подхватили и раздувают в согласии со своей старой ложью, обличающей меня и движение в организации еврейских погромов.

Но действительно ли это так, как враги наши лгут?

Для украинских тружеников евреев и не евреев известно, что движение, которым я руководил на протяжении ряда лет на Украине, было подлинно трудовым и революционным движением. На своем практическом пути движение это преследовало не разъединение обманутых, поработанных и угнетенных тружеников на их расовые особенности. Оно преследовало объединение их в один мощный дееспособный революционный союз против их угнетателей и следовательно противоеврейским погромческим духом деникинщины, петлюровщины и врангельщины оно не питалось. Организацией еврейских погромов никогда не занималось и не поощряло ее.

В авангарде его — в революционно-повстанческой армии Украины (махновцев) в целом ряде ее полков была масса еврейских тружеников.

В Гуляйпольском пехотном полку имелась рота из более двухсот человек исключительно из еврейских тружеников. Существовала также одна 4-х орудийная батарея, вся прислуга которой с командиром во главе, а также прикрытия, были все еврейские труженики.

Было много еврейских тружеников в руководимом мною в свое время движении таких, которые по своим личным наклонностям считали для себя удобным вливаться в смешанные революционно-боевые части, и они вступали в них. Но все они были свободными бойцами, добровольно влившимися в революционно-повстанческую массу и вместе с нею и нами честно боролись за общее дело трудящихся. Эти же безыменные бойцы имели своих представителей в органах хозяйства и снабжения всей армии (что можно проверить в Гуляйпольском районе в селах и еврейских колониях).

Все эти повстанцы труженики-евреи находились в повстанческой армии под моим руководством не дни, не месяцы, а годы. Они и являются прямыми свидетелями того, как я, мой штаб и армия в целом относились к антисемитизму и порождающимся им еврейским погромам.

Всякая попытка к погромам или к грабежу у нас пресекалась в корне. Виновники подобных актов всегда расстреливались на месте их совершения.

Так было в мае 1919 г., когда сменившиеся с фронта на отдых крестьяне-повстанцы из села Ново-Успенówki, найдя под еврейской колонией №- (или Горькой) два уже разложившихся человеческих трупа и, приняв их за убитых евреями из этой колонии повстанцев, убили в ней около 30-ти человек евреев; мой штаб в тот же день выслал комиссию в эту колонию, которая нашла следы: из какого села и кто именно участвовал в нападении на эту колонию. Я лично выслал сейчас же особый отряд в это село, чтобы арестовать в нем всех участников нападения. И главари этого нападения на еврейскую колонию, в числе 6 человек, во главе которых был волостной комиссар большевик, были расстреляны 13 мая.

Так было в июле 1919 г., когда я очутился под ударами Деникина и Троцкого, пророчествовавший в то время своей партией, "что лучше отдать всю Украину Деникину, чем дать возможность

развиваться махновщине", принужден был перебраться на правый берег Днепра. Здесь со мною встретился пресловутый атаман Херсонщины Григорьев. Этот атаман видимо тоже наслушался разного вздора обо мне лично и о движении революционной махновщины, пожелал заключить с моим штабом условия о совместной борьбе против Деникина и большевиков.

Переговоры по этому вопросу начались при условии с моей стороны, что атаман Григорьев в течение двух недель представит в мой штаб и Совет Революционно-повстанческой армии Украины (махновцев) документальные данные, что все те слухи, которые доносились до меня и на которых я из-за отсутствия времени не мог сосредоточить свое внимание, чтобы проверить — слухи об еврейских погромах в Елисаветграде, который занимался два или три раза Григорьевым, и вообще об еврейских погромах при его майском походе на г. Екатеринослав — суть неверные слухи.

Правда, Григорьев над этим условием с моей стороны было задумался. Но как военный и хороший стратег, согласился. И в знак того, чтобы заверить меня, что он не мог и не может быть погромщиком, он отрекомендовался мне представителем украинской партии соц. революционеров. А затем, бросив мне обвинение за выпуск в мае мес. от имени моего штаба и Район. Рев. Совета против него воззвания, как против врага революции, Григорьев представил мне (опять таки в знак доказательства, что он не погромщик) находившихся при нем политических представителей: от Украинской партии соц.-революционеров — Николая Копорницкого, а от Украинской партии соц. демократов — Селянского (он же Горобец) и Колюжного.

Однако, это было время, когда я основной своей боевой частью близко подошел к г. Елисаветграду. По долгу революционера я счел для себя нужным поспешить самому и раньше выяснить, что делал атаман Григорьев в г. Елисаветграде, при каждом разе, когда занимал его.

От пойманных в это время деникинских агентов я узнал, что атаман Григорьев тайно от трудящихся Херсонщины работает против большевиков вместе с деникинцами, координируя действия в согласии с ставкой Деникина.

От жителей г. Екатеринослава и прилегающих к нему сел и от рядовых григорьевцев я узнал, что Григорьев все разы занятия этого города своими партизанами громил в нем евреев. По его распоряжению и в его присутствии его партизаны убили в этом городе около двух тысяч человек евреев, среди которых погиб лучший цвет анархической, большевистской, социалистической и вообще еврейской молодежи. Некоторые из них даже из тюрьмы были забраны и убиты.

Узнав все это, я тотчас же организовал объявление "атамана Херсонщины", "социалиста-революционера" в кавычках — Григорьева агентом деникинщины и прямым погромщиком, ответственным за все деяния его партизан и его самого в еврейских погромах.

Таковым Григорьев был объявлен 27 июля 1919 г. в м. Сенто-во Александровского уезда Херсонской губ. перед митингом-собранием населения этого местечка и повстанцев, и тут же на площади был расстрелян. Факт убийства, как и мотивы, запротоколированы формулой: "Погромщик Григорьев убит ответственными махновцами — Батькой Махно, Семеном Каретником и Алексеем Чубенко. Движение махновщины берет целиком на себя перед историей ответственность за этот факт".

Протокол подписан, кроме всех членов совета армии, и представителем от украинской партии соц.-революционеров Николаем Копорницким.

Примечание: соц.-демократы — Селянский и Колюжный куда то спрятались в минуту убийства Григорьева.

Также я поступал всегда в отношении погромщиков, которых раскрывал при подготовке погромов или после их совершения.

Не было пощады и грабителям, будь появление их в рядах революционной армии или вне ее.

Так было, например, в августе месяце 1920 г., когда два повстанческих отряда петлюровской национал-шовинистской окраски под командой Левченко и Матьяныша столкнулись с моими частями на реке Орель у Нехворощина и, не выдержав нашего окружения, прислали ко мне гонцов с извещением, что они решили сдаться с условием зачисления их в армию повстанцев-махнов-

цев. Я и мой штаб их приняли. Однако, как только мы заметили, что шовинистический элемент этих отрядов занимается грабежами и противоеврейской погромческой проповедью, прямые виновники в этом в селе Аверески Полтав. губ. были сразу же расстреляны.

А через 4-5 дней после этого за подстрекательство повстанцев против евреев в г. Зиньково, Полтав. губ. был расстрелян и сам командир Матьяныш, а отряд его обезоружен и в большинстве своем удален из армии.

Так было, например, и в декабре мес. 1920 г., когда я со штабом и главными силами армии повстанцев-махновцев, выдержав ряд успешных боев с красной армией Буденного и завершив разгром 11-й дивизии этой армии под местечком Петрово, Александрийского уезда, а затем и 1-й кавдивизии этой же армии с пленением начдива и всего его штаба. Тогда из 11-й дивизии было много пленных. Часть из этих пленных буденовцев изъявила желание остаться в рядах армии повстанцев-махновцев, чтобы вместе с повстанцами бороться с диким политическим комиссародержавием, как они выражались. Проходом по Херсонщине через мест. Добровеличковка (оно же Ревутское), население которого наполовину, если не больше, еврейское — ряд кавалеристов из бывших буденовцев и петлюровцев, наслушавшись в своих прежних армиях разного вздора о махновцах, о их "враждебных отношениях" к "жидам", бросились по дворам грабить евреев этого местечка. И как только были они замечены старыми испытанными бойцами махновцами, а других еврейское население нам указало, то все грабители тут же на глазах еврейского населения были расстреляны.

Итак, весь свой тяжелый многолетний путь революционная махновщина была постоянной в своем непримиримом отношении к антисемитам и погромщикам: ибо она была подлинно трудовым и революционным явлением в жизни и борьбе революции на Украине.

"Дело труда", № 30-31,
ноябрь-декабрь 1927, с. 15-18

КРЕСТЬЯНСТВО И БОЛЬШЕВИКИ

На заре своей истории крестьянство определилось, как класс тружеников, занятых на земле выработыванием сырой продукции. Проследивши историю социальной жизни человечества, не трудно заметить, какую великую роль играл в ней в прошлом и играет в настоящем труд крестьянства. Однако, история эта не знает того, чтобы крестьянство, как таковое, составляло из себя единую трудовую классовую целостность на подобие городских тружеников-пролетариев.

И это понятно. Крестьянство не едино. Крестьянство в основном делится на две центральные группы. Одна из них находится всегда в ничтожном меньшинстве, но, пользуясь экономическими привилегиями, она обладает через это большой политической силой в повседневной жизни. Вторая группа вмещает в себя всю остальную большую часть крестьянства. Будучи бесправной политически и стесненной в земельном отношении, эта часть проводит свою жизнь в тяжелой зависимости не только от государства и от помещика, но и от этого ничтожного крестьянского привилегированного меньшинства.

Но и группа большинства в крестьянстве делится на несколько категорий — на крестьян *имущих, малоимущих, бедняков и батраков*.

Здесь мы дадим определение крестьянства, каким оно было в дореволюционное время и каким после десяти лет революции большевики вновь его делают.

Под богачами понимают крестьяне, которые помимо того, что получили себе из общественно-земельного фонда подушный или подворный надел земли, приобретают таковую обыкновенно еще в аренду или совсем покупают в собственность и обрабатывают ее с помощью или совсем за счет наемного труда батраков. Эта группа крестьян-богачей считается в остальной крестьянской массе людьми, развращенными буржуазным стремлением наживаться за счет чужого труда и она зовется "кулаками" или "буржуями" (смотря в какой местности и какое из этих двух слов ранее начало употребляться).

Под имущими (середняками) понимаются крестьяне, которые получили себе из общественного земельного фонда подушный или надворный надел земли и, не прибегая к чужому наемному труду, обрабатывают ее самостоятельно силами своей семьи, своими лошадьми или быками и своим сельскохозяйственным орудием.

Под малоимущими понимаются крестьяне, которые получили себе из общественного фонда подушный или подворный надел земли, на который не имеют у себя в наличии достаточного количества лошадей или быков, а также своего сельскохозяйственного инвентаря — и потому не могущие сами самостоятельно ее обрабатывать. Они обыкновенно засевают свои наделы и скашивают посевы с них со своими супрягами соседями.

Под бедняками понимаются крестьяне, которые получили себе из общественного фонда надел земли, но обрабатывать его самостоятельно своими силами и средствами или со своими соседями супрягами не могут. У них или не было лошадей или были и подохи или были и сгорели вместе с сараем, а купить их до следующего урожая не за что. Или прошедший год был неурожайный, что делает общественную помощь для них уже недостаточной, чтобы понести новые посевы. А это последнее обстоятельство в жизни хлебопашцев принуждает их продавать последнюю лошаденку-другую, землю отдавать в аренду богачу-кулаку за деньги или с половины и идти к помещику или к тому же кулаку на известные сроки в батраки.

Под батраками понимаются крестьяне, которые получили себе из общественного фонда надел земли, но сами его, обыкновенно не обрабатывают, а сдают в аренду за деньги или с половины или даже с третьего снопа крестьянам-кулакам, а сами служат у помещиков или из года в год всегда, или же подобно крестьянам-беднякам — известные сроки в году.

Правда, в русско-украинской действительности встречаются и такие крестьяне-батраки, которые сами не обрабатывают своих наделов, а предпочитают отдавать их в аренду, а самим проводить свою жизнь з батрачества; они в процентном отношении не значительны. Их поддерживает на этом ложном пути не только нужда, но и невежество, в силу которого они, по примеру своих предков,

мало когда даже думают о том, чтобы освободиться когда-либо от своего позорного батрацкого положения. Они остаются в нем из года в год и так всю жизнь свою, приучая и приспособлявая себя и своих детей к положению батрацкой жизни, считая ее в рамках настоящего времени наиболее надежным в смысле обеспечения своего лично и своей семьи существования. В борьбе крестьянства за землю, за хлеб и волю эта категория батраков не играет значительной роли; несмотря на то, что она в особо острые моменты этой борьбы склонна менять свою рабскую психологию и как будто сознавать то, кто ее прямой враг, в пользу кого и против кого она должна действовать, однако, и при таком состоянии она чаще всего остается нейтральной, не проявляя своей активности вплоть до определенного торжества какой-либо из борющихся сторон.

Вековая борьба крестьянства таким образом ведется в действительности силами упомянутых выше категорий, т.е. она ведется крестьянами *имущими, малоимущими, бедняками и батраками*. Эти труженики земли осознали причины своего неравенства и несправедливости, причины того, что помещик и кулак, осев на всенародной земле, присвоили ее в свою собственность и благодаря этому пользуются трудом малоимущих и батраков. Эта группа крестьянства экономически и психологически объединена в своих вековых чаяниях освободиться от власти имущего буржуазного класса и стать полноправными членами свободного общества тружеников.

И с этой стороны, на этом пути крестьянство всегда считало своим союзником тружеников города. Отношение к труженикам города у крестьянства менялось тогда, когда городские рабочие подпадали под влияние политических партий, натравливавших их на крестьян, как на "буржуев" и когда труженики города принимали эту травлю политиканов за основу своих отношений к крестьянству.

Как известно, все почти соц. партии отождествляют крестьянство с мелкой буржуазией и на этом основании стремятся опротестаризировать его.

Более неверного положения, как подобное определение крестьянства и более неумного стремления, как желание сделать его

бедняком — представить себе трудно. Но, нужно сказать правду, многие социалисты государственники его все-таки желают, а большевики пытались даже практически осуществить это положение в ходе русской революции, и основываясь на нем, создать мыслимый ими казарменный коммунизм. Мы знаем, что их попытки привели революцию в тупик и хозяйственно задушили ее и усилили батрачество.

В самом деле, батраки-крестьяне существовали в России и на Украине и при царско-помещичьем самодержавии, существуют они там и теперь при самодержавии Ц. К. большевиков. Десять лет политического, духовного, физического и всякого иного господства большевиков вместе с их усердными спецами не только не упразднили там батрачества, но наоборот, возродили его - после заметного падения его в первые месяцы октябрьской революции, сделали основой нэпа в деревне. Царско-помещичье государство держалось на политике расслоения крестьянства и поощряло его. Этой же политики расслоения крестьянства держатся и большевики. Для сохранения своей власти они нуждаются в кулаках и в батраках. Вот почему они все время боролись и борются с тенденциями крестьянства изжить расслоения, дабы установить общее трудовое равноправие и независимость.

Эта политика большевистской партии, которая ложно выдает свою власть за диктатуру пролетариата, все время терпит крах. Теперь, после провалившегося опыта этой власти организовать без крестьянства, через диктатуру пролетариата — социализм в стране, должно стать ясным, что к крестьянской проблеме относиться легкомысленно нельзя, что нельзя пользоваться крестьянством в разрушительном фазисе революции в то же время не признавать за ним политических и экономических прав в строительстве нового общества. Это не оправдывается не только моральными, но и хозяйственными целями коммунизма, даже казарменного, большевистского. Правда, большевики не хотят сознать того, что государство и диктатура в революции убивают творческие силы крестьянства, без которых нет пути для утверждения социализма, — глубоко осознать это важно и для большевиков и для всех других социалистов и революционеров. Крестьянство не ду-

мает внемлить вождям большевистской партии и идти в сторону "самоликвидации". Оно самоутверждается в жизни нашего времени, — это факт довольно внушительный. Он в аграрных странах не сегодня завтра приведет крестьянство на первое место среди равных тружеников; именно, среди равных, ибо у крестьянства нет стремления к властвованию над городом. Крестьянство этим ядом не отравлено еще. В большинстве своем крестьянство экономически и социально стремилось в прошлом и стремится и теперь к тому, чтобы стать в своей жизни свободным и независимым от каких бы то ни было властников. Этим отчасти и объясняется его вражда к властнически относящемуся к нему городу — с одной стороны, и его любовь к земле, чтобы земля в подлинном смысле, не на словах, а на деле была общественным достоянием. Когда земля будет принадлежать всему народу и никому в отдельности — по мнению крестьянства, это явится лучшим охранителем их прав от всякого рода собственников земли и слуг этих последних — чиновников государства.

Но это то, чего большевики, следующие за мало убедительными для нашего времени доктринерскими формулами Маркса и Энгельса о концентрации капитала и земли — не могут признать. Они боятся крестьянства с той стороны, что торжество его в практической жизни естественно потребует упразднения государства и только поэтому они ложно отыскивают в этом стремлении крестьянства, то контрреволюционность, то несогласованность с задачами революции и их "миссией" в ней. А это привело их к тому, что они сознательно уж не делают в своем царстве того, чтобы крестьянство изжило в своей среде антисоциальные буржуазные тенденции кулацкой группы. Они, большевики, в интересах сохранения государства и своей партийной власти в нем, пошли в крестьянском вопросе против интересов революции. Они группу кулаков в крестьянстве приняли за "крепких мужиков" и, начиная с начала 1921- года всячески поощряют ее рост разными льготами — вплоть до назначений премий (см. дополнительную инструкцию по земельному вопросу, изд. сов. правительством за два месяца до введения нэпа, в марте 1921 г.), не задумавшись над тем, насколько этакое их отношение к решению крестья-

янской проблемы вредно для организации коммунистического хозяйства. Грандиозное дело построения свободного общества трудящихся требует напряжения социальных и умственных сил всех слоев городского и деревенского пролетариата, как тружеников фабрики, так и тружеников земли, тружеников, работающих под землей, тружеников транспорта, не исключая и персонала особенно квалифицированного умственного труда. Но эта классовая самостоятельность трудящихся исключает власть партийной диктатуры, во имя которой большевики заменили цели мыслимого ими социализма средствами государства и привилегиями, олицетворяющего его меньшинства.

Это обстоятельство в жизни и царствовании большевиков и поставило их, мысливших, хотя и не серьезно, когда-то о коммунизме, на антикоммунистический путь. Отсюда они логически дошли до поворота к капитализму. И они начали этот свой поворот к нему организованно, делая вид, будто они принуждены это делать силою внешних условий и обстоятельств. И начали это свое антиреволюционное дело за счет революции, объявляя всякое самостоятельное революционное начинание крестьян и рабочих контрреволюцией и стремясь при этом скорее покончить не только с этими самостоятельными начинаниями крестьян и рабочих, но с идеями Октября вообще.

И нужно сказать правду, успехи большевиков в развитии своей партийной контрреволюции были велики и "положительны": практическую связь с идеями Октября они порвали. Революционных крестьян и рабочих, противившихся этому их делу, объявили контрреволюционерами, сами, закрепившись на рельсах самими же созданной контр-революции, покатались по ним прямо к капитализму.

То обстоятельство, что большевики взялись старыми государственных методами и средствами создавать новые формы социально-общественной жизни, переродило их революционную психологию в контрреволюционную, убило в них сознание революционной ответственности за судьбу революции, социальный характер которой особо ярко выявлялся самими массами в октябре 17 г. с повторением его в ряде лет.

Встав на путь властнического и капиталистического строительства, неоднократно обманув и предав массы, доверившиеся им, большевики отрезали себе всякую возможность служения социальной революции и скоро стали ее фактическими палачами. Они воспрепятствовали тому, чтобы массы взяли своевременно судьбу революции в свои руки и произвели полную коммунизацию земли, индустрии и ее продукции. Это последнее не только усилило бы мощь русских рабочих и крестьян, но и укрепило бы самый путь развития и защиты социальной революции во всеевропейском масштабе.

Но вместо этого большевики силою власти прервали естественный ход революции и этим поставили два основных класса — рабочих и особенно крестьян — во враждебное к себе отношение.

Крестьянство, сыгравшее столь красивую роль в разрушительном фазисе революции, впало в недоверие к официальному ее вождю — партии большевиков и в следующих фазах революции находилось во враждебных отношениях с этим "вождем" и даже в борьбе с ним, не взирая на свою недостаточную организованность для такого акта, ни на чрезмерную усталость от борьбы с внешними контрреволюционными силами, ни даже на то, что всякая неудача его в этом революционном намерении будет объявлена контрреволюционным выступлением и всячески будет клеймиться.

Революционное крестьянство оказалось разбитым государственным аппаратом большевиков. Но разве мы не видим, какими жалкими и ничтожными оказались, на ряду со всякого рода государственныхниками и большевики, которые в бюрократическом порядке взялись за разрешение социальной проблемы в жизни трудящихся? Они на всех парах катятся теперь к капитализму и тянут к нему всю революционную Россию, лицемерно уверяя всех, что социализм невозможен в России благодаря контрреволюционности крестьянства. Ложь! Большевики погубили русскую революцию как раз тем, что сознательно и организованно раздавили революционное крестьянство, которое стремилось к классовой свободе, независимости и безвластию.

К 10-ой ГОДОВЩИНЕ РЕВОЛЮЦІОННОГО ПОВСТАНЧЕСТВА НА УКРАИНЕ — МАХНОВЩИНЫ

Как известно, черная измена большевистских вождей идеям октябрьской революции привела всю большевистскую партию и ее "пролетарскую, революционную" власть в стране к позорному миру с иностранными царями — с Вильгельмом II-ым Немецким и Карлом Австрийским, а затем к еще более позорной вооруженной борьбе внутри страны, сперва с анархизмом, потом с левым народничеством и социализмом вообще. Правда, в июне месяце 1918 года, когда я, пользуясь своим положением по документам (я был главным руководителем Комитета Защиты революции в известном районе на Украине) забрел в Кремль, где по настоянию Председателя Всероссийского Центр. Исполн. Комитета Советов Свердлова был сведен с Лениным, (на чем и останавливаюсь подробно во второй книге своих записок) и информировал его, Ленина, о неравной тяжелой борьбе революционных сил на Украине против нашествия немецко-австрийских контрреволюционных армий и таких же отрядов Украинской Центральной Рады, а также о неудачах этой борьбы и тяжелом отступлении революционных сил из Украины. Тогда Ленин, разговарившись со мною и заметив, очевидно, во мне мой крестьянско-анархический фанатизм в отношении Революции и наших анархических идей в ней, заверял меня, что, де, советская власть начала борьбу в центрах революции не с самим анархизмом, а с поселившимся в его рядах бандитизмом. — "С такими анархистами, — говорил мне Ленин, — об организованности и революционных действиях которых вы мне повестуете сейчас, у меня лично и нашей большевистской партии найдется всегда общий язык для восстановления общего единого фронта... Другое дело социал-предатели — они враги подлинного освобождения пролетариата и беднейшего крестьянства и мое отношение к ним непримиримо. Я им враг..."

Большой неискренности и лицемерия, какие в данном случае проявил Ленин, особенно в отношении анархизма, трудно найти у кого либо другого из политических дел мастеров. Большевист-

ская власть организовала уже в это время свои походы против анархизма с строго продуманным замыслом дискредитации анархического движения в стране, где большевизм Ленина поставил крест над всякой свободой революционных организаций и где только анархизм был и оставался опасным для большевизма; ибо только анархизм если бы только он научился организованно, с строжайшей последовательностью в действиях входить в широкие рабочие и крестьянские массы и политически и стратегически направлять их к победам, может поднять на восстание в стране все здоровое, беззаветно преданное Революции, чтобы на этом пути бороться и утверждать практически в жизнь идеи свободы, равенства и вольного труда.

Да и в отношении социалистов у Ленина звучал иногда улично-залихватский тон... Поход большевистской власти против анархизма и социализма оказал тогда большую услугу внешним контрреволюционным вооруженным силам вступить безболезненно на революционную территорию Украины и сравнительно быстро и легко вытеснить из нее революционно-боевые силы широких трудовых масс под руководством анархистов, левых социалистов-революционеров и самих же большевиков (поскольку эти последние имели под своим идейным влиянием вооруженные силы украинских тружеников в этот трагический для Революции период).

Благодаря этой черной измене большевистских вождей Революции, контрреволюция сравнительно быстро парализовала все революционные связи на Украине села с селом, города с городом и занялась безбоязненно своей гнусной кровавой расправой над широкими революционно-настроенными трудовыми массами украинского села и города и революция на Украине предстала совершенно неожиданно перед эшафотом своих карателей и в первой стадии своего развития была казнена...

Это были тяжелые, полные кровавых ужасов дни. Вожди большевизма по договору с немецким и австро-венгерским царями оттягивали из Украины свои из русских тружеников скомплектованные вооруженные силы, а украинские труженики, плохо вооруженные и наспех скомплектованные в боевые отряды, принуждены были отступить вслед за своими русскими братьями,

расплачиваясь своими жизнями за измену вождей с одной стороны перед наседавшими сзади хорошо вооруженными и дисциплинированными врагами революции, — в лице немецко-австро-венгерских экспедиционных армий, а с другой — перед большевистской властью, не желавшей пропуска их вооруженными на территорию России и с боями разоружавшей их. Вот в эти, казалось, ничего уже хорошего не предвещавшие дни — крестьяне-революционеры Гуляй-Польского района, объединенные вокруг Гуляй-Польской группы анархистов-коммунистов, многочисленными мелкими группами и отрядами оставили свой район и отступали также в направлении России, где — как всем почему то казалось, — революция идет своим руслом и в нем, в этом русле, эти революционные группы и отряды обретут свои силы и снова станут лицом к лицу с врагами, чтоб преодолеть их физическую и духовную силу во имя нового свободного общества... К сожалению, у большевистских вождей уже в этот период Революции замечался перелом, в сторону охаивания всего здорового и революционно-выдержанного в трудовых массах в угоду своим партийных привилегий в стране и за ними скрывавшейся явной контрреволюции. На подходах к г. Таганрогу большевистская власть уже устраивала засады на независимые революционные боевые группы и отряды и предательски их разоружала. Это обстоятельство побудило силы гордого революционного Гуляй-Польского района расплыться на еще более мелкие группы и частью возвратиться нелегальными путями в свой район, частью же, и тоже нелегально, пробраться в Таганрог с целью собраться в нем и обсудить, что дальше делать...

В г. Таганроге группа съехавшихся товарищей сразу же поручила мне и Веретельнику организовать конференцию. Таковая состоялась. Решения ее были кратки, но положительными в том смысле, что дальше Таганрога ни один член группы не двинется. Все, за исключением меня, Веретельника и еще троих товарищей, возвращаются на фронт, и постепенно с особой осторожностью во имя намеченного конференцией дела пробираются в свой район для нелегальной работы среди крестьянства. Мы же пятеро человек получили от конференции назначение побывать в течение

полтора-двух месяцев в Москве, Петрограде и Кронштадте, ознакомиться с ходом революционных дел, в этих центрах Революции и к первым числам июля месяца возвратиться на Украину, в местности, где группа решила снова возродить идею организации вольных батальонов защиты Революции с строго взвешенным замыслом не только бороться, но и побеждать.

На похождениях по России в течении этих двух месяцев я подробно остановлюсь во второй книге своих записок — "Под ударами контр-революции". Здесь же скажу, что из нас пяти я один лишь, возвратился во время на Украину, на которой безответственно, царил политический и экономический произвол немецко-австрийско-венгерского контрреволюционного юнкерства и его ставленника — пресловутого гетьмана "всея Украины" — Павла Скоропадского. На Украине я теперь уже мало встретил своих старых друзей, преданных крестьян революционеров. Многие из них попали в лапы контр-революции и одни были убиты, другие посажены в тюрьму и ожидали той же участи. Но живя эти дни глубокой верой в то, что намеченное дело на Таганрогской конференции нужно начинать, я всем своим существом отдался тому, чтобы непосредственно связаться с крестьянами, выбрать из их среды людей, готовых на самопожертвование.

На этом пути в поисках новых и стойких революционных бойцов я встретил ряд преданнейших проповедываемым мною идеям крестьян и крестьянок. Через них я скоро разыскал своих старых друзей, спасшихся от арестов и расстрелов немецко-австрийских и гайдамацких палачей и революционно, не смотря ни на какие невзгоды, уцелевших, т. е. не примирившихся с гетманским строем, думавших и готовившихся к серьезной борьбе с ним. И мы, не ожидая, когда съедутся рассеявшиеся после отступления где-то по России остальные наши товарищи в район, не взирая на все те тяжёлые затруднения для нашего пребывания в селах, которые переплетались с частыми арестами и расстрелами наших близких из наших активных рядов, взялись за живое дело и как-то скоро — в сравнении со всеми затруднениями — мы поставили снова на ноги дело нашей организации по подготовке революционного восстания широких трудовых крестьянских масс

против Гетмана, его феодально — помещичьего строя и их защиты в лице немецко-австро-венгерских царских армий. Тогда мы говорили массам: "Крестьяне, рабочие, и ты, трудовая интеллигенция! За возрождение и развитие Революции, как наиболее верного, средства борьбы с капиталом и властью государства; за создание и закрепление в вашей жизни свободного общества тружеников, как нашей общей ближайшей цели, вы должны организоваться, создать из своих рядов грозные революционно-боевые партизанского рода вольные батальоны и отряды и восстать, пойти штурмом против Гетмана и немецкого и австро-венгерского царей, приславших на наши земли свои дикие контрреволюционные армии, и победить этих палачей Революции и Свободы!..."

И широкие трудовые массы прислушивались к нашему голосу. Из далеких сел и деревень, от Гуляй-Поля они присылали к нам своих делегатов, стараясь разыскать группу анархистов и взять — кого она из своих членов может откомандировать им, чтоб они могли его секретно перевезти в свой район для собеседований и содействуя им в делах подготовки масс к восстанию.

И мы переезжали тогда в одиночку, иногда группой в 3-5 человек и вели на нужные темы в строго законспирированных местах беседы с крестьянами в этих селах и районах. А через месяц — два этой тяжелой, но упорной нашей пропагандистской и организационной работы по обширнейшим районам, среди крестьян наша Гуляй-Польская крестьянская группа анархистов-коммунистов увидела, что за ней идут широкие массы тружеников, среди которых было много вооруженных и готовых во всякое время на какое угодно самопожертвование, во имя идеи восстания против гетманского и немецко-австрийского юнкерства, политического и экономического произвола.

Помню, как делегаты от этих, нами уже организованных крестьянских революционных сил около недели ездили по району из деревни в деревню, чтобы настичь меня, ненавистного буржуазии и немецко-австрийскому командованиям. Я так же, как и они, передвигался со своими двумя-тремя товарищами из деревни в деревню с целью агитационно-организационной. Помню, как они, эти делегаты, настигнув нас в одной из деревень, проси-

ли меня от имени пославших их ко мне на совещание не откладывать нашего общего вооруженного выступления против врагов революции до удобного момента, начинать его теперь же. Делегаты тогда мне говорили: "...Вы, Нестор Иванович, возвращайтесь в Гуляй-Поле и подымите Гуляй-Польцев. Если Гуляй-Поле восстанет, за ним последуют все другие волости и районы. Вы с группой своих товарищей агитаторов своей упрямой работой еще до гетманщины и немцев и австрийцев подняли Гуляй-Поле перед трудящимися других волостей и других районов на необыкновенную высоту революционной стойкости и преданности делу трудящихся. Общий ваш зов к другим волостям из рядов восставшего Гуляй-Поля сделает больше для дела восстания, к которому мы все готовимся, чем все эти недели, что вы разъезжаете по деревням с большим риском для жизни и ведете и подготавливаете это дело непосредственно с помощью устной агитации..."

Я лично этим доверием и уважением ко мне и нашей группе широких масс и их делегаций не увлекался. Я был чужд поддельного революционного духа и я старался, чтобы им не заражались ни мои друзья, ни широкие массы, среди которых мы работали, с которыми нашли общий язык, объединивший нас на пути дела возрождения, расширения и углубления казненной палачами Революции, чтобы через нее обрести право, средства и твердость убеждений, для построения нового свободного сообщества тружеников.

Моя поездка по России, через ее революционные центры и мои наблюдения за всем и вся, с чем встречался, кое чему меня научили. Поэтому я и все мои друзья по группе, кто взялся за дело организации крестьянского восстания против врагов Революции, были слишком осторожны, т. е. мы не могли ни перед каким уважением таять настолько, чтобы забывать, кто мы и какая перед нами стоит задача в связи с этим нашим самосознанием. На все настаивания перед нами, как инициативным и руководящим ядром восстания, я все время отвечал крестьянам: — "А все ли ваши силы достаточно прочно связались с нашей группой? Усвоили ли они и хорошо ли усвоили себе то, что начало восстания наших сил практически должно выразиться повсеместным, т. е. в одно и то же время, хотя в известном ряде волостей?"

Если всеми это хорошо понято и усвоено — то всем нам не мешает лишний раз подумать и о том, с чего же, наиболее плодотворного, мы должны начинать нашу открытую вооруженную борьбу. Подумать над этим лишний раз тем более важно, необходимо, ибо технически мы далеко не равны с врагами. Наши первые удары по вооруженным силам врагов наших должны принести нам и винтовок и орудий и к тем и другим лишний — десяток-два патронов и снарядов. Такая удача при первой нашей атаке врага даст двойное удовлетворение и нам и широким трудовым массам. И мы и широкие массы сразу же станем более решительными, как в идейно-политическом, так и в организационно-боевом отношениях. После первого нашего успеха в дни общего нашего выступления все наши партизанские отряды обрушатся на врага со всех сторон. Этим самым мы поставим в неожиданное замешательство и гетманское правительство и немецко-австрийские военные штабы, по крайней мере в нашем Приазовско-Днепровском и Донецком Крае. В лето выяснится характер событий и мы все силы свои напряжем тогда на то, чтобы отдать себя полностью служению этим событиям...

Так подходили мы, крестьяне-анархисты, к трудовым широким массам в столь трудный момент для революции и идей нашего движения в ней в те на 10 лет оставшиеся позади мрачные политические времена. Спрашивается, — почему мы проявляли такую чрезмерную осторожность в своем влиянии на широкие массы, когда последние чуть не первые подавали свой голос на восстание против угнетателей? — Почему мы, будучи по духу бунтарями, просто не воспользовались случаем и не пошли во главе масс, увлекаясь одной лишь стихией той подлинной революционной бури, которая назревала в украинской деревне и которую во всей ее положительности и красоте, неподдающихся политическим уродствам, может творить только анархическая деревня?...

Кажется странным, а между тем это диктовалось многими условиями момента, условиями, которых многие, о как многие и в наших рядах особенно, никогда не признавали. Это был момент для революционно действовавшего авангарда по подготовке вооруженного восстания крестьян, чрезвычайно тяжелый своими

требованиями. Этим авангардом была наша Гуляй-Польская крестьянская группа анархистов-коммунистов. Перед ней развертывавшиеся события ставили вопрос: возьмет ли она в свои руки полностью руководство широкими трудовыми массами в надвигавшихся бурных событиях, или же она уступит все ею подготовленные массы к открытой вооруженной борьбе какой-либо из политических других партий, имеющей свою программу и надеющейся на прямую поддержку со стороны большевистского "революционного" правительства со стороны Москвы.

Вопрос этот делал трудным положение нашей группы еще и тем в этот период ее деятельности, что она часто прислушивалась к абстрактным положениям анархизма, согласно которым анархист отрицает организацию дисциплинированных сил революции и часто оказывается в моменты революции одиноким маниаком, словно самой жизнью отвергнутым от своей плодотворной творческой роли среди широких трудовых масс. При всей нашей революционной страсти использовать все средства для победы над контрреволюцией, какими располагали массы и какими нас наделил революционный опыт, мы все же были анархистами, и хотя сознавали, что дезорганизационные начала в жизни нашего движения принесли анархизму непоправимый вред, что анархизму уже трудно выровнять свои силы настолько, чтобы успеть поравняться своими силами с зарывавшимися на пути революции большевизмом и левым народничеством; что дезорганизаторский навык все анархисты так хорошо усвоили, как ни одного из положений в области положительной деятельности анархизма и что, следовательно, куда анархисты будут дорожить этим своим навыком, наше движение массами полностью не будет понято и целиком поддерживаемо из-за боязни не делать ничего, что связано со смертью в слепую. Но повторяю, мы анархистами были и мы жили анархическими чаяниями. Готовясь сами, подготавливая широкие трудовые массы к открытому восстанию против тех, кто казнил революцию, кем со всех сторон были окружены, как пленники беспомощные, мы теперь были уже свободными от самого главного, — от того, чтобы думать, что на нас со стороны наши же идейные товарищи набросятся, скажут: это не по анархически растворяться среди

масс и руководить их боевым авангардом. От этой пустой, часто для анархизма вредной болтовни мы были в это время уже свободны и думали лишь об одном — о борьбе и победе!

Но борьба и победа, по-нашему, требуют от революционного анархизма, сознательно находящего свое должное место и активную роль в современных революциях, громадных организационного характера напряжений и в области оформления его партийных рядов и в области выявления его прямых положительных задач особенно в первый и второй дни революции, к которым широкие трудовые массы подходят обыкновенно ошущью и как бы с неполной уверенностью в том, что они в них найдут простор для полного выражения своих подлинных требований. Таким образом, сознавая, что ряды анархизма раздроблены, движение находится чуть не в полулегальном положении, по городам в особенности, где власть большевистской партии все делала для того, чтобы или сделать из него "большевистско-анархическое движение" и подчинить своим интересам или же совсем загнать в подполье, не допустить до того, чтобы оно оформило свои ряды и заняло организационно надлежащие ему боевые позиции в авангарде большевистской властью уже удушаемой Революции. Мы — крестьяне-анархисты действовали в деревне и в этой области, чтобы возвысить голос нашего анархического движения из деревни и тем самым привлечь в деревню все лучшее и здоровое из городов; так как в это время на Украине деревня подымалась первой против гетманского строя и ревностно охранявших его немецко-австрийских контрреволюционных армий.

В этом духе под черными анархическими знаменами нашей группой воспитывалось трудовое крестьянство. Ни на шаг не отступая от анархических положений, группа намечала идейно-политическую и военно-революционную программу повстанческого движения, определившегося сразу под именем "повстанческих войск Батьки Махно".

Влияние группы и в частности мое личное было так велико и плодотворно в широких крестьянских восставших под знаменами анархизма массах, что сбить их с этого пути не могли никакие силы враждебных анархизму политических и социалистических

партий. Массы не прислушивались к их голосу, не останавливались перед речами их ораторов. Слово Гуляй-Польской крестьянской группы анархистов-коммунистов и слово Махно о свободе и независимости трудящихся от власти капитала и его слуги — государства, о том, что государство, как организация буржуазно-капиталистического общества, вредна, должна быть заменена организацией свободной общественности трудящихся и т. д. и т. д., воспринималась массами за основы их жизни и борьбы.

Во имя этих основ нового общества тружеников крестьянские массы доселе поработенной деревни создали могучую военно-революционную силу и передав эту силу под непосредственное руководство организованному группой штабу движения, всегда тесно держались этой силы, т.е. никогда не порывали с нею своей духовной и хозяйственной связи — всегда пополняли ее свежими силами в самые трудные моменты для себя и этой передовой своей силы, снабжали ее продовольствием.

Таким образом, Гуляй-Польский район скоро превратился в особого рода страну, чуждую государственнических тенденций в своем внутреннем самоуправлении: страну, население которой со всех сторон атаковали немецко-австрийские полчища, которые до этого времени не знали никаких границ в своем произволе над населением, и разоружало их и их вооружением тут же снабжало свои отряды.

Немецко-австрийские войска скоро начали покидать этот район. Гетманские власти были частью перевешаны, частью разбежались. Гордый революционный район был замечен большевистским правительством из Москвы. На ряду с этим были замечены и анархисты за революционным делом. Имя Махно все центральные большевистские газеты не снимали со своих первых страниц. С каждым днем большевики писали что-либо новое об успехах революционной борьбы повстанчества под руководством анархиста Махно...

Но движение революционного повстанчества шло своими анархическими путями. Оно, растрепав хорошо войска немцев и австрийцев, разогнав гетманцев в целом ряде уездов и губерний Украины, своевременно заметило народившуюся и спешно орга-

низовавшуюся денікинщину і оно под руководством преданнейших сынов революции — крестьян-анархистов направило все свои силы, всю их энергию против денікинщины, а в скором времени и против Украинской Директории, наиболее известной (после своей реорганизации) под именем "атамании", пресловутой "петлюровщины".

Против денікинщины и Украинской Директории движение махновщины заняло — как и против немецко-австрийских армий — обширнейший фронт и также героически производило на нем революционно-боевые операции в интересах Революции и выдвигаемых ею начал свободного общества тружеников.

Так в действительности было организовано крестьянами-анархистами и начало свои исторические действия революционно-повстанческое движение украинских трудовых масс — движение махновщины.

Из этого обзора правда, далеко не полного, но глубоко верного, я думаю, станет понятным для всех, прочитавших его, что все небылицы врагов и даже некоторых друзей Махновщины о том, что низовое массовое движение тружеников своей идеологии почти что не имело, что идейно-политическая пища, как и вообще политическо-стратегические подсказывания то в том, то в другом политическом деле приносились ему извне — глубоко не верны.

Для прямых руководителей движения тоже, как и для широких трудовых масс, поддерживавших его, хорошо известно, что движение махновщины было организовано Гуляй-Польской группой анархистов-коммунистов и носило оно в себе анархические силы от начала до конца, при том силы, неиспорченные ни словесным революционным профессионализмом, ни городской хаотичностью и безответственной отсебятиной. Все организаторы и вдохновители движения — как-то: братья Каретники, Алексей Марченко, братья Семенюты, Лютый, Зуйченко, братья Домашенко, Коростелев, Троян, Данилов, Тьхенко, Мощенко, А. Чубенко, братья Махно и многие другие — все они были анархистами. Многие из них самостоятельно работали среди крестьян от 1906-1907 гг. и из них многие являются прямыми пионерами движения махновщины. Этими и многими уже в движении выросшими своими

внутренними силами движение махновщины питалось и в идейно-политическом и в военно-стратегическом отношениях. Всякая помощь со стороны от родственных ему анархических организаций была лишь желательной, но ее, к сожалению, в прямом и организованном смысле никогда не было. В течение 8-9 месяцев после открытого вооруженного действия против врагов революции и анархизма, движение махновщины не видело в своих рядах почти что ни одного из прежних со стороны своих друзей. По истечении 8-9 месяцев в ряды движения приехал ряд товарищей в индивидуальном порядке, — некоторых движение освободило из цепких вражеских лап на своих путях действия, — Ивано-Вознесенская группа анархо-коммунистов во главе Т. Т. Макеева и А. Чернякова, прибыла в организованном порядке. Эти товарищи оказывали ему нужную, посильную помощь, но, к сожалению, временно.

И в общем, все годы неравной, тяжелой и исторически морально ответственной борьбы, движение махновщины питалось своими внутренними идейно-политическими и тем более военно-историческими силами. И это, по моему глубокому убеждению, и является главной причиной того, что движение махновщины от начала и до конца, долгие годы было стойким борцом на революционном посту, — долгие годы, несмотря на вечное окружение врагами и непрерывные бои с ними, не шло никогда и ни на какие соблазны других, анархизму и социальной революции чуждых социально-политических группировок.

Оставаясь верным своим анархическим идеям в требованиях от государства и его властей не мешать труженикам села и города самоорганизоваться и стать прямыми выразителями своей подлинной революционной роли на путях революции, в преодолении устоев старого и построении и защите нового свободного общества, движение махновщины естественно не могло надеяться на помощь на этом пути в этих требованиях со стороны государственных социально-политических группировок. Оно вправе было ожидать себе прямой организованной помощи от родственных ему анархических организаций из городов. Но такой, к сожалению, не было. Дезорганизаторский навык у большинства анархи-

стов в это время был так силен, что он заслони́л перед ними то, что делается в деревнях. Они не смогли ни заметить, ни почувствовать своевременно анархического настроения революционной деревни и поспешить ей на помощь организацией городских тружеников и прямым воздействием на ход ненормально складывавшихся революционных событий по городам. Не видя этой помощи от тех, от кого она должна была бы быть и именно в духе организованного прямого воздействия на ход событий там, где события эти уродуются укрепившимися властелинами под всевозможными предлогами, — движение махновщины естественно не могло восхищаться прочностью положения родственных ему организаций по городам.

Именно отсюда рождались в движении махновщины вера в правильность своих внутренних сил в дело революции. И движение цепко держалось этих своих внутренних сил и того, что им было признано за цель и написано на своих черных знаменах в начале своей организации, что всколыхнуло, подняло широкие массы тружеников и увлекло их на борьбу против всякого сорта угнетателей и, наконец, от чего движение махновщины все годы своей борьбы не отступало, за что мужественно боролось часто с неравными, во много раз превосходящими силами врагов своих и революции и анархических идей в ней.

На этом тяжелом и ответственном революционном посту движение махновщины совершило одну тяжелую ошибку: в союзе с большевизмом против общего врага — врангельщины и антанты. В период этого морально и практически для революции ценного союза, движение махновщины ошиблось в большевистском революционизме — и вовремя не оградило себя от измены. Большевики со своими спецами предательски обошли его и хотя с трудом, но на время разбили.

“Дело труда”, № 44-45, январь-февраль 1928, с. 3-7.

НЕСКОЛЬКО СЛОВ О НАЦИОНАЛЬНОМ ВОПРОСЕ НА УКРАИНЕ

В то время, когда вспыхнула февральская революция, и, низвергнув политический деспотизм царско-помещичьего строя, прокладывала пути к созданию новых свободных отношений между народами, бывшими дотоле под насильственным ярмом русского государства, в это время, естественно у этих народов возникла идея полного самоопределения, вплоть до отделения от русского государства.

Особо резко эта идея выявлялась на Украине. Однако, в то время она не имела определенного оформления. В среде украинского народа появлялись десятки разноцветных политических группировок, каждая из которых на свой лад, применительно к своим партийным интересам истолковывала идею самоопределения. Широкие украинские массы труда не сочувствовали им и не шли за ними.

Прошло шесть-семь лет времени уже после второй, — Октябрьской Революции, и отношение украинских тружеников выросло и углубилось к идее самоопределения. К ней массы труда на Украине относятся теперь сочувственно, подчас даже утверждают ее в своей жизни. Так, например, они утверждают свой язык, свою культуру, которые в дореволюционное время находились в положении пасынков. Свой быт, обычаи они поддерживают в своей новой жизни, согласовывая их с новыми ее достижениями. Правда, всеми этими естественными явлениями украинской действительности, против которых большевики бессильны бороться, если бы и хотели, очень не прочь воспользоваться господа государственники в целях построения самостоятельного украинского государства. Однако, господа эти не имеют за собой силы широких масс труда. Последние пока что не приняли их идею за свою социальную цель в борьбе против поработившей их партии большевиков. Здоровое чутье украинских тружеников и их тяжелое положение под гнетом большевистского государства не позволяют им закрывать глаза на государство вообще. И поэтому они стоят в стороне от этой идеи, не принимают ее за свою социальную цель,

ищут чего-то своего, иного и определенного, чтобы с помощью этого "чего-то" найти путь к освобождению. Украинским революционерам вообще и анархистам-революционерам в особенности есть над чем серьезно задуматься, чтобы затем должным образом взяться за работу в рядах украинских тружеников.

Однако наша работа среди украинских масс не может сейчас проводиться в том направлении, в каком она проводилась в период 1918-1920 гг., ибо украинская действительность теперешних дней не та, что была в прошлые годы. Тогда трудовое украинское население, сыгравшее столь красивую революционную роль в деле разгрома наймитов буржуазии — Деникина, Петлюры и Врангеля, не сознавало еще, что выйдет из революции обманутым и поработанным.

То было время, когда все труженики находились в борьбе против возврата к жизни старого царско-помещичьего строя. Тогда некогда было присматриваться и проверять всех "пришлых" в их ряды. Вера в революционера брала верх над всякими рассуждениями о том, кто эти "пришлые", не недруги ли они наши?

Тогда трудящиеся шли в атаку против контр-революции, держась в своих действиях того, кто шел в их передних рядах и своим бесстрашием перед смертью давал им пример защиты их общего дела в революции. Теперь в психологии украинских тружеников многое изменилось. Они успели вдосталь присмотреться к пришлому в их ряды элементу и более критически относятся к тому, с чем они вышли из революции, т.е. какие революционные завоевания остались за ними в их непосредственном распоряжении.

В пришлом элементе, как бы он ни подделывался под украинскую "мову", они опознают главным образом прямых и косвенных своих врагов, которые даже под флагом социализма действовали и действуют в направлении порабощения труда.

Они сознают теперь также и то, что вышли из революции обманутыми — все их прямые завоевания в ней захватило в свои цепкие руки каста социал-эксплуататоров, оставив массам лишь одно право подневольного труда. Словом, нечто вроде австро-венгерской оккупации, прикрытой всяческими большевистскими фокусами.

Вот факт этой оккупации и вызывает в массах некоторую националистическую струю, направленную против "пришлых". И совсем не зря господа большевики, управляющие Украиной из Москвы, подделываются под украинскую "свитку" и под украинскую "мову": их побуждает к этому ими же взращенная ненависть украинских масс. Сами условия большевистского деспотизма толкают их к тому, чтобы изыскать средства, с помощью которых можно было бы разрушить этот деспотизм и пойти по новому пути к подлинно свободной жизни.

Однако, большевики не дремлют и в три погибели приспособляются к украинской действительности.

В 1923 году они увидели себя заблудшими овцами в украинской действительности. Они сменили свою тактику и поспешили навстречу требованиям действительности. Даже больше этого, они поспешили связать существо большевизма с существом национализма и в небезызвестных положениях конституции Союза Советских Республик определили права каждого народа, входящего в состав этого Союза, на полное самоопределение вплоть до выделения себя из Союза. Конечно, лицемерно.

Чем эта связь большевизма с украинским национализмом закончится — покажут ближайшие несколько лет.

В таких условиях — в условиях вражды к пришлому элементу со стороны трудовых масс и националистующего большевизма, — приходится работать теперь анархистам на Украине. Мы считаем, что главной их задачей теперь является — разъяснение массам того, что зло заключается не в пришлой власти, а во власти вообще. История последних лет Украины, так много перевидавшей всяких властей, как две капли воды похожих друг на друга, явится могучим аргументом в пользу этой нашей идеи свержения всякой власти. Мы должны показать, что как пришлая власть, так и власть самостийническая — друг друга стоят и что до обоих их трудящимся нет дела. Свое внимание они должны сконцентрировать на противоположном — на разрушении очагов государственного аппарата и на замене их органами рабоче-крестьянского общественно-хозяйственного самоуправления.

Однако, подходя к этой задаче, мы должны считаться с осо-

бенностями последних дней Украины. Украина говорит по-украински и в силу все того же национализма подчас плохо слушает пришельцев, говорящих не по-украински. С этим следует считаться технически. Если до сего времени анархисты оказывали слабое идейное влияние на украинскую деревню, то только потому, что группировались по городам и притом не считались с национальным наречием украинской деревни.

Украинская действительность богата разнообразными возможностями, в особенности в области массово-революционного движения. Анархисты имеют большие шансы повлиять на это движение, стать его вдохновителями. Но при условии если они разберутся во всех сторонах этой действительности и станут в прямое и открытое единоборство с переплетающимися в нем враждебными труду силами.

Справиться с этим можно лишь при наличии мощной украинской анархической организации. Над этим вопросом украинским анархистам надлежит серьезно подумать теперь же.

“Дело труда”, №19, декабрь 1928, с. 4-7.

СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ, ЕЕ НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ

Многие, даже политические деятели, из левого крыла, в особенности, склонны рассматривать советскую власть, как особенную власть от других властей, при том, особенность эта рисуется с лучшей стороны. “Советская власть, дескать, рабоче-крестьянская власть и она хранит за собой великое будущее...”.

Нет более нелепого утверждения, чем это, выше приведенное. Советская власть ни лучше, ни хуже всяких других властей. И настоящее советской власти такое же шатающееся, нелепое, как и всякой власти, вообще. А в некоторых отношениях, у советской власти оно еще более нелепое. Но это потому, что советская власть, достигнув своего полного политического господства в стране и, сделавшись неограниченным хозяином ее экономических и сельскохо-

зяйственных ресурсов, не ограничилась только этим своим грубо-властническим положением; она за короткое бесконтрольное свое господство в стране развила в самой себе обманчивое чувство и ложно почувствовала в себе (без всяких, между прочим, на то оснований) духовное, “совершенство” перед всем трудовым и революционным народом страны. Это сделало ее пролетарский дух менее революционным, но более наглым. Благодаря чему, теперешняя советская власть, набравшись свойственного для всякой неограниченной и безответственной власти нахальства, утвердила себя за счет обманутого народа, но без его воли и согласия, его духовным учителем. Но не является секретом то, что “совершенство” советской власти, — это “совершенство” ее матери — партии коммунистов-большевиков. Но “совершенство” и теперешней советской власти и породившей ее партии суть ложное “совершенство”, оно светит мерзостным двуличием и наглым преступлением в отношении тех трудящихся масс, силами которых и во имя освобождения которых совершалась Великая Русская Революция, ныне казненная властью в угоду привилегий породившей ее партии и того пролетарского меньшинства, которое, под влиянием большевистской партии воодушевилось заманчивыми для невежд положениями “пролетарского” государства и диктатуры “пролетарской” власти и молчаливо плетется на узде этой же партии, — плетется без права решающего голоса, без права точного осведомления о том, что гнусного палаческого приготавливалось вчера и приготавливается сегодня этой властью и партией против его же братьев-пролетариев, не желающих быть слепым молчаливым орудием и у власти и у партии, и неисповедывающие пролетарностью замаскированной партийной лжи.

Спрашивается, как же все-таки по-большевистски может случиться, что все то мерзостное двуличие и наглое преступление теперешней советской власти и партии коммунистов-большевиков, которое ими совершается в отношении трудящихся масс на путях политического управления, может быть другим в отношении этих масс на путях духовного воспитания. Мне кажется,

* Редакция “Борьбы” охотно дает на своих столбцах место для статьи Нестора Ивановича Махно, вождя крестьянского движения на Украине.

что другим все это сделаться не может. Оно должно остаться и на этих путях тем, чем оно есть на самом деле. А что это так, об этом довольно определенно говорит нам то, что трудовой народ в СССР до сих пор не спокоен за свою революционную совесть, которую власть и партия коммунистов-большевиков силою уродует, стараясь заменить ее своею по программе выработанною партийною совестью.

От этого положение власти еще более ухудшается, т.е. становится более глупым, чем оно было ранее, при ее начальном выявлении своего деспотического существа, когда советская власть, под стратегическим и организационным водительством партии коммунистов-большевиков только подготавливалась к духовному воспитанию политически и экономически ею же поработанного трудового народа.

Естественно, что это положение теперешней советской власти обуславливает и, ее будущее. А это говорит о том, что будущего у власти нет; ибо для того, чтобы иметь будущее, нужно иметь налицо благоприятное настоящее. А у власти настоящее настолько неблагоприятное для жизни миллионов тружеников, что из-за него можно ожидать чуть не каждый год новых народных кровавых восстаний и революции именно против советской власти, против партии коммунистов-большевиков и установленного ими в стране правопорядка. Несомненно, что этот дух восстаний и революций в трудовом народе в СССР, должен быть поддержан каждым революционером, каждым революционно-настроенным пролетарием, однако, не для того, чтобы этой поддержкой могли воспользоваться контрреволюционеры и враги трудящегося люда. Дух восстаний и революции в трудовом народе в СССР, должен поддержан быть для того, чтобы сменить тот безответственный в отношении революции и безумный в отношении трудящихся правопорядок, который установила власть, под водительством партии коммунистов-большевиков и при котором жить свободно и независимо могут только члены этой партии и наемные защитники этой власти.

Безумие теперешней советской власти и партии коммунистов-большевиков должно быть устранено с пути революционной

страны так, чтобы оно больше не смогло мешать угнетенным, труженикам объединиться и положить начало своей жизни во всех ее областях на основах солидарности, свободы и равенства мнений всех и каждого, заинтересованного своим, как и других, подлинным освобождением. Это проблема общереволюционная. О ней должны, по-моему, активно заботиться и здесь — в эмиграции и там — внутри СССР, все революционеры, все, решительно все сознательные и революционно-настроенные пролетарии и интеллигенция; и я сказал бы, что и все искренние невозвращенцы и оппозиционеры, которые сделались невозвращенцами и оппозиционерами на эмиграции, по революционно-идейным соображениям.

Таким, поистине является и настоящее положение советской власти и ее будущее. И такова, по-моему, общая проблема в отношении советской власти и партии коммунистов-большевиков должна стоять перед всеми революционерами, независимо от их направления. Подменивать эту проблему чем то другим, революционеры не могут. Они должны, по-моему, отдавать себе отчет в том, что для того, чтобы бороться с теперешней советской властью и партией коммунистов-большевиков, нужно иметь у себя все лучшее из того, что эти власти и партия имели у себя, провозгласили и, утверждая, защищают.

В противном случае борьба их явилась бы, если не контрреволюционной, то во всяком случае бесполезной для тех миллионов тружеников, которых советская власть и партия коммунистов-большевиков, обманув, поработили и угнетают и которым революционеры должны помочь высвободиться из окружения этого обмана и угнетений.

"Борьба", № 19-20, октябрь 1931, с. 2-3.

Використана література

1. Антони В. Воспоминания гуляйпольского революционера. Рукопись.
2. Аршинов Петр. История махновского движения. (1918-1921) — Запорожье, 1995.
3. Газета "Голос Гуляйпілля". — 21, 25.01, 1, 8.02.1995 р.
4. "Всеобщая маленькая газета" — Санкт-Петербург. 1909, 1910 гг.
5. Газета "Зоря комунізму" — 7.04.1990, 18, 25.03.1967 р., 1, 4, 8, 25, 29.04, 16, 20.05.1967 р.
6. Газета "Голос Гуляйпілля" — 8, 22.12.1990 р., 3.01.1991 р.
7. Газета "Голос Гуляйпілля" — 5, 10, 15.10.1991 р.
8. Газета "Голос Гуляйпілля" — 12, 23, 30.10, 12, 27.11, 11, 28.12.1996 р., 9, 11, 18.01.1997 р.
9. Жилінський В. І. Власний архів.
10. Махно Нестор. Воспоминания. Кн. 1.Х.-1998.
11. Махно Н. И. Мятежная юность (1888-1917). — Париж — 2006.
12. Записи Куца Ф. І. Фонд Гуляйпільського краєзнавчого музею.
13. Матеріали Державного архіву Запорізької області.
14. Кушніренко І. К., Жилінський В. І. І вічно тополі шумлять — Запоріжжя — 2008.
15. Кушніренко І. К., Жилінський В. І. Нестор Махно і повстанці. — Дніпровський металург — 2009.
16. Серьогін Сергій. Третій шлях. — Гуляйполе: видання гуляйпільського краєзнавчого музею, 1998.

Зміст

Щиро дякуємо.....	3
Замість вступу.....	4
Частина перша	
Гуляй-Поле (кінець 19-го — початок 20-го століття).....	5
1905-й рік. Початок революційних подій.....	9
"Союз бідних хліборобів".....	17
Вольдемар Антоні.....	62
Про діяльність Гуляйпільської групи анархістів-комуністів у 1906-1907 роках.....	78
Олександр Семенюта.....	85
Нестор Махно.....	96
Хто ж вони — гуляйпільські відчайдухи? Бандити чи революціонери?.....	115
Іван Левадній.....	119
Марфа Півень (Півнева).....	119
Частина друга	
Нестор Махно. Статті.....	127
Статті о революционной дисциплине.....	127
Идея равенства и большевики.....	129
Памяти Кронштадтского восстания.....	131
К евреям всех стран.....	133
Махновщина и антисемитизм.....	136
Крестьянство и большевики.....	143
К 10-ой годовщине революц[ионного] повстанчества на Украине — махновщины.....	150
Несколько слов о национальном вопросе на Украине.....	163
Советская власть, ее настоящее и будущее.....	166
Використана література.....	170

22-00

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

**Кушніренко Іван Кирилович
Жилінський Володимир Ілліч**

Нестор Махно і "Союз бідних хліборобів"

— Початок революційної боротьби —

Редактор *О. І. Горпинич*
Коректор *С. І. Кушніренко*
Комп'ютерний набір *Н. І. Морозова, О. С. Нестеренко*
Комп'ютерна верстка *Н. І. Морозова*
Фото з архіву

Здано до набору 21.06.2010 р.
Підписано до друку 27.07.2010 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний. Гарнітура BalticaC. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 9.99. Умовн. фарбо-відб. 9.99
Тираж 200 прим. Зам. № 1625.

Комунальне підприємство
"Запорізька міська друкарня
"Дніпровський металург".
69057, м. Запоріжжя, вул. Антенна, 4,
тел. 34-13-30.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1909 від 18.08.2004 р.

ISBN 978-617-573-005-8